Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

На правах рукопису

УДК 7 + 78.07 : 314.743 «XIX–XX»

Скрипка Христина Василівна

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Дисертація
на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю
26.00.01 – теорія та історія культури

Науковий керівник
Дутчак Віолетта Григорівна –
доктор мистецтвознавства, професор,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Івано-Франківськ
2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ…… 3

ВСТУП…… 4

РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ДО ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС……..… 11

1.1. Формування українських осередків у Великобританії…..... 11

1.2. Історіографічна, джерельна та методологічна база дослідження…….. 24

РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ…… 43

2.1. Союз українців у Великій Британії – провідна українська організація…….. 43

2.2. Співпраця громадських та церковних установ …..…… 54

2.3.Освіта і шкільництво…….……..……..….. 63

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ… 75

3.1. Музичне мистецтво…… 75

3.2. Театральне й хореографічне мистецтво…… 99

3.3. Музейництво та бібліотечна справа…… 115

РОЗДІЛ 4. ФОРМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ…… 130

4.1. Концертно-фестивальний рух і виставкова діяльність….. 130

4.2. Звукозаписи…… 149

4.3. Медіа-організації й видання……. 158

ВИСНОВКИ…….. 175

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..... 181

ДОДАТКИ……. 215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

МІН – Музей історії Надвірнянщини (м. Надвірна Івано-Франківської обл.)

ЕУ – Енциклопедія Українознавства[1]

КоДУС – Комітет допомоги Українським студентам

НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка

НБУВ – Національна бібліотека України ім. М. Вернадського

ОбВУ – Об'єднання Бувших вояків Українців (Великобританія)

ОУЖ – Організація Українських Жінок

ОУН – Організація Українських Націоналістів

СКУ – Світовий Конгрес Українців

СОуВБ – Союз Об'єднання українців у Великій Британії

ССУВБ – Союз Самопомочі Українців у Великій Британії

СУБ – Союз Українців Британії, Союз українців у Великій Британії

СУМ – Спілка Української Молоді

СУУВБ – Спілка Українських Учителів і Виховників у Великій Британії

США – Сполучені Штати Америки

УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква

УВС – Українська Видавнича Спілка

УГА – Українська Галицька Армія

УГКЦ – Українська греко-католицька церква

УІС – Українська Інформаційна Служба

УКУ – Український католицький університет

УНА – Українська національна армія

УНР – Українська Народна Республіка

УПА – Українська повстанська армія

ШЛЄС – Шотландська Ліга Європейської Свободи

ШУ – Школи Українознавства

ПРО (PRO) – Державний архів Великобританії, Public Record Office

---

[1] Вживання великої літери у власних назвах – за правописом діаспори.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Українська діаспора відіграла одну з найважливіших ролей у популяризації національної культури в широкому міжнародному просторі, високо піднесла духовний та інтелектуальний потенціал нації, зуміла зберегти багатовікові культурні традиції та мову. Історія й здобутки української діаспори впродовж тривалого періоду були вилучені з обігу радянських наукових досліджень у сферах як історії та політології, так і культурології та мистецтвознавства. Лише в період незалежності України в гуманітарних наукових дослідженнях усе активніше актуалізується сфера перебігу еміграційних процесів та різних форм діяльності українського зарубіжжя. Виходять друком ґрунтовні праці, спершу в діаспорі, а пізніше й в Україні, в яких аналізуються різні сфери життя українців за кордоном, висвітлюються домінуючі проблеми їх адаптації в іншокультурному середовищі.

Життєтворчість українців за кордонами своєї автентичної Батьківщини є предметом дослідження сучасної гуманітаристики. Саме завдяки міждисциплінарному підходу з'явилась унікальна можливість всеосяжного наукового теоретизування всього спектра життєдіяльності українців у межах іншого соціально-культурного простору.

Культурологічна і мистецтвознавча рефлексія життєдіяльності української діаспори представлена у творах зарубіжних учених (В. Витвицький [66–69], С. Гординський [95], М. Дитиняк [111], І. Кейван [171], Б. Стебельський [360], А. Рудницький [324–325] З. Лисько [211] та ін.), актуалізувалася сучасними дослідниками у вітчизняній і зарубіжній науковій періодиці, численних дисертаційних роботах, монографіях та статтях (О. Бенч [21], О. Білас [29], О. Ваврик [43], І. Дем'янець [106], В. Дутчак [123–127], Г. Карась [166–168], Л. Кияновська [172–173], Г. Новоженець-Гаврилів [262], С. Павлишин [272], Т. Прокопович [310–311], О. Федорук [242], Р. Шмагало [420], В. Шульгіна [421–422], Р. Яців [429] та ін.).

Серед українців світу діаспора у Великій Британії займає одне з яскравих та питомих місць. Її побут, соціально-культурне життя, громадська діяльність та політичне представлення у цій провідній країні світу вирізняється як специфічна системна модель, як зразок українського національного портрета.

Загалом специфіку формування української діаспори у Великобританії визначають такі фактори як географічне острівне розміщення країни, згуртованість представників еміграційних об'єднань, їх висока національна свідомість, професійний статус і культурний рівень, що дозволили органічно адаптуватися в соціумі країни.

Ряд вітчизняних і закордонних дослідників (М. Бурбан [37–39], В. Дутчак [123–127], Г. Карась [166–168], В. Кубійович [130], В. Луців [213–228], С. Наріжний [252–253], Я. Павлів [273–276], Ю. Покальчук [301], Н. Сидоренко [334–336], Б. Ткачук [370–372], Г. Щигельська [424–425], П. Щур [17; 426] та ін.) репрезентували унікальні дослідження щодо діяльності громадських організацій, культурно-мистецьку діяльність видатних особистостей і колективів української спільноти Великобританії. Проте сьогодні інтерес до процесів української еміграції та культурних особливостей формування поселень у Великобританії має постійну тенденцію до зростання.

Зокрема, дослідження Ю. Покальчука «Українці у Великій Британії» (1999) являє собою узагальнений зріз інформації про побутування українців у цій країні, лише частково представляє здобутки митців [301]. У дисертаційній роботі Г. Щигельської (2006) аналізується суспільно-громадська діяльність Союзу українців у Великій Британії на етапі становлення (1945–1949 рр.), без виявлення його культурної складової [425]. Комплексне дослідження культурно-мистецького життя українців поза межами Батьківщини представлене в монографії Г. Карась (2012) [166]. Масштабність праці, поза тим, дещо обмежує характеристику внеску української діаспори окремих країн у дослідження сегментів культурно-

мистецької складової її діяльності.

Актуальність теми посилюється необхідністю більш предметного вивчення культури української діаспори у Великій Британії, наявністю чималої кількості яскравих постатей і мистецьких колективів, якими вона представлена, особливо в другій половині XX століття, діяльність яких недостатньо висвітлена й оцінена. Потреба узагальнюючої праці щодо культурно-мистецької діяльності української діаспори Великобританії зумовила вибір теми дослідження. Для комплексного вивчення дисертаційної проблеми значний інтерес становить специфіка формування українських осередків у Великобританії, їх культурно-просвітницька та мистецька діяльність, різноманітні форми збереження та популяризації української культури.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в Інституті мистецтв ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» відповідно до науково-дослідної теми «Етнорегіональні проблеми музичної україністики в історії та сучасності» (номер державної реєстрації 0109V005255).

Тема дисертації затверджена (протокол № 1 від 22 січня 2010 року) і уточнена (протокол № 5 від 27 травня 2014 року) на засіданні вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Проблематика дослідження визначила **мету:** обґрунтування культурно-мистецьких напрямів у процесах збереження національної ідентичності української діаспори Великобританії.

Виходячи з поставленої мети **основні завдання дисертації такі:**

- дослідити та сформувати джерелознавчу й методологічну базу вивчення діяльності української діаспори Великобританії;
- висвітлити історичні передумови формування українських осередків у Великобританії та здійснити періодизацію їх діяльності;
- узагальнити дослідження провідної ролі Союзу Українців Британії (СУБ) у формуванні української громади в країні;

- систематизувати форми культурно-мистецького життя української еміграції у Великобританії (музичну, театральну, хореографічну, художню);
- визначити роль музеїв, бібліотек, мистецьких фестивалів, медіа-засобів у духовно-культурній адаптації українців Великобританії в іншокультурному середовищі;
- висвітлити персональні та колективні здобутки українських митців Великобританії, їхню роль у популяризації національної культури у світі.

Об'єктом дослідження є багатовекторні процеси соціокультурного буття української діаспори.

Предмет дослідження становлять культурно-мистецькі аспекти життєдіяльності українців Великобританії другої половини XX – початку XXI ст.

Хронологічні межі дисертації охоплюють період найчисельнішої еміграції українців до Великобританії, що зумовила їх самоорганізацію, розвиток різних напрямів суспільно-політичної, громадської та культурно-просвітницької діяльності.

Методи дослідження. У дисертації пріоритетним став комплексний *системний підхід*, зумовлений багаторівневим характером об'єкта дослідження, що охоплює історичні, культурологічні, соціологічні, мистецтвознавчі напрями. *Історичний, соціокультурний та синергетичний підходи* дозволили простежити еволюційну динаміку культурних змін у середовищі українців Великобританії.

У роботі застосовано також *методи хронологічної реконструкції, теоретичного, історичного, джерелознавчого аналізу й узагальнення*, що визначили відтворення перебігу історичних та культурно-мистецьких процесів в українській діаспорі Великобританії.

Серед емпіричних методів дослідження: безпосереднє *спостереження* й *опитування* митців, учасників творчих колективів, емігрантів різних часових періодів; *статистичний метод* – для визначення кількісних і якісних показників розвитку суспільно-громадських та культурно-

мистецьких напрямів функціонування української діаспори Великобританії.

Теоретичною базою дисертації слугували роботи українських і зарубіжних дослідників із проблематики:

- історії та теорії української культури (Д. Антонович [12], О. Берегова [22], І. Бермес [23–24], С. Клапчук [159], І. Крип'якевич [158], І. Огієнко [266], М. Попович [302], М. Семчишин [333], Л. Троєльнікова [374], В. Шейко [417] та ін.);
- історії української еміграції та специфіки функціонування української діаспори (В. Євтух [160–162], С. Наріжний [252–253], Б. Савчук [328], Н. Сидоренко [334–336], В. Трощинський [375], К. Чернова [412], Г. Щигельська [424–425], А. Шевченко [375] та ін.);
- теоретичних узагальнень традицій культури й мистецтва української діаспори (О. Бенч [21], О. Білас [29], У. Граб [97], І. Дем'янець [106], В. Дутчак [123–127], Г. Карась [166–168], Л. Кияновська [172–173], С. Максимюк [235], Г. Новоженець-Гаврилів [262], С. Павлишин [272], Л. Пекарська [280–295], Т. Прокопович [310–311], О. Федорук [242; 400], Р. Шмагало [420], В. Шульгіна [421–422], Ю. Янчук [427–428], Р. Яців [157; 429] та ін.);
- організації мистецької діяльності в українському середовищі за кордоном (В. Витвицький [66–69], С. Гординський [95], М. Дитиняк [111], І. Кейван [171], Б. Стебельський [360], А. Рудницький [324–325], З. Лисько [211] та ін.).

Джерельна база дослідження охоплює архівні документи, альманахи, українську й англомовну періодику Великобританії з Бібліотеки, архіву і музею ім. Т. Шевченка (Лондон), матеріали особового архіву В. Луціва (Лондон, Великобританія і Надвірна Івано-Франківської області, Україна) і безпосередні спогади активних громадських діячів країни Н. Блажківської-Гринаш, М. Гринюк, В. Луціва, П. Рафалюка, Б. Ткачука, М. Чолій, В. Шаяна, П. Щура.

Наукову новизну дисертації підтверджують пріоритети дослідження

аспектів культури й мистецтва як складової суспільно-громадського життя українців у Великобританії зазначеного періоду.

Зокрема, **вперше:**

- розглядаються особливості формування та функціонування української громади Великобританії як цілісної багаторівневої системи;
- представлено історичну періодизацію, напрями діяльності й форми культурно-мистецького життя українців Великої Британії;
- аналізуються організація, динаміка, зміст шкільного навчання української молоді;
- визначено роль медіаструктур у відображенні й популяризації діяльності українців;
- уводяться до наукового обігу мистецькі здобутки українців Великобританії персонального й колективного характеру, що представляють музичний, театральний, хореографічний напрями, виставкову й звукозаписну діяльність, фестивальний рух.

Також **уточнено:**

- кількісні та якісні показники діяльності громадських організацій, зокрема Союзу Українців Британії впродовж усього періоду функціонування;
- складові культурно-мистецького життя українців Великобританії.

Практичне значення роботи визначає можливість залучення її матеріалів до лекційних курсів культурології, історії української культури, народознавства, культури та мистецтва української діаспори для студентів вищих навчальних закладів України, а також для подальших наукових розвідок, науково-публіцистичних праць, радіо- і телепередач.

Результати дисертації можуть бути використані для узагальнюючих праць з україністики та діаспоріани.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювались на засіданнях кафедри дизайну та історії мистецтва, а також на щорічних звітних наукових конференціях викладачів та аспірантів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

впродовж навчання в аспірантурі (2010–2014).

Окремі аспекти дослідження апробовані шляхом виступів і публікацій на науково-практичних *міжнародних* («Українська діаспора: проблеми дослідження», Острог, 2012, 2014 р.; «Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «... землякам моїм в Україні і не в Україні...» у рамках IV Міжнародного Конгресу Світового Українства, Львів, 2013 р.) і *всеукраїнських конференціях* («Культурно-мистецькі здобутки українського зарубіжжя», Івано-Франківськ, 2009 р.; «Універсалізм творчої постаті Лесі Дичко та сучасний мистецький контекст», Івано-Франківськ, 2010 р.; «Художня творчість Григорія Крука в контексті світового мистецтва», Івано-Франківськ, 2011 р.; «Українська музична культура на сучасному етапі: трансформація традиційних і академічних форм», Івано-Франківськ, 2013 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені в дев’яти публікаціях, з яких п’ять статей у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України з мистецтвознавства, одна – у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз, одна – у збірнику наукових праць та дві – у збірниках матеріалів наукових конференцій [339–348].

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (440 позицій), додатків, що вміщують карту, таблиці, переліки звукозаписів, репертуару, фотоілюстрації.

РОЗДІЛ І. УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ДО ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

1.1. Формування українських осередків у Великобританії

Українці сьогодні є однією з найчисельніших національних діаспор на Британських островах. Проте історичні коріння їх еміграції досить давні. Торгові і династичні зв'язки між Україною і Великобританією сягають часів середньовіччя. Відомо, що дочка англосаксонського короля Гіта була дружиною Володимира Мономаха. Водночас дані про перебування українців у Великій Британії до XX ст. дуже обмежені. Наприкінці 1620-х – на початку 1630-х рр. у Кембриджі й Оксфорді студіював Юрій Немирич. У 1767 р. Семен Десницький, правознавець із Ніжина, захистив докторську працю в університеті в Глазго.

На межі XIX–XX ст., а пізніше й протягом XX ст. значна частина простих українців виїжджала на Захід у пошуках кращого життя на чужині, де зіткнулася з новим політичним, соціально-економічним та культурним середовищем. Згідно з історичною періодизацією розрізняють чотири еміграційні хвилі: перша – трудова еміграція – з останньої чверті XIX ст. до початку Першої світової війни; друга – політична – період між двома світовими війнами, «міжвоєнні десятиліття»; третя – інтелектуальна – період після Другої світової війни до середини 1950-х рр.; четверта – економічна – від 1980-х рр. до сьогодення [140, с. 5].

В Англії українські емігранти з'явилися в 1893 р. в Манчестері (Західна Англія). Це колишні жителі сіл Білий Камінь і Хильчиці поблизу Золочева на Львівщині [140, с. 72]. Вони зупинилися, їдучи до Північної Америки, та через брак грошей залишилися на Британських островах, що й стало тут початком історії українських діаспорних поселень.

У 1911 р. за таких самих обставин у Манчестері поселилася ще одна група емігрантів із Галичини (близько 500 осіб). Через кілька років більшість

із них виїхала до Америки. У Манчестері залишилось близько 150 українців, які не знали англійської мови, не мали громадянства, не могли влаштуватися на роботу за фахом (інженер, учитель, лікар). Вони мали право працювати тільки в рільництві, у копальнях, на ремонтах доріг, на текстильних фабриках і в домашньому господарстві в багатих людей. Для задоволення своїх національно-культурних запитів, зокрема спілкування рідною мовою, у 1929 році вони створили свій український клуб. Українська мова збереглася не лише серед емігрантів, але й серед їхніх дітей, що народилися в Англії. Популяризації української пісні в Англії сприяли гастролі Української Республіканської Капели Олександра Кошиця. Колектив прибув до Англії в січні 1920 року та концертував у найбільших тогочасних музичних центрах.

У 1930-х рр. українська громада налагоджує організоване життя у створеній нею домівці – Клубі. Перше в історії цієї громади відправлення Великоднього Богослужіння в 1933 р. спонукало до створення Степаном Лісньовським церковного хору. Під час візиту до Англії владики Миколи Чарнецького в 1937 р. було посвячено наріжний камінь катедри у Ліверпулі і англійські католики вперше мали можливість бачити відправу Служби Божої в українсько-візантійському обряді і почути український церковний спів [166, с. 106].

Однією з причин наступної хвилі української еміграції стали політичні обставини, пов’язані з репресивною політикою радянського уряду. Це спонукало емігрувати відомих політичних діячів доби Центральної Ради, Гетьманату і Директорії. Поряд із тим багато українців вирушали за кордон з економічних причин – у пошуках роботи і матеріального забезпечення своїх сімей. Основними напрямами еміграції стали Чехословаччина, Польща, пізніше Канада, Сполучені Штати Америки та ін. Саме на шляху українських емігрантів за океан Великобританія стала спершу тимчасовою, а пізніше й основною країною для проживання.

У міжвоєнний період в Англії перебували члени дипломатичних місій УНР емігранти Наддніпрянщини: П. Скоропадський, В. Винниченко,

М. Грушевський, М. Шаповал та інші. Тоді, в 1931–1939 рр., у Лондоні діяло Українське бюро, також у 1932–1934 рр. виходив англомовний інформаційний бюлетень про Україну «Інвестигейтор» [375, с. 148].

Українці стали активно прибувати до Великобританії під час і після Другої світової війни. Певне число українців було в складі канадських військових частин, розташованих у роки війни у Великобританії. Після закінчення війни вони повернулися до Канади.

Першу велику групу українців, більшість з яких залишилися у Великобританії, становили вояки польського корпусу генерала Андерса. Корпус було сформовано на території СРСР внаслідок підписання радянсько-польської угоди. Він складався з польських громадян, включно з багатьма українцями, які перебували до того часу в тюрмах і таборах після приєднання Західної України до СРСР в 1939 р. [375, с. 149].

Під час одного з наступів радянська армія відкинула німців аж до польського кордону, але за кілька днів німецька армія повернулася й почала мобілізовувати всю боєздатну молодь. Новобранці потрапили до різних частин, та за короткий час, відступаючи разом з німецькою армією, опинились у Польщі, а згодом в англійській армії, яка наступала з Франції на Німеччину. Та коли постало питання про участь українців у воєнних діях проти англійців, вони почали масово дезертирувати з німецької армії, здаючись у полон англійцям. Корпус воював на британському боці в Єгипті, Лівії та Італії до закінчення війни. Близько шести тисяч солдат-українців у 1946–1947 роках було перебазовано до Великобританії. Там їх демобілізували й урівняли у правах із британцями. Вони одержали право на перебування у Великобританії та вільний вибір місця проживання й праці [375, с. 149].

Повоєнні українські емігранти прибули до Великобританії в 1940 році, після розвалу французько-британського фронту. Це були контрактові старшини, які служили в польській армії, та кілька десятків вояків. У кінці 1944 і на початку 1945 років до Англії було перевезено німецьких полонених,

серед яких була невелика кількість українців. Опісля прибули українці з польського корпусу Андерса, відтак були перевезені вояки І Української Дивізії УНА з таборів полонених в Італії. А в другій половині 1947 і на початку 1948 років до Британії прибули великими партіями українці з таборів переміщених осіб (DP) з Німеччини й Австрії.

Друга велика група українців (більше 8 тисяч осіб) прибула в травні–червні 1947 року з британського табору військовополонених в Італії поблизу Ріміні [375, с. 149]. Це колишні солдати та офіцери дивізії «Галичина», що здалася британцям в 1945 році під час німецької капітуляції.

Про культурну діяльність таборів у Ріміні згадує відомий бандурист, член Першої Української дивізії «Галичина» Володимир Мота, учасник хору «Бурлака» та чоловічого ансамблю бандуристів, організованих у таборі Ярославом Бабуняком: «Бандури творилися з того, що на території табору попадалось в руки, бо дерево на території Італії було ... на вагу золота: з діжок з під оселедців та сухого порошкового молока, з ящиків у яких доставляли полоненим харчі; головиці – із чудом найдених кусків дерева; струни із телефонічних дротів та побитих війною старих фортепіано; кріплення для струн – з гарматних гільз. Так в руках музикантів-чародіїв творилися інструменти» [276, с. 7].

Незважаючи на складні побутові умови таборового життя, було організовано курси: водіїв, лісників, пасічників, кухарів, слюсарів та різбярів, яких бракувало в таборі. Також функціонувала площа, для торгівлі на якій було визначено певний час [249, с. 65]. У шатрах капличок було зроблено провізоричні іконостаси. Зорганізовано хорову капелу «Бурлака», що стала популярною вже з Белярії. Цей колектив часто виїжджав з концертами до німецьких таборів полонених, а також виступав перед британцями, перед цивільними італійцями за згодою британської команди і тим самим ширив славу української пісні. Диригентом хору «Бурлака» був С. Гумінілович. Крім хору «Бурлака», було створено хор «Славута» (диригент Я. Гаврилюк) та оркестр під орудою О. Головацького. Першого вересня відбувся великий

успішний концерт за участі хору «Бурлака» та оркестру, на якому побували і представники британської команди, висловивши своє визнання диригентам та всім хористам і музикантам [249, с. 65].

Уряд Великої Британії вирішив прийняти полонених як робочу силу на рільничо-господарську працю. Українці, відчуваючи специфічне до себе ставлення, мали намір проявити свої мистецькі вміння. Так, українські військовополонені, яких відправляли пароплавами до Англії, вирішили створити соборний хор. Він об'єднав два хори у хор четвертого полку (диригент Володимир Мельниченко) та хор таборової робітничої сотні, що обслуговував Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ) в Ріміні (диригент Анатолій Кліщ) [34, с. 7]. Дорога була довгою, і, щоб показати «англійській частині пасажирів пароплава, що ми не сіра маса, вирішили об'єднати два хори, створити танцювальну групу (керівником якої став Ілля Куриляк) і дати спільний концерт на пароплаві, а в майбутньому разом працювати», – пише у своїх спогадах учасник хору Григорій Болюбаш (Болтон) [34, с.7]. Колектив провів успішний концерт для вояків-дивізійників та обслуговуючого персоналу пароплава.

У Великобританії колишні дивізійники мали статус військовополонених, були розміщені в таборах Англії та Шотландії і зобов'язані працювати на призначених роботах. Прибувши до земель Шотландії (м. Глазго), табори розформувалися по містечках Мілденгол, Суфолкшир. Соборний хор розпочав свою активну діяльність, організовуючи концерти в межах та за межами табору (напр. для студентів м. Кембридж, у таборах Вествратінг, «Ді-Пі»). В найближчий час була сформована танцювальна група під керівництвом балетмейстера-художника І. Куриляка. Як згадує Г. Болюбаш, розпочалась наполеглива і продуктивна праця балету і хору, організація концертів, пошиття народних строїв не тільки для балету, а й для хору. В подальшій праці до колективу приєдналися місцеві англійські дівчата. Колектив проіснував до 1948 р. [34, с. 7].

Колишні вояки Першої Української дивізії УНА скеровувалися спершу

до розташованого на півночі країни індустріального міста Шеффілд графства Йоркшир у розподільний Табір № 17, після чого були поділені на групи по 500 осіб в інші табори. Історик Василь Верига подає розташування українців у таборах: 16 – Геддінгтон, 17 – Шеффілд, 51 – Алменгтон, 53 – Шерборн, 56 – Ботесдейл, 79 – Таттершелл, 82 – Фейкшгам, 85 – Вікторія, 99 – Шарборо Парк (медичний пункт), 122 – Скрабс Лейн, 153 – Сполдинг, 156 – Веллингор, 162 – Набирн (шпиталь), 231 – Редгрейв Парк, 232 – Броклей, 249 – Карбиртон, 298 – Баронг Кемп [51, с. 74].

До Англії прибули також частина бійців УПА, яким вдалося під різними приводами дістатися сюди з Німеччини, і представники різних інших політичних та військових угрупувань, які активно виступали проти радянського політичного тоталітаризму.

Третя група українців, приблизно (21–24 тисячі осіб), прибула до Великобританії з таборів біженців і переміщених осіб DP у 1947–1949 роках. Це були українці (так звані остарбайтери), вивезені німцями з України на примусові роботи до Німеччини, а також колишні в'язні німецьких концентраційних таборів та політичні втікачі з України. Вони проходили за списком «європейських добровільних робітників». Згідно з контрактом, вони мали виконувати роботу, визначену міністерством праці, протягом трьох років [375, с. 149].

Згідно зі списком міністерства праці, тільки за період 1947–1950 рр. до Великої Британії прибуло 16 210 чоловіків та 4 720 жінок з України. Наприкінці 1940-х у Великобританії було близько 35 тис. українців, до середини 1950-х рр. 8–10 тис. з них емігрували до США, Канади, Південної Америки та Австралії [192, с. 44–57].

У цей період найбільше українців проживало в Шотландії та у Східній Англії, де вони працювали на сільськогосподарських роботах. Однак на початку 50-х років більшість українців переселяється до міст північно-західної Англії довкола Манчестера: Рочдейл, Олдгем, Болтон, Аттон, Бері та ін., а також на північний схід Англії – Бредфорд, Галіфакс, Лідс, Голдерфілд

та на центральний схід – Ноттінгем, Лестер, Дербі, і на південний схід – Лондон, Редінг, Лутон тощо. Частина українців переселяється до Шотландії у міста Единбург, Глазго, Данді та у Північному Уельсі – Свонсі й Кардіфф.

Українські переселенці створювали свої осередки, школи, церкви, бібліотеки тощо. Найбільше українців було у віці 18–30 років. Найважливішими рисами молодої української спільноти у Великій Британії були глибокий патріотизм, висока національна свідомість і тверда віра у національно-державницькі прагнення українського народу. Всі вони пережили на рідних землях три ворожі окупації – польську, російсько-більшовицьку і німецьку, були учасниками чи свідками збройної боротьби ОУН–УПА, тому стояли на ідеологічних і політичних позиціях Українського Визвольного Руху.

Згодом постало багато мішаних родин. Вагомою причиною цього став договір між західними країнами і Радянським Союзом, згідно з якими усі громадяни СРСР довоєнного часу підлягали примусовій депортації, але ця вимога не поширювалася на змішані родини.

Отже, основу повоєнної еміграції до Великобританії склали три групи: понад 7 тис. українців, котрі служили в Польських збройних силах (ПЗС), які були евакуйовані до Великобританії; 8 500 вояків Дивізії «Галичина», що добровільно здалися в полон британським військам; близько 23 тис. осіб, які прибули з таборів для біженців і переміщених осіб Австрії та Німеччини. «Причини еміграції цих груп визріли в ході Другої світової війни та після її закінчення й мали політичний та вимушений характер. Для значної кількості біженців основним мотивом до від'їзду було прагнення уникнути переслідувань і репресій радянського режиму» [425, с. 8].

Повоєнна, політична за характером українська еміграція ставить за мету створення організаційних об'єднань у Великобританії, які за родом діяльності можна поділити на два типи: для надання матеріальної допомоги та соціальної опіки над українськими емігрантами та для національного та культурного згуртування українців на теренах країни. До першої групи

належали товариство «Самопоміч», Центральне українське допомогове бюро в Лондоні, Український допомоговий комітет у Манчестері, до другої – «Український соціальний клюб» у Манчестері та Союз українських канадських вояків [425].

Після закінчення воєнних дій в Європі серед українців зародилася думка сформувати українську організацію. Групування українців у Великій Британії першими почали творити вояки-українці з польських військових формацій. 28 серпня 1945 року відбулося перше офіційне засідання Ініціативного комітету Союзу Українських вояків у Польських Збройних Силах і було створено тимчасову Управу ініціативного комітету (головою її був п. М. Бура). Перед Ініціативним комітетом постало важливе завдання про створення української організації на теренах Англії. Переважна більшість українців у Великій Британії належала до польських військових формацій, тому дехто висловив думку, що українська організація повинна б підпорядковуватись польській верховній команді. Деякі відстоювали позицію, що з кінцем війни будь-який зв'язок українських вояків з поляками повинен припинитися. На початку новостворена організація носила назву «Союз українських вояків у польських збройних силах», пізніше була перейменована на «Союз самопомочі українців у Великій Британії». За короткий період діяльності члени Ініціативного комітету залучили до Союзу 395 українців, налагодили зв'язки з вояками-українцями в Італії та Палестині, розробили проект статуту організації та здійснили всі необхідні приготування для проведення організаційного з'їзду.

Як результат, 19–20 січня 1946 року в Единбурзі було створено українську організацію, під назвою Союз Українців у Великій Британії (СУБ) [358, с. 15]. А перші установчі збори Управління СУБу відбулися 2 лютого 1946 р. [113, с. 1–2]. Тоді було юридично завершено процедуру реєстрації організації.

З 1950-х рр. і до сьогодні центральною громадською установою СУБ було створено 52 Відділи і 12 Осередків. Відділи СУБ для забезпечення своєї

діяльності закупили 44 власні доми та 38 залів і осель-притулків для самотніх пенсіонерів.

СУБ сформувала і скоординувала такі організації як Об'єднання бувших Вояків Українців (ОбВУ), Організація Українських Жінок (ОУЖ), Спілка Української Молоді (СУМ) та Пласт, Спілка Українських Учителів і Виховників (СУУВ), Український Католицький Університет (УКУ), Українська Видавнича Спілка (УВС).

Українське організоване життя у Великій Британії збагачували ще такі громадські та культурно-освітні організації і товариства: Українське Товариство – громадська організація; Товариство Сприяння УНРаді; Комісія допомоги Українському Студентству (КоДУС); Товариство Українських Літераторів; Товариство «Гуцульщина»; Товариство «Бойківщина»; Українське Релігійне Товариство св. Софії; Українське Крайове Патріархальне Об'єднання Мирян Помісної УКЦ (УКПО). Окрім того були засновані Бібліотека і Музей імені Т. Шевченка, Музей Української Визвольної Боротьби ім. С. Бандери; Українська Інформаційна Служба; Легіон С. Петлюри; Англо-Українське Товариство; Товариство імені Мазепи [354].

У рамках культурно-освітньої діяльності українську культуру пропагували мистецькі самодіяльні ансамблі, колективи та гуртки. Широку мистецьку самодіяльність постійно розгортали колективи організацій СУМ та СУБ. 97 керівників забезпечували функціонування 107 гуртків.

Чільне місце серед мистецьких колективів належить репрезентативним колективам – хорові СУБ «Гомін» під довголітнім диригуванням Я. Бабуняка та танцювальному ансамблю «Орлик» під керуванням Є. Пасіки, пізніше М. Бабич та Д. Парадюка. Протягом усього періоду діяльності СУБу діяли такі мистецькі колективи та гуртки: чоловічий хор «Діброва» Відділу СУБ (Бредфорд), чоловічий хор ім. Миколи Лисенка (Ноттінгем), дівочий хор «Трембіта» (Олдгем), чоловічий хор «Верховина» (Ковентрі), оркестр Спілки української молоді (Ноттінгем), танцювальний ансамбль «Крилаті» СУМ

(Бредфорд); жіночий хор «Барвінок» та сумівсько-пластунський хор (кер. В. Мельниченко), мішаний хор «Боян» (Лондон), танцювальна група «Лиман» (Лондон), жіночий хор (Болтон), хор СУМ (Галіфакс), оркестр СУМ (Гаддерсфілд), оркестр СУМ (Редінг), танцювальний ансамбль СУМ «Верховина» (Дербі), танцювальний ансамбль (Галіфакс), чоловічий хор (Бредфорд), жіночий хор (Олдгем), молодіжний хор (Ковентрі), чоловічий хор (Кіхлей), танцювальна група (Лій), оркестр (Единбург), жіночий хор (Рочдейл), оркестр «Говерла» (Дербі), хор «Боян» (Ноттінгем), хор «Сурма» (Лондон), ансамбль бандуристів «Кобзарське Братство» (Болтон), танцювальний колектив «Метелик» (Редінг), хор «Луна» (Олдгем), хор (Тодморден), тріо «Конвалія» (Нортгамптон), танцювальний ансамбль «Чупляк» (Ноттінгем) [267, с. 2–6].

Важливу роль у культурно-мистецькому житті українців Великобританії відігравала Спілка Української Молоді (СУМ) – організація, що об’єднувала студентство і шкільну молодь.

Відновлення організацій СУМ на чужині формувалося в умовах скупченості української молоді по таборах переселенців та викликало потребу заснувати таку саму організацію, яка мала історичне коріння ще в Україні. Перший Осередок СУМ в еміграції створено 18 липня 1946 року в українському таборі в Авгсбурзі (Баварія) [358, с. 15].

СУМ об’єднала в свої ряди найактивнішу молодь у таборах Німеччини й Австрії та розгорнула широку діяльність. З метою розбудови організації в інших країнах Заходу Центральна Управа СУМ прийняла рішення створювати свої осередки у нових місцях поселення, в тому числі й у Великій Британії, де був уповноважений Центральною Управою М.Р. Шкавритко [358, с. 14]. Одним з основних напрямів СУМу стала культурно-освітня праця: при кожному осередку функціонували різноманітні гуртки та курси, що об’єднували молодь.

При СУМі Великої Британії існували 11 хорів, 15 танцювальних груп, 5 драматичних, 9 самоосвітніх, 9 шахових гуртків, 3 різьбярські школи та

духові оркестри. Найвідоміші танцювальні гуртки – «Крилаті» (Бредфорд), «Говерла» (Дербі), «Веселка» (Ковентрі), «Поділля» (Манчестер), «Чайка» (Карлайл), «Веселка» (Галіфакс), «Чайка» (Рочдейл), «Соколи» (Стокпорт), «Веселка» (Аштон), «Орлик» (Манчестер), «Верховина» (Лідс) та ін. – поширювали українську культуру засобами хореографічного мистецтва

Серед популярних хорових колективів СУМу: «Гомін» і «Русалка Дністрова» (Манчестер), «Луна» (Галіфакс), «Діброва», «Трембіта» (Олдгем), «Луна» (Рочдейл).

На початку 1950-х Центральний комітет СУМ розпочав видання сумівського журналу «Авангард». На честь Великого Кобзаря в 1964 році було придбано власну оселю, що отримала назву «Тарасівка». Саме сюди було перевезено з Бредфорда канцелярію КУ (Крайова Управа) [358, с. 98]. До сьогодні СУМ у Великобританії є найчисленнішою молодіжною структурою в Європі. Тут і досі відбувається найбільша кількість таборів та інших крайових заходів насамперед виховного характеру.

Специфікою менталітету українських емігрантів у Великобританії стали їх високе почуття патріотизму, надія на можливість повернення додому. Упродовж п’яти десятиліть вони були людьми без держави, без паспорта, тільки з так званим міжнародним подорожним квитком (travelcard), який давав можливість поїхати до будь-якої країни, крім СРСР і Польщі, звідки вони походили. Британська влада не визнавала існування України як держави, а тому вимагала від наших земляків записуватись росіянами або поляками. Ветерани дивізії «Галичина» говорили англійським чиновникам: «Якщо не можна написати «українець», пишіть, що я людина без держави» [301, с. 34].

Створення численних культурно-освітніх осередків українців у Великобританії слугувало середовищем, в якому сформувалися і нові покоління діячів, що принесли славу національному мистецтву. Серед них: вокаліст-бандурист Я. Бабуняк, диригенти М. Бучок, Я. Гаврилюк, С. Гунька, Є. Пасіка; хореографи М. Бабич, О. Буряк, П. Дністровик, С. Чупляк; співак-

соліст П. Гунька; бандурист-співак В. Луців; художники А. Атаманюк, І. Волощук, Р. Глувко, А. Гнеська, Р. Гущак, О. Енкала, Р. Лісовський, Г. Мазуренко, І. Мащак, О. Островський, В. Перебийніс; ювелір-маляр М. Лядик та багато інших [267, с. 2–6].

З середини 90-х років XX ст. розпочинається нова еміграційна хвиля з України до Великобританії, зумовлена здебільшого економічними причинами. Попервах це не означає, що соціальний статус емігрантів був низьким. До країни прибула значна частина інтелігенції, громадян з вищою освітою. Їх поява активізувала діяльність багатьох українських громадських організацій, церков, клубів. Первісно перебування українців нової хвилі у Великобританії було нелегальним, лише на початку 2000-х років розпочинається складний процес їх офіційної легалізації, що не завершився й досі. За статистичними даними, сьогодні на території Великобританії проживає від 12 до 30 тисяч українців.

На території Великобританії зафіксовано майже 70 місць компактного проживання українців. Найчисельніші громади сьогодні в Лондоні, Манчестері, Ноттінгемі. Значно змінився соціальний склад емігрантів. Якщо із загальної кількості українців у середині 1950-х рр. тільки близько 2% мали середню освіту і 0,5% – вищу, то до кінця 1980-х рр. 1000–2000 українців другого покоління закінчили вищі навчальні заклади, кілька десятків захистили докторські праці. Щодо релігійних виявів, то у 1992 р. приблизно 70% належали до УГКЦ, близько 10% – до УАПЦ в юрисдикції патріарха Мстислава Скрипника. Для українців у Великій Британії характерним є високий рівень політичної свідомості. ОУН здобула тут «велику чисельну перевагу над іншими політичними партіями й опанувала більшість громадського життя. Політичний плюралізм не знайшов місця в українській громаді у Великобританії, на відміну від більшості інших країн української діаспори» [192, с. 56].

Укорінення, постійне поселення емігрантів в країні в останні десятиліття стимулювало появу нових сімей, нового покоління українців,

внесло новий, свіжий струмінь в освітньо-виховні та культурно-мистецькі процеси. У Британській бібліотеці функціонує відділ україністики, який постійно поповнюється за рахунок бюджетних коштів новими надходженнями, завдяки чому українська книга у Великобританії доступна широкому колу читачів. Українською громадою на території Великобританії було встановлено пам'ятники Володимиру Великому в Лондоні та полеглим Героям України на оселі «Тарасівка» біля Дербі, монумент жертвам Голодомору в Лондоні, пам'ятні дошки біля міських ратуш у Болтоні та Рочдейлі.

Сьогодні культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Сполученим Королівством Великобританії здійснюється на основі Угоди про співробітництво в галузях освіти, науки і культури, укладеної в 1993 році між урядами наших держав. Враховуючи глибинну історичну спільність британського та українського народів, Посольство України у Великобританії продовжує сприяти якомога кращій обізнаності держав про взаємну культуру та мистецтво і зосереджує максимальні зусилля на представленні кращих проявів вітчизняної культури у Великобританії. Серед відомих композиторів, музикантів української діаспори Великобританії чимало талановитих українців. Композитор Алла Сіренко, Галина Овчаренко, вихованці Школи музики та драми Гілдхол Дмитро Ткаченко та Євген Кострицький сприяють популяризації української культури.

Розвиток двосторонніх культурно-освітніх відносин між Україною та Великою Британією відбувається між такими містами як: Київ – Единбург; Вінниця – Пітербороу; Горлівка (Донецька обл.) – Барнслі; Донецьк – Шефілд; Запоріжжя – Бірмінгем; Львів – Рочдейл; Одеса – Ліверпуль та інші.

Загалом українська діаспора у Великій Британії не тільки зберегла свою ідентичність, не втративши своєї духовності протягом більше 50-ти років перебування на чужій землі, а й увесь час чесно й віддано служила українській національній справі.

1.2. Історіографічна, джерельна та методологічна база дослідження

Наукові дослідження, які стосувались вивчення української діаспори, впродовж багатьох років в Радянському Союзі не проводились, а якщо й були, то більшість фактів свідомо перекручували на користь тогочасної ідеології. У 1991 році, після проголошення незалежності України, відкрився доступ до архівів, почали публікувати раніше заборонені праці істориків, політологів, філософів, філологів, мистецтвознавців та ін. Головними підходами у вивченні української діаспори стали звільнення від радянських стереотипів і уявлень, упереджень, заполітизованих оцінок, натомість об'єктивно почали осмислюватися її роль і значення для історії, культури, збереження традицій. Історія української діаспори, зокрема у Великій Британії, теж стала предметом наукових зацікавлень.

Аналіз джерел дослідження різнобічної діяльності української діаспори Великобританії у дисертації здійснюється за такими напрямами:

- архівні документи та матеріали особових архівів В. Луціва, П. Щура, Я. Бабуняка: рукописи, епістолярій, спогади тощо;
- довідкова література (енциклопедична, статистична, бібліографічна);
- науково-аналітичні, науково-документальні та науково-популярні видання діаспори;
- наукові й публіцистичні статті в зарубіжній україно- та англомовній періодиці;
- програми, афіші, проспекти концертних турне солістів-виконавців та колективів;
- дисертації та монографії українських науковців;
- музичні звукозаписи та відеоматеріали;
- музейні й приватні мистецькі колекції;
- «віртуальні» джерела мережі Інтернет.

Значна кількість опублікованих та неопублікованих джерел з історії української діаспори у Великій Британії зберігається сьогодні у фондах Державного архіву Об'єднаного Королівства і Бібліотеки та Архіву ім. Т. Шевченка (м. Лондон). Виявлення, опис і впровадження в науковий обіг документів, що зберігаються у Державному архіві Великобританії – Public Record Office (PRO/ПРО) [433], започаткували канадські історики Любомир Луцюк та Богдан Кордан [135].

«Суттєвою перешкодою для дослідників історії української діаспори є труднощі доступу до джерел, які зберігаються у зарубіжних архівах та бібліотеках. Територіальна віддаленість, брак коштів на дослідження та копіювання документів, недостатньо високий рівень знань іноземних мов значною мірою ускладнюють процес дослідження історії зарубіжних українців вітчизняними фахівцями», – слушно зауважує О. Забавська, присвячуючи свою публікацію аналізу державних архівів Великобританії [135].

Важливу спробу узагальнення довідкової інформації про матеріали українознавчого характеру, що зберігаються у британських архівах, здійснила англійська дослідниця Джанет М. Хартлі [15]. Укладений нею стислий анотований довідник «Архівна україніка у Великобританії» містить інформацію про колекції документів, які зберігаються у 62 британських установах: національних архівах, бібліотеках і музеях, архівах графств, банків, фірм, наукових, мистецьких асоціацій, громадських та релігійних організацій.

Суттєвий внесок у виявлення, опрацювання та введення у науковий обіг архівних джерел, які висвітлюють питання еміграції українців до Великої Британії, зробили британські вчені Жаквіс Вернант, Джон Аллан Таннахіл та канадські дослідники Роман Петришин [432], Марта Дучок [135].

Комплекс архівних джерел, що висвітлюють історію українців на Британських островах, найчисельніший у фондах ПРО, розташованого у К’ю Гарденс – передмісті Лондона. Зведений каталог основних фондів архіву

доступний через мережу Інтернет в режимі on-line. Широке використання комп'ютерних технологій максимально спрощує процедуру замовлення, опрацювання та копіювання документів [433].

О. Забавська, аналізуючи документи державних архівів Великобританії, визначає, що «основний масив матеріалів про українських емігрантів у Великій Британії зберігається у фондах ФО у серії № 371 (ФО 371). Файли цієї серії охоплюють широке коло проблем формування української діаспори та її громадсько-політичної діяльності. Зокрема, уточнюють наші знання про першу громаду українців у місті Манчестер (Північна Англія), діяльність її голови Йосифа Лісньовського (1894–1971) та створеного ним товариства «Самопоміч» [135].

Велика група архівних матеріалів відображає діяльність представників різних політичних напрямів українського національного руху, які тимчасово або постійно проживали у Великій Британії у міжвоєнний період [135].

Документи серії ФО 371 слугують джерелами про інформаційно-пропагандистську та культурно-освітню діяльність Українського Бюро, яке у 1931–1939 рр. діяло у Лондоні [433]. Діячі Українського Бюро активно співпрацювали з редакторами українських та британських газет («Діло», «Times», «Manchester Guardian»), виступали з доповідями та лекціями на українознавчу тематику, влаштовували виставки українського мистецтва [135].

«Широко у документах ПРО висвітлені питання щодо перебування вояків 1-ої УД УНА у британських таборах для військовополонених у містах Беллярія і Ріміні (Італія) у 1945–1947 рр., їх перевезення та побут у Великій Британії у 1947–1950 рр.» [135].

Вагомим джерелом досліджень громадського та культурного життя українців у Великобританії є колекції документів та матеріалів Бібліотеки та Архіву ім. Т. Шевченка у Лондоні, заснованих свого часу Союзом українців у Великій Британії.

Архівні фонди бібліотеки містять законодавчі, актові, діловодні,

статистичні й програмні документи Союзу українців, на підставі яких можна відтворити історію його заснування, основні напрями діяльності та співпрацю з іншими діаспорними організаціями.

Окрему групу джерел становлять періодичні видання, які друкувалися різними громадськими організаціями та політичними партіями українських емігрантів. Серед них варто відзначити пресові органи СУБу «Наш клич», «Українська думка», журнали «Визвольний шлях», «Сурмач» та ін., комплексний аналіз яких дає змогу зрозуміти особливості суспільного та культурного життя української спільноти на Британських островах.

Проте чимало документів містяться в архівах окремих міст, рукописних колекціях різних бібліотек та приватних зібраннях. Зокрема, у дисертації введено в науковий обіг документи особових архівів В. Луціва, П. Щура, Я. Бабуняка.

Над темою формування української діаспори у Великій Британії працювали С. Наріжний («Українська еміграція») [252–253], Ю. Покальчук («Українці у Великобританії») [301], Г. Щигельська («Союз українців у Великій Британії: етапи становлення, організація та діяльність 1945–1949 рр.») [425].

Так, у праці «Українці у Великобританії» [301] Ю. Покальчук подає коротку історію української діаспори у Великій Британії. Він представляє три основні хвилі переселенців, які прибули до Великобританії у 40-х рр. ХХ ст., сприяли створенню у країні громадсько-політичних та культурно-просвітницьких організацій діаспори: Союзу Українців Британії (СУБ), Союзу Об’єднання українців у Великій Британії (СОуВБ), Спілки Української Молоді (СУМ), Товариства Українських Жінок ім. Олени Теліги (ОУЖ) та ін. Також опрацьовані матеріали про окремих осіб, які працювали у різних галузях суспільно-політичного та культурного життя. Його праця збагачена статистичними та ілюстративними матеріалами. Проте культурно-мистецька складова діяльності українців висвітлена неповно, без аналізу домінуючих напрямів і їх значення для національної самоідентифікації.

У роботі Симона Наріжного «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939», що була видана у двох томах, коротко описано складові культурного життя українців у Великій Британії [252–253]. Праця Симона Наріжного присвячена в основному аналізу праці української еміграції в сфері культури у період між двома світовими війнами, її можна віднести до розряду енциклопедичних. Автором викладено короткі узагальнені дані про діяльність емігрантських культурно-освітніх та наукових установ, інформацію до біографій багатьох визначних представників української еміграції, зокрема вчених і окремих митців.

Обширним і змістовним є «Альманах ОбВУ. 1949–1964» [8], в якому описано функціонування та розвиток цієї організації, процес створення, її лідерів та їх діяльність; видавнича робота; описуються спортивні змагання та конкурси, які проводились серед членів організації. У роботі подано перелік великих міст Великобританії, в яких були відкриті відділення організації ОбВУ – Кембридж, Лондон, Олдгем, Манчестер та ін. Сторінки Альманаху супроводжуються цінними фотографіями, які збагачують і доповнюють відображення усіх подій.

Також важливим джерелом дослідження проблеми стала емігрантська преса, зокрема газета «Українська Думка», заснована СУБом. Вона найбільш об’єктивно і правдиво висвітлює життя української діаспори від початків еміграції по сьогодення. У газеті подаються відомості про важливі події, що сталися як у житті української громади Великої Британії, так і в Україні. Окрім цього, друкуються довідки з історії діаспорного життя, літературні твори українських митців сучасності і класиків та інше. Важливим є і те, що сьогодні газета «Українська Думка» інформує про культурно-мистецький зв’язок з Україною.

Важливу групу становлять спогади написані емігрантами, зокрема Я. Паньківим («Ріміні ансамбль «Бурлака» в моїй пам’яті. Спомини») [279] та Є. Загачевським («Белярія – Ріміні – Англія. Репортаж-спогад»), що працювали над темою формування української діаспори у Великій Британії,

зокрема її мистецької складової [136].

Зокрема, Я. Паньків («Ріміні ансамбль «Бурлака» в моїй пам'яті. Спомини») подає історію створення чоловічого хору «Бурлака» в таборі для військовополонених з колишніх вояків дивізії «Галичина» в Ріміні (Італія), який проіснував до початку 1949 р. Автор описує гастрольну діяльність ансамблю, подає основний склад учасників хору, а також інформує про їх подальшу долю. Праця насичена описами побутового життя дивізійників, доповнюється ілюстративним матеріалом [279].

Є. Загачевський у своїх спогадах («Белярія – Ріміні – Англія. Репортаж-спогад») [165] широко описує таборове життя дивізійників, їхні умови праці, дозвілля, особисті спогади, переживання, що дає уявлення правдивої картини того періоду. У своїй праці автор подає прізвища та тексти документів про звільнення військовополонених та подальшу долю в еміграції, зокрема у Великій Британії.

Важливими є публікації Олекси Воропая, відомого українського етнографа, автора праці «Звичаї нашого народу» [79–80]. Свої уривки із щоденника публікував у часописі «Визвольний шлях». Протягом 1981–1982 рр. у спогадах під назвою «Живемо в Англії» він описував громадсько-політичну діяльність та спостереження із власного життя.

Цінною книжкою є спогади Володимира Луціва «Від Бистриці до Темзи» [218], де подано багато матеріалу про життя в еміграції (спогади, публікації, листи), розвиток культурного життя, зокрема концертного, в умовах Англії.

Крім того, важливими є й архівні матеріали, що зберігаються у фонді В. Луціва в Музеї історії Надвірнянщини (Івано-Франківська область) [16]. «Вони охоплюють документи творчої спадщини співака – фоно- і відеотеку, багату книгозбірню мистецьких видань діаспори, листи та кореспонденцію, твори образотворчого мистецтва та скульптури, графіки, а також нотний архів і концертні інструменти», – зазначає дослідниця, доктор мистецтвознавства В. Дутчак, яка першою описала переданий в Україну

архів В. Луціва [124]. У Фонді В. Луціва МІН міститься чимало цінних раритетних видань, здійснених в діаспорі: спогади очевидців багатьох історичних і культурно-мистецьких подій, узагальнення науковців-аналітиків; документи про організації та товариства українців за кордоном (зокрема у Великобританії). Друковану продукцію доповнює музична колекція МІН – репертуарна бібліотека, фонотека, рукописний нотний архів. Платівки, аудіо- та відеокасети, компакт–диски, представлені в музеї, становлять своєрідний каталог не лише записів голосу та інструментальної гри співака-бандуриста, а й української та зарубіжної музики загалом. «Одночасно музична колекція служить і каталогом українських закордонних грамзаписів повоєнного періоду (50–80-х років XX ст.). Своєрідним доповненням до фонотеки є нотна бібліотека, що містить численні друковані музичні композиції, у тому числі й концертного репертуару співака. Особливу цінність серед них становлять музичні твори композиторів діаспори (А. Гнатишина, О. Бобикевича, А. Рудницького). На окрему увагу заслуговує і нотний архів співака, в якому переважно видання і рукописи, згруповані за напрямами: духовна, класична зарубіжна, класична українська музика, думи та народні пісні» [124].

Документальні матеріали музею в Надвірній також містять особисте листування митця з бандуристами, мистецтвознавцями, диригентами, художниками, духовенством, службовими особами, організаціями, здебільшого українського зарубіжжя, а впродовж останніх десятиліть – і України [124]. Епістолярій Володимира Луціва і його кореспондентів дозволяє визначити «вектори і домінанти творчої діяльності митця, його особистісні риси «національно-етнічного типу», що в сукупності формують образ, феномен культурного діяча українського зарубіжжя» [124].

Про культурне життя українців у Великобританії є згадки у спогадах В. Леника «Українці на чужині, або Репортажі з далеких доріг», де автор описує свої враження під час перебування у Великобританії (1968–1969 рр.) [208]. Він характеризує діяльність українців, умови їх життя, видавничу

діяльність та роботу осередку СУМ у Великій Британії. Також подає багато імен видатних діячів та їх діяльність у діаспорі, у т. ч. й Великобританії, дає характеристику культурно-просвітницькій діяльності українців на чужині.

Діяльність української громади у Великобританії знайшла своє відображення у дослідженні кандидата історичних наук Г. Щигельської «Союз українців у Великій Британії: етапи становлення, організація та діяльність (1945–1949 рр.)». У своїй дисертаційній роботі авторка досліджує роль Союзу Українців Великої Британії у збереженні національної ідентичності української спільноти в Об'єднаному Королівстві; інформаційно-видавничу та культурно-освітню діяльність Союзу українців у Великій Британії у боротьбі з радянським тоталітарним режимом у 40-х – 80-х роках ХХ століття. Г. Щигельська зазначає, що «політичний характер еміграції та значний відсоток військових у середовищі української спільноти в Великобританії призвели до формування певних особливостей, які полягали в тому, що ця етнічна група вирізнялася високою організованістю, згуртованістю та дисциплінованістю» [425, с. 14].

Особливу увагу дослідниця приділила періоду 1945–1949 рр., саме початкові створення провідної громадської організації українців Великобританії, яка стала координатором життя української спільноти на Британських островах, визначивши основні етапи її становлення: I – 1945 – 19 січня 1946 р. – організаційні збори та офіційна реєстрація СУБу; II – 19 січня 1946 р. – 20 грудня 1947 р. – правове оформлення СУБу як товариства з обмеженою відповідальністю з затвердженим статутом і обраними керівними органами, що дозволило їй проводити суспільно-громадську діяльність; III – 20 грудня 1947 р. – 12–13 березня 1949 р. – структурне оформлення СУБу, формування основного членства; IV – 12–13 березня 1949 р. – 29 жовтня 1949 р. – певні кризові явища функціонування СУБу, остаточне затвердження правового статусу організації.

Отже, Г. Щигельська обмежується коротким історичним періодом діяльності СУБу в початковий період, виокремлюючи такі основні напрями:

інформаційно-видавничий, культурно-освітній, суспільної опіки та благодійності [425, с. 15]. Оскільки в цей час лише створюються основні мистецькі колективи, налагоджується проведення культурно-просвітницьких заходів, то культурно-мистецька складова діяльності українців Великобританії до уваги дослідницею не береться.

Інформацію про окремі громадсько-політичні, суспільно-організаційні, творчі здобутки українців Великобританії представлено також у роботах істориків Ф. Заставного [140], В. Євтуха [160–161], Б. Савчука [328], В. Трощинського [375] та ін., проте в них більше акцентуються еміграційні процеси, історичні етапи функціонування української діаспори, суспільно-правові процеси офіційного оформлення об'єднань українців у Великобританії, політичні аспекти ролі української діаспори в умовах бездержавності та періоду незалежності.

Однією з перших в культурології й мистецтвознавстві на специфіку досліджень культури й мистецтва діаспори як напряму музичної україністики звернула увагу доктор мистецтвознавства В. Шульгіна у дисертації «Музична українка: інформаційний і національно-освітній простір» [422]. Вона охарактеризувала музичну спадщину української еміграції в архівах України, Європи і Америки, вперше комплексно проаналізувала творчість композиторів діаспори, ввела до наукового обігу проблематику бібліографічного дослідження української музичної спадщини, визначила зміст понять «музична українка», «банк даних музичної українки», «український музичний бібліографічний репертуар», запропонувала до вживання користувачів інформаційно-пошукову систему «Музична українка» на сайті НБУВ.

Також звернув увагу на хорове мистецтво діаспори як своєрідне явище національної культури дослідник М. Бурбан у навчальному посібнику та монографії, зібравши воєдино розрізнену інформацію про хорові колективи, їх керівників, диригентів, репертуар, гастрольну діяльність [38–39], зокрема про відповідні хори Великобританії.

Дослідження проблеми музичної культури українців діаспори, у т. ч. Великобританії, представлене у роботах доктора мистецтвознавства Г. Карась – численних статтях і монографії. У монографії «Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття» [166] детально описано історіографію, мистецько-культурний розвиток українців за кордоном, їх музично-концертну діяльність. Цінність праці в тому, що автор увела до наукового обігу велику кількість прізвищ музикознавців, композиторів, виконавців, назв музичних творів, відкрила багато нових імен української діаспори по всіх континентах.

Українська музична культура діаспори, яка постає як соціокультурний феномен ХХ століття, на теренах рідної землі була забороненою темою як для пізнання, так і для наукового вивчення. Провідними ідеями видання є поглиблення, систематизація знань про історію становлення, розвиток та сучасні тенденції музичної культури української діаспори, культурологічне вивчення традиційних і нових, елітних і масових, ансамблевих і сольних форм музичного мистецтва, їхній розвиток та взаємодію в історичному та етнонаціональному, просторовому та часовому аспектах [166].

В основу монографії покладено тезу про те, що українська музична культура західної діаспори змогла відбутися в ХХ столітті як соціокультурний феномен завдяки глибокій закоріненості в національну культуру, її традиції, завдяки толерантному співіснуванню в умовах розмаїття культур, паритетній позиції в діалозі культур. У монографії Ганна Карась зуміла представити музичну культуру української діаспори ХХ століття як комплексну систему, куди музична культура української діаспори Великобританії входить, як вагомий компонент.

«Структурну модель цієї системи складають:

1) музичні цінності, або артефакти, створені як на материковій Україні, так і за її межами;

2) всі види діяльності зі створення, збереження, відтворення, розповсюдження, сприйняття і використання музичних цінностей, аналізу

артефактів;

3) всі суб’єкти такого роду діяльності разом з їх знаннями, навичками та іншими якостями, що забезпечують її успіх;

4) всі установи і соціальні інститути, а також інструменти та обладнання, що обслуговують цю діяльність;

5) культурно-мистецьке середовище» [166, с. 47].

Г. Карась розглядає, зокрема, такі складові музичної культури: хорове мистецтво як основну форму музичної творчості закордонних українців (провідні хорові колективи і хорові диригенти, включаючи церковні); оперних та концертно-камерних співаків, а також ансамблеві та сольні форми вокального мистецтва; виконавців на музичних інструментах, у тому числі ансамблеве та оркестрове виконавство; кобзарське виконавство; аматорські музичні вистави; музичну культуру у засобах масової інформації (преса, радіо, телебачення, інтернет).

Монографія Г. Карась розробляє один з найбільш пріоритетних та перспективних у галузі гуманітарних досліджень нових напрямків нашої науки – українське музичне діаспорознавство (Ucrainica musica diasporiana) [166].

Монографія стала й важливою джерельною базою для дослідження культури й мистецтва українців Великобританії, адже охоплює аутентичні джерела (архівні документи, рукописи, нотографічні видання, звукозаписи), також історичну, наукову та популярну літературу, літературні джерела (літописи, хроніки, автобіографії, мемуари, біографії, історії, періодичні, бібліографічні та наукові видання, критика), пам’ятки матеріальної музичної культури (музичні інструменти).

Щодо музичної складової культури Великобританії, то важливою базою дослідження Г. Карась стали особисті фонди митців із Великої Британії: співака-бандуриста Володимира Луціва (м. Надвірна Івано-Франківської обл., Музей історії Надвірнянщини), диригента і композитора Остапа Пицка (м. Івано-Франківськ, краєзнавчий музей).

Значну увагу Г. Карась приділяє у своєму дослідженні різнобічній діяльності В. Луціва як виконавця – співака, бандуриста, публіциста-журналіста, менеджера української культури в світі.

Монографія доктора мистецтвознавства В. Дутчак «Бандурне мистецтво українського зарубіжжя XX – початку XXI століття» представляє в часових і географічних вимірах історію становлення й розвитку бандурного мистецтва в діаспорі, виокремлюючи індивідуальні й колективні досягнення народних співців у виконавській та композиторській діяльності, а також у діяльності педагогічній та просвітницькій [127].

Дослідження специфіки функціонування та динаміки розвитку бандурного мистецтва українського зарубіжжя XX – початку XXI ст. охоплює всі країни, де функціонували бандурні осередки, у т. ч. й Великобританію. Адже поряд з активним розвитком хорового, танцювального, театрального мистецтва в середовищі українців Великобританії розвивалося і бандурне мистецтво. Серед його найяскравіших представників – Ярослав Бабуняк, Володимир Луців, брати Мирон і Михайло Постолани, квартет «Кобзарське Братство», тріо «Жайвір», майстер бандур Василь Гляд. Авторка зауважує, що «бандурне мистецтво діаспори відіграло, з одного боку, роль консерватора українських традицій, з іншого, розвиваючись в умовах «вільного світу», мало широкі можливості для реалізації, активніше взаємодіяло зі світовими тенденціями розвитку інструменталізму» [127, с. 108].

У ІІІ розділі монографії В. Дутчак – «Тенденції розвитку бандурного мистецтва в діаспорі: часово-просторові характеристики» – для аналізу представлено масштабний період, «коли після глобальних еміграційних потоків (міжвоєнного, повоєнного та сучасного) бандурне мистецтво поширюється майже в усіх країнах Європи, Америки, Австралії» [127, с. 108]. Власне у цьому розділі В. Дутчак виокремила діяльність вокально-інструментального колективу «Бурлака» у Ріміні (Італія), що став першим повоєнним осередком навчання й виконавства бандуристів. Визначені

основні здобутки провідних бандуристів Великобританії – Я. Бабуняка, В. Луціва, М. Постолана, ансамблів «Кобзарське братство», «Жайвір» [127, с. 122–133].

Ґрунтовний аналіз творчості композиторки й педагога С. Туркевич-Лукіянович, котра проживала у Великобританії, представлений у монографічному дослідженні доктора мистецтвознавства С. Павлишин.

Стосовно театрального мистецтва діаспори, то робота відомого дослідника доктора мистецтвознавства В. Гайдабури «Театр, розвіяний по світу» презентує перше звернення до проблеми узагальнення багаторічної практики повоєнного театру української діаспори та його тлумачення як невід'ємної частини комплексної історії національного мистецтва XX століття [86]. Цей цікавий сценічний феномен повоєнного періоду автор аналізує крізь призму персоніфікованого підходу, на основі численних документів, спогадів, листування. Проте в роботі висвітлені театральні постановки митців української діаспори лише Німеччини, Австрії, Франції, США, Канади, Австралії, а тенденції розвитку українського театру у Великобританії в ній, на жаль, не представлені.

Художні аспекти творчості митців української діаспори, зокрема Великобританії, в науковій і науково-популярній літературі також нечисленні. Заслуговують на увагу дописи й статті В. Луціва, котрий неодноразово відгукувався на мистецькі події на сторінках часописів Великобританії. Аналіз творчості українського художника-графіка з Великобританії Р. Глувка представлений у публікаціях Ю. Янчук [427–428] та книзі спогадів митця [90]. У монографії доктора мистецтвознавства Р. Шмагало «Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції» окремий розділ присвячений українській мистецькій освіті у роки Другої світової війни і поза Батьківщиною, проте відомостей про освітньо-художні центри українців Великобританії там не знаходимо [420].

Отже, відсутність цілісного системного дослідження культурно-

мистецької праці українців Великобританії другої половини XX ст., її аналізу у взаємодії різних напрямів і компонентів зумовила вибір тематичного напряму дисертації. Проте поставлена мета актуалізувала пошук дотичної культурологічної, соціологічної й мистецтвознавчої тематики.

Так, у монографії й дисертації доктора мистецтвознавства Л. Троєльнікової «Художньо-освітній простір як культуротворчий чинник розвитку українського суспільства у XX столітті» пропонується введення до наукового обігу поняття «художньо-освітній простір». Запропонована авторкою концепція художньо-освітнього простору України визначає його як невід'ємний чинник існування нації, національний модус традиційної культури українців.

Формування художньо-освітнього простору розглядається дослідницею під впливом соціокультурного середовища, до якого належить конкретний індивід. «Художньо-освітній простір презентує культурні цінності певного суспільства, зазнає впливу існуючих знань, цінностей, норм, зразків життєдіяльності, водночас визначаючи дії й вчинки індивідів, груп і спільностей, тобто впливаючи на трансляцію соціокультурної інформації (…) Відтак художньо-освітнє – це феномен, що функціонує в суспільстві у вигляді сукупного соціального досвіду людства: знань, цінностей, норм, соціальних зразків, які виражені в мові, піснях, танцях, звичаях, традиціях, віруваннях, світогляді, ідеології, моралі, законах тощо і формують потреби, мотиви, правила, мету й зміст діяльності» [374].

Л. Троєльнікова зауважує, що «переосмислення ролі й місця культурно-мистецької сфери в житті сучасних суспільств, зумовлене масштабними змінами в світових соціально-економічних і науково-технологічних процесах, породило оновлену концепцію людського (гуманітарного) розвитку, що розглядається як процес, що збільшує реальну свободу людей у досягненні будь-чого, що вони вважають за цінність» [374].

З цієї позиції культурно-мистецька складова діяльності української спільноти Великобританії, як і інших держав, де проживають українці,

повинна розглядатися у єдності з культурою й мистецтвом материкової України, як її невід'ємна частина – у цілісності українського культурного простору, проте з урахуванням «трансформації соціально-історичної ситуації, ламання життєвих стереотипів, появою нового життєвого середовища – як природного, так і соціального» [374], зокрема в умовах еміграції, що зумовлює зміни форм художньої діяльності.

Аналіз культури українців Великобританії органічно вписується у концепцію усвідомленої національної приналежності людини, актуалізовану дослідницею: «національна культура є способом існування загальнолюдської культури, конкретною формою вияву її властивості як універсальної адаптивно-адаптуючої системи, що забезпечує пристосування людського суспільства до різноманітних умов природного і соціального середовища» [374].

Оскільки, на думку Л. Троєльнікової, «пам'яткам матеріальної та духовної культури належить особлива роль у відновленні історичної пам'яті та відродженні національної культури», то важливим чинником характеристики культурно-мистецької діяльності українців Великобританії постає аналіз зафіксованих зразків цього напряму – пресових видань, звукозаписів, художньо-мистецьких творів тощо.

Монографія і дисертація доктора соціологічних наук К. Чернової «Українська діаспора як соціокультурна система» пропонує для дослідників широкий спектр універсальної методології для проблематики вивчення регіональних діаспор. Зокрема, вона зазначає, що історія виникнення і становлення кожної діаспори має неповторний і своєрідний характер, але всім діаспорам притаманні певні спільні функції: а) активна участь у підтримці, розвитку і зміцненні духовної культури свого народу, у культивуванні національних традицій і звичаїв, у підтримці культурних зв'язків із своєю історичною батьківщиною; б) захист соціальних прав представників певного народу, що пов'язано з регулюванням міграційних потоків, зайнятістю, допомогою в професійному самовизначенні, участю в

житті як власної держави – батьківщини, так і країни, яка прийняла діаспору; в) здійснення економічних завдань; г) політична функція, сутність якої полягає в тому, що, по-перше, представники діаспори лобіюють можливість отримання як додаткових для своїх країн (народу), так і особливих гарантій для їх ефективного розвитку, а також у розширенні повноважень на міжнародній арені [412, с. 16–17].

Слід зазначити, що у дисертації доктора мистецтвознавства І. Бермес «Український хоровий рух у контексті соціокультурних процесів XIX – початку XXI ст.» розвиток хорового мистецтва діаспори не представлений. Проте визначені дослідницею хорове мистецтво як «особливий вид художньої діяльності, рушійна сила націєтворчих процесів», хоровий спів українців як плідний спосіб «кристалізації національно-духовних, соціальних, навіть політичних засад, особливо в періоди бездержавності», українська хорова традиція як репрезентант «національної ментальності», «етнопсихології української душі» з її сердечністю, чутливістю, щирістю, проникливістю, ліричністю тощо зумовили особливу увагу саме до цього напряму в українській культурі Великобританії [23, с. 21].

Мета дисертаційної роботи також визначила ряд методологічних принципів та конкретних методів для забезпечення «отримання об’єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси і явища» [418, с. 56]. Проблематика дисертації зумовила комплексний характер методологічних підходів та методів універсального, загальнонаукового та спеціального характеру.

До загальнонаукових відносять методи об’єктивності та історизму, порівняльний та типологічний, а також діахронний та синхронний аспекти. *Метод об’єктивності та історизму* дозволяє прослідкувати передумови, основні етапи становлення та функціонування осередків українців у Великобританії впродовж XX – початку XXI ст., виявити об’єктивні обставини суспільно-політичного, ідеологічного та культурно-естетичного характеру, що зумовили їх поширення.

Діахронний аспект, що потребує викладу явищ, фактів, подій світової і вітчизняної культури в хронологічній послідовності, дозволив визначити періодизацію активності та динаміки діяльності українських організацій і напрямів розвитку різних видів мистецтва впродовж другої половини XX – початку XXI ст.

До загальнонаукових належить і *системний підхід*, використання якого дозволяє комплексно підійти до досліджуваного. Важливими елементами системи виступають взаємозв'язки її частин (елементів, підсистем, компонентів), що формує інтегральний результат. Кожне явище, об'єкт можна розглядати як певну множину елементів, що об'єднані в систему, показниками якої виступають цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізація [418, с. 61–62]. Виходячи із типології систем, запропонованої В. Шейком та Н. Кушніренко, культурно-мистецькі процеси в діяльності української діспори Великобринації можна розглядати як складові багатофункціональної, відкритої, складної, динамічної, детермінованої системи.

Спеціальними методами (теоретичними та емпіричними) у мистецтвознавстві виступають, «з одного боку, методи гуманітарних галузей знань, з іншого, методи художньої культури, оскільки предметом виступає музика як особлива форма пізнання світу, форми і види музики, мистецька творчість у її різних проявах (композиторська, виконавська, диригентська, педагогічна)» [127, с. 51]. Виходячи з вищесказаного для дослідження долучаються й інші види мистецтв – художнє, театральне, хореографічне.

Статистичний метод у дослідженні використаний для аналізу динаміки кількісних показників демографічних, освітніх і культурологічних процесів в українському середовищі Великобританії.

Метод спостереження використаний для прослуховування аудіо- та відеозаписів концертних виступів відомих солістів та колективів, а також для аналізу концертно-фестивального руху і виставкової діяльності української

спільноти Великобританії.

Суть *описового методу* полягає у виявленні й аналітичному огляді зібраного матеріалу стосовно теми дослідження. Важливими при цьому стають параметри тематичного змісту, характеру викладу, мови, семантики, доступності матеріалів. Здійснюється аналіз першоджерел – бібліографічних (архівних матеріалів, рукописів та публікацій, періодики, довідкової та навчально-методичної літератури, наукових монографій і дисертацій, присвячених розвитку мистецтва діаспори), аудіовізуальних (платівки, магнітофонні записи, компакт-диски), віртуально-інформаційних в Інтернет-мережі (веб-портали і веб-сайти солістів, колективів, організацій, установ тощо). В результаті *джерельного аналізу* введено до наукового обігу нові матеріали про формування основних українських осередків, динаміку освітніх, релігійних та мистецьких явищ у їх середовищі.

Історико-біографічний метод використаний у роботі для персоніфікованого визначення здобутків крізь призму аналізу особистих досягнень митців – солістів-виконавців, диригентів, художників, громадських діячів, колективів, інституцій.

Метод соціокультурної динаміки та *культурно-історичний метод* використані для аналізу етапності розвитку громадських, освітніх і мистецьких напрямів українців у Великобританії в історико-культурному контексті, пояснення утворення їх новітніх форм.

З метою перевірки достовірності концепції дослідження використані *емпіричні методи*, зокрема спостереження, спілкування. Автор дисертації провела численні зустрічі з істориками, діячами культури й мистецтва, взяла участь у науково-практичних концеренціях.

Таким чином, історія формування української етнічної групи в Об'єднаному Королівстві, їх громадська та культурно-освітня діяльність не отримали цілісного глибокого висвітлення у працях вітчизняних істориків, культурологів і мистецтвознавців, що й потребувало визначення, узагальнення, всебічного дослідження культурно-мистецьких аспектів

проблеми життєдіяльності української діаспори у Великій Британії.

Джерелознавчий аналіз і методологічна концепція дослідження дозволяють синтезувати різновекторні аспекти діяльності української громади Великобританії впродовж другої половини XX – початку XXI ст., визначити їх як взаємодіючу систему компонентів, що забезпечує перспективу національної самоідентифікації українців в Об’єднаному Королівстві.

РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

2.1. Союз українців у Великій Британії – провідна українська організація

Союз українців у Великій Британії (СУБ) – найстаріша українська громадська установа у Великобританії (центр у Лондоні). Діяльність СУБу охоплює культурно-освітні, видавничі, харитативні, зовнішньоінформативні, господарські напрями. Організація є репрезентативною перед британською владою як товариство, спілка з обмеженою відповідальністю [354, с. 2].

Законодавчими і керівними органами СУБу є загальні збори, рада, президія та головна управа. СУБ організовує свою діяльність згідно зі статутом. До СУБу входять корпоративні організації (товариства): Об'єднання Бувших Вояків Українців у Великій Британії (ОбВУ), Спілка Української Молоді у Великій Британії (СУМ), Комітет допомоги Українським студентам (КоДУС), Організація Українських Жінок (ОУЖ) та ін.

Союз Українців Великобританії з Центральною Управою у Лондоні діє централізовано з відділами у різних містах Британії, де проживають українці: Манчестер, Бредфорд, Ноттінгем, Лестер, Олдгем, Ковентрі, Кіхлей, Рочдейл, Тодморден, Болтон.

Формальна дата заснування СУБу – 19 січня 1946 р., коли на перших зборах було прийнято рішення про заснування організації, обрано її керівні органи та затверджено статут. «Згідно статуту, членами Союзу могли стати всі українці, що перебували у Великій Британії та на тимчасово окупованих нею територіях незалежно від їхнього віросповідання чи політичної приналежності. Головними завданнями СУБ проголошувалися захист і представництво українських інтересів, збереження української культури та національного духу. Подвійна реєстрація Союзу українців згідно

парламентських актів як товариства з обмеженою відповідальністю (20 грудня 1947 р.) та благодійної організації (1948 р.) надала СУБу статусу юридичної особи у британському суспільстві, що, в свою чергу, заклало міцне підґрунтя для широкого розвитку організації» [425, с. 9].

Після певних реорганізацій до кінця 1949 р. внутрішня структура СУБ дещо змінилася. «Найвищим керівним органом стала двадцятичленна рада СУБ на чолі з головою; головним виконавчим органом – головна управа СУБ під керівництвом ділового директора, якому були підзвітні референти відповідальні за певні ділянки роботи Союзу. До складу СУБ входили секції і комісії, відділи, осередки та окружні ради. Найбільша кількість низових ланок Союзу була зареєстрована у 1949 р.: 242 відділи та 116 осередків» [425, с. 9].

Членство в організації на 1949 р. мали 19 752 українців. 29 жовтня 1949р. було скликано надзвичайні загальні збори, які остаточно затвердили правовий статус СУБ, заклали ґрунт для подальшого розвитку організації, визначили основні напрями її діяльності. Згідно із затвердженим британським урядом статутом, ці напрями охоплювали всі сфери життя української спільноти на Британських островах: організаційну роботу; інформаційно-видавничу діяльність; освітньо-виховну діяльність для підтримки етнічної самосвідомості українських переселенців і їх родин; культурно-освітню працю (створення при відділеннях і осередках СУБу колективів художньої самодіяльності, курсів англійської мови, відзначення релігійних та національних свят, пам’ятних дат історії України, концертна діяльність); соціальний захист українських емігрантів для інтеграції в інонаціональному суспільстві (інформаційну, правову та матеріальну підтримку); створення фондів допомоги українським хворим та інвалідам.

Ще одним напрямом діяльності СУБ була гуманітарна співпраця з емігрантськими громадськими об’єднаннями українців у справі допомоги українським жертвам війни. Також СУБ співпрацював із різними урядовими інстанціями Об’єднаного Королівства, міжнародними суспільно-

громадськими та благодійними організаціями (Міжнародна організація біженців, Міжнародний Червоний Хрест, Комітет оборони біженців, Католицький комітет для іноземних робітників).

За довгий період часу життя українців у Великій Британії значно змінилося в контексті світового масштабу. СУБ поступово стає членом таких організацій: Світовий конгрес Вільних Українців (СКВУ), Координаційний осередок Українських Громадянських Центральних і Крайових Установ в Європі (КОУГЦУ), Світовий Український Визвольний Фронт (СУВФ), Європейська Рада Свободи (ЄРС), Європейський Ювілейний Комітет Тисячоліття Хрещення України, Українське Крайове Патріархальне Об'єднання (УКПО), Комітет Оборони Українських Політичних В'язнів в СССР [354, с. 17]. Вже на початок 90-х років СУБ значно зміцнив і розширив свої позиції як у самій Великобританії, так і на міжнародному рівні. Розширилася мережа відділів та осередків СУБ у різних містах Великобританії[2].

У Центральному Домі СУБу (Лондон) розміщені канцелярія Головної Управи, Бібліотека і музей імені Тараса Шевченка. Дім є центром різних суспільно-громадських організацій, установ і комітетів. У студентському гуртожитку мешкають студенти і працюючі молоді українці, колишні студенти. В Інвалідській Оселі (Чіддінгфолд) і «Кобзарівці» (Вестон-он–Трент) СУБ має приміщення, де можуть мешкати старші особи з належною опікою та доглядом обслуги [354, с. 18].

У Домах СУБу ведеться зберігання, впорядкування та представлення

[2] Аштон (Ashton), Бедфорд (Bedford), Бері (Bury), Бірмінгем (Birmingham), Блекбурн (Blackburn), Болтон (Bolton), Бредфорд (Bradford), Волтгам Кросс (Waltham Cross), Волвергамптон (Wolverhampton), Гаддерсфілд (Huddersfield), Галіфакс (Halifax), Гай Викомб (High Wycombe), Галашілс (Galashiels), Глостер (Gloucester), Глазго (Glasgow), Дербі (Derby), Данді (Dundee), Діннінгтон (Dinnington), Донкастер (Doncaster), Единбург (Edinburgh), Іпсвіч (Ipswich), Кардіфф (Cardiff), Карлайл (Carlisle), Кіддермінстер (Kidderminster), Кіхлей (Keighley), Ковентрі (Coventry), Кольчестер (Colchester), Лестер (Leicester), Ліверпуль (Liverpool), Лідс (Leeds), Лій (Leigh), Лінкольн (Lincoln), Лондон (London), Лутон (Luton), Манчестер (Manchester), Мансфільд (Mansfield), Нортгамптон (Northampton), Ноттінгем (Nottingham), Олдгем (Oldham), Пітербого (Peterborough), Рагбі (Rugby), Рашден (Rushden), Редінг (Reading), Рочдейль (Rochdale), Свансі (Swanses), Свіндон (Swindon), Скантorп (Scunthorpe), Слав (Slough), Сток-он-Трент (Stoke-on-Trent), Стокпорт (Stockport), Тодморден (Todmorden), Челтенгам (Cheltenham), Чіддінгфолд (Chiddingfold).

різноманітних зразків українського писемного слова, образотворчого мистецтва, ручної роботи тощо.

При СУБі працює комісія допомоги українському студентству (КоДУС). До її обов'язків входить організація моральної та матеріальної допомоги студентам університетів і вищих шкіл та популяризація ідеї змагання на здобуття вищої освіти серед української молоді на чужині. Організація Українських Жінок (ОУЖ), як складова СУБу, проводить культурно-освітню, виховну діяльність, гурткову роботу з людьми різного віку. Важливе місце належить також Спілці Українських Вчителів та Вихователів, що займається організацією українського викладацького апарату, керівництвом шкіл та українознавства на терені Великобританії [354, с. 3].

З великою радістю все членство Союзу Українців у Великій Британії щиросердечно вітало обидві радісні події: проголошення Верховною Радою самостійності України 24 серпня 1991 року та затвердження цієї державності голосуванням громадян України під час Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року.

Відділи СУБу постійно використовують загальнобританські засоби масової інформації (радіо, телебачення, періодичну пресу), де відстоюють українські національні інтереси.

Єдиним українським часописом у Великій Британії до сьогодні є тижневик «Українська Думка», в якому друкується інформація про життя й діяльність українських установ, організацій, товариств, комітетів Великобританії та актуальні новини з материкової України та діаспори. Перша сторінка вміщує редакційні статті, важливі новини; друга призначена для літератури, мистецтва, культури; третя сторінка – дописи про громадське та культурно-освітнє життя українських громад Великобританії; четверта – конкретно для установ і організацій: «За єдність Церкви й народу» (УКПО), «Голос Молоді» (СУМ), «Жіноча Сторінка» (ОУЖ), «Літературна Сторінка» Товариства Українських Літераторів (ТУЛ), «Пластова Сторінка» та інші;

п’ята сторінка вміщує матеріали політичної тематики, актуальні матеріали з України; шоста – історичні повісті, науково-історичні розвідки; сьома подає різні цікаві матеріали на медичні теми, гуморески; восьма сторінка для реклами, оголошень, некрологів, посмертних спогадів.

Книгарні СУБу постійно працюють, розповсюджують газети, журнали, платівки, молитовники, книжки для дорослих і дітей, сувеніри з України. В тому числі функціонують виїзні різдвяні та великодні базари, що їх влаштовує Управа ОУЖ у Лондоні та СУМ у Лестері [354, с. 31].

Таким чином, українська інформаційна служба Великобританії активно поширює відомості про діяльність усіх підлеглих СУБу організацій, порядок державних святкувань, гастролі й виступи митців та ін. Важливу виховну і просвітницьку функцію при відділках виконують мистецькі колективи.

Українські мистецькі гуртки діяли як при відділі СУБ, так і при інших організаціях (УГКЦ, СУМ, ОУЖ), що були складовими СУБу.

З 1949 р. під патронатом СУБу функціонують близько 40 мистецьких об’єднань. Поряд із хоровими колективами при відділах СУБу з великим успіхом працювали танцювальні.

Важливу роль у всіх акціях святкування й імпрезах на території Великої Британії виконують провідні українські колективи, такі як хори «Бурлака» під кер. С. Гумініловича, «Гомін» під кер. проф. Я. Гордія з Манчестера, «Діброва» під кер. Я. Гаврилюка з Бредфорда, хор ім. М. Лисенка під кер. О. Пицка з Ноттінгема, танцювальні групи «Орлик» під кер. П. Дністровика-Лазорищака з Манчестера, «Лиман» під кер. М. Гайви і М. Ткачука із Лондона, «Запорожець» під кер. В. Лущака із Ноттінгема та ін.

Вже на початок 50-х років відділ СУБу в Манчестері впевнено звітував про активний зв’язок з членами організації, інформаційну роботу серед чужинців. Діяльність відділу значно оживилася завдяки придбанню власного Українського Дому. В культосвітній ділянці відділ утримував два мистецькі колективи – чоловічий хор «Гомін» під управою Я. Гордія, Я. Бабуняка і танцювальний колектив «Орлик» під орудою П. Лазорищака (Дністровика),

М. Бабич. Хор дав багато концертів українських пісень для англійців у Манчестері та інших містах, у т. ч. виступав на ювілейному святі СУБу в Лондоні 1 квітня 1951 р. Разом із хором виступав танцювальний колектив «Орлик». Обидва колективи брали участь у передачах радіостанції ВВС, на Міжнародному фестивалі в м. Лланголлені (Llangollen, Валія), в імпрезах, влаштованих англійцями або для англійців [196, с. 4].

Манчестерський відділ СУБ закуповував експонати народного мистецтва (кераміки, виробів із дерева, вишивки) для Українського Дому, започаткував видання «Пресово-інформаційної служби», де виходили матеріали англійською мовою про українські справи [152, с. 2–3]. СУБ забезпечував колективи «Гомін» і «Орлик» концертними костюмами, організовував поїздки на фестивалі та гастролі по Європі, США, Канаді й Україні. Організація дбала про друк різного виду оголошень та реклам з приводу заходів чи концертів, а також подання інформацій про їх проведення. Так, у статті «Весняний концерт» «Гомону» і «Орлика» зауважувалося про благочинну місію концерту, дохід з якого був призначений жертвам весняної повені в Ноттінгемі, а також потерпілим Галіфакса (26.04.1953) [52, с.3].

Активну участь організація СУБ брала у громадських подіях: святкуванні митрополита Полікарпа (1952), похороні о. Е. Кордуби (1953), 25-х роковинах смерті митрополита Андрея Шептицького (1986), відзначенні 85-річчя з дня народження та 60-річчя рукоположення Блаженнійшого Патріарха Йосифа Сліпого (1977), похороні балетмейстера репрезентативного танцювального колективу «Орлик» Петра Лазорищака-Дністровика (1971), вшануванні пам’яті піаніста–концертмейстера репрезентативного хору «Гомін» Вільяма Джонса (1983), вшануванні пам’яті померлих учасників хору «Гомін» (1999) і багатьох інших.

Бредфордський відділ СУБ у 1977 р. став ініціатором проведення диригентського курсу. На це засідання прибули диригент хору «Діброва» Ярема Гаврилюк, диригент хору «Гомін» Ярослав Бабуняк і культурно-

освітній референт Центрального СУБу Лондона Володимир Луців. Курс ставив ряд завдань у своїй роботі: вивчення учасниками теорії музики, історії музичної літератури та виховання хорового вокаліста.

Потрібно відзначити й діяльність ОбВУ в суспільно-громадському секторі СУБу. ОбВу не тільки активно включалося в багатомасштабну суспільно-громадську, культурно-освітню й зовнішньоінформативну діяльність організованого українського громадянства у Великій Британії та було його рушійною силою, а й розгортало свою культурно-освітню роботу. Треба згадати щорічні відзначення таких роковин та історичних подій, як Бій під Бродами, Свято українського моря, Листопадового чину, Свято Героїв, роковини Крут і Базару. Свято Покрови стало традиційним святом ОбВУ. Також влаштовували роковини трагічної смерті: Головного отамана Симона Петлюри, полковника Євгена Коновальця, генерал-хорунжого Тараса Чупринки; святкування Незалежності й Соборності України (22 січня) та ін.

Головна управа ОбВУ схвалювала ці вияви ініціативи, контролюючи, щоб такі імпрези не повторювались іншими установами. «До найбільш удалих імпрез, що відбулися на терені Великої Британії, належать: у 1959 році 300-річчя перемоги української зброї під проводом Івана Виговського над тричі переважаючими військами під Конотопом, ювілей проф. В.Щербаківського, свято Героїв, урочистості «Коронація короля Данила», різні акції тощо» [8].

Ось як констатувалася культурно-освітня діяльність ОбВУ протягом 1980–1990 років: «З признанням годиться відмітити добру і дружню співпрацю з ОбВУ таких мистецьких колективів: репрезентативний хор СУБ «Гомін» спочатку під диригуванням Євгена Пасіки, а потім довголітнього диригента Ярослава Бабуняка. Постійним акомпаніатором цього хору був п.Вільям Джонс, а також попередньо акомпанували мгр. Богдан Паращак і п.Ярослав Шутка; репрезентований танцювальний ансамбль «Орлик» під мистецьким керівництвом хореографа Петра Лазорищака-Дністровика, а після його смерті – п-ні Марії Бабич і п. Дмитра Парадюка; чоловічий хор

«Діброва» Відділу СУБ у Бредфорді, диригент Ярослав Гаврилюк, акомпаніатор п. Ярослав Шутка; чоловічий «Хор ім. Миколи Лисенка» в Ноттінггамі під керівництвом п. Остапа Пицка; дівочий хор СУМ «Трембіта» в Олдгамі; чоловічий хор «Верховина» в Ковентрі – диригент Марія Костюк; оркестр Юного СУМ у Ноттінггамі – диригент Мирон Скаліш; танцювальний ансамбль «Крилаті» (у Бредфорді)» [10].

В оселі СУБ у Чіддінгфолді постійно відбувалися вшанування Героїв України та інші величні імпрези. Згодом старанням і на кошти ОбВУ було споруджено пам'ятник полеглим за волю України в Тарасівці, і це святкування набуло характеру окружного Свята Українського Воїна.

У багатьох містах Великобританії, крім хорових, танцювальних колективів, при відділах СУБ функціонували й драматичні гуртки, зокрема в Ноттінгемі, Бредфорді, Лестері, Болтоні, Лідсі, Ковентрі, Лондоні та ін. Театральне мистецтво при відділеннях СУБу великою мірою було поширене серед українців починаючи ще з 1948 року. Найбільше вистав, присвячених річницям діячів української культури й історії, було поставлено в період 1950–1970 рр. [301, с. 81]. Театральні групи не мали статусу професійних, оскільки актори працювали на різних роботах, режисери і персонал часто змінювались.

Отже, мистецькі колективи функціонували і продовжують функціонувати у багатьох містах, де проживають українці більшими громадами. Молодша генерація, яка вже гірше володіє українською мовою, найчастіше позиціонує себе у танцювальних та інструментальних колективах.

Вагомий внесок у роботу СУБу зробив Володимир Луців – співак-бандуристу культурний діяч, менеджер. В. Луців проявив свої здібності як організатор гастролей мистецьких колективів у країни Європи, Америку, Канаду; сприяв українським групам у здійсненні концертних поїздок у Великобританію, організував виставку видатного українського скульптора Григорія Крука. В. Луців очолив мистецьку комісію з організації святкування

1000-ліття Хрещення Руси-України. Впродовж більше 50 років В. Луців співпрацював з Візантійським хором, створеним у Голландії 1956 року видатним українським диригентом Мирославом Антоновичем [301, с. 77–78].

До 1988 року Головою СУБу був Любомир Мазур. В останні роки робота СУБу позначена великими змінами, зумовленими ініціативами молодого покоління до перетворень у різних напрямах діяльності. Теперішній голова СУБу Зенон Ластовецький зауважує: «Аби забезпечити процвітання будь-якої організації, час від часу треба застановлятися, чи відповідає вона своїм завданням і які зміни їй потрібні на довгу перспективу, щоб задовольняти потреби членів СУБу» [256, с. 2].

Сучасну роботу СУБу постійно засвідчують замітки на шпальтах газети «Українська Думка». Зокрема, про проведення мистецьких вечорів, зустрічей, відзначень ювілейних дат та ін.

Комітет Центрального СУБу провів широкомасштабні заходи із вшанування 75-х роковин Голодомору в Україні 1932–1933 років (Лондон, 22 листопада 2008 р.). Головна частина відбулася у Центральному холі Вестмінстерського палацу, що є найстарішою частиною Палати Громад парламенту. Присутніми були і представники англійського середовища – лорди-мери, лідери міських рад. На заходах хоровими колективами виконувались панахиди, духовні пісні.

Щороку при відділах СУБу широко відзначаються шевченківські дні. Громада Лондона вшанувала Кобзаря на урочистостях «Нам треба твого голосу, Тарасе!». Читались вірші учнями Школи Українознавства, виконувались пісні на слова Кобзаря у виконанні Катедрального хору «Промінь» (диригент Петро Кочанський) (9 березня 2008) [366]. А на святкування, що відбулися у відділі СУБу Гуддерсвільда, були запрошені Володимир Луців та композитор Олег Романів із Лондона. Звучали пісні В. Луціва у записах та авторські твори О. Романіва про героїв та твори на слова Василя Стуса, Романа Шухевича-Тараса Чупринки. У Рочдейлі шевченківську концертну програму склали декламації учнів української

школи та пісні у виконанні хору ОУЖ під керівництвом Оксани Паращак. Свято «Вічний, як народ» відбулося у Школі Українознавства при Відділі СУБ у Волтгемі, де, крім віршів і пісень на слова Кобзаря, виконувались інсценізовані твори. Була також організована виставка дитячих малюнків на теми віршів Шевченка [379].

2008-й рік став роком відзначення 60-ліття організацій, що входять до складу Союзу Українців Британії: ОУЖ (Тарасівка, 30 березня), СУМ (Лондон – жовтень, Бредфорд – листопад). Також відзначили відзначили свій 60-річний шлях Бібліотека та Архів ім. Т. Шевченка Союзу Українців Британії в Лондоні (завідувач – Людмила Пекарська). За 60-річний період діяльність Бібліотеки була тісно пов’язана з іменами видатних учених та митців, таких як Вадим Щербаківський, Олекса Воропай, Петро Курінний, Роберт Лісовський, Володимир Шаян, Григорій Крук, Ростислав Глувко, також відомих політичних діячів як Григор Ковалів (дипломат УНР, аташе Надзвичайної місії до Голландії і Бельгії), проф. П. Юзик (член Сенату Канади) та інші. У фонді бібліотеки зберігаються документи з архівного фонду, серед них рідкісні знімки та автографи (Степана Бандери, Андрія Мельника). Сама Людмила Пекарська підтримує постійні контакти з науковими установами України, її праця пов’язана з упорядкуванням архівних документів періоду поселення українців у Велику Британію та документів з відділів СУБу.

Таким чином, у сфері культурно-освітньої роботи СУБу можна виокремити як пріоритетне забезпечення функціонування різноманітних мистецьких груп (хорових, танцювальних, інструментальних, вокально-інструментальних). Зокрема, це колективи:

1) хорові: «Сурма», «Промінь надії» (дир. П. Кочанський) з Лондона; «Бурлака» (дир. С. Гумінілович), «Гомін» (дир. Я. Гордій, Я. Бабуняк), «Русалка Дністрова» (дир. П. Гунька) з Манчестера; «Діброва» (дир. Я. Гаврилюк, С. Замулінський) з Бредфорда; хор «Дніпро» (дир. А. Кліщ), «Трембіта» (дир. Я. Бабуняк) з Олдгема; хор ім. М. Лисенка (дир. О. Пицко),

«Боян» (дир. М. Бучок), хор ім. Лесі Українки (М. Скаліш), «Заграва» (дир. Марія Семак, Ірина Курляк) з Ноттінгема; «Оберіг» з Болтона;

2) танцювальні: «Орлик» (кер. П. Лазорищак-Дністровик, М. Бабич, Д. Парадюк) з Манчестера; «Лиман» (кер. М. Гайва і М. Ткачук) з Лондона; «Запорожець» (кер. В. Лущак) з Ноттінгема; «Крилаті» (кер. О. Буряк) з Бредфорда; танцювальний колектив (керівник А. Буряк) з Редінга; «Говерла» (керівник Й. Купранець) з Дербі; «Веселка» (керівники Марія Джула та Оксана Абабурко) з Ковентрі; «Чупляк» (керівник С. Чупляк) з Ноттінгема;

3) інструментальні та вокально-інструментальні: юнацький оркестр (керівник М. Скаліш) з Ноттінгема; «Міраж» (керівник М. Кузів) із Стокпорта; співочий гурток з Лідса; октет бандуристів при хорі «Бурлака» з Манчестера; чоловічий квартет бандуристів «Кобзарське братство» (керівник Юрій Бабчук) з Болтона; ансамбль бандуристів з Редінга (керівник М. Телюк); дует П. Семенюк і Б. Боднар з Манчестера, брати Постолани, фольклорний колектив «Село», тріо бандуристів «Жайвір» з Лондона; дует «Конвалія» з Бері.

СУБ із часу свого створення також опікувався театральним мистецтвом, сприяючи діяльності драматичних гуртків у Ноттінгемі, Бредфорді, Лестері, Болтоні, Лідсі, Ковентрі, Лондоні, Волтгемі та ін. СУБ постійно виступав організатором або співорганізатором виставкової діяльності українських художників та скульпторів, зокрема Г. Крука, Р. Глувка, П. Мечика.

Школи Українознавства перманентно функціонують при всіх осередках СУБу Великої Британії. В них активісти організації проводять велику роботу з вивчення української мови, ініціюють проведення національних та релігійних свят, ювілейних урочистостей. При Школах Українознавства функціонують дитячі гуртки художнього слова, танцю, співу, що дає можливість виховувати молоде покоління в українському національно-патріотичному дусі.

Окрема сторінка культурно-мистецької діяльності СУБу – концертно-

фестивальна (про це детальніше підрозділ 4.1). Організація сприяла участі хору «Гомін» і танцювального колективу «Орлик» (1952–1955) у міжнародних фестивалях Об'єднаного Королівства та за кордоном: в Единбурзі (Шотландія), Лондоні, Кембриджі (Англія), Монтре (Швейцарія); танцювального колективу (керівник С.Чупляк) з Ноттінгема в міжнародних фестивалях у Швейцарії (1981), Голландії (1983).

СУБ ініціював і сприяв звукозаписам українських колективів і солістів (детально у підрозділі 4.2), зокрема хору «Бурлака» та октету бандуристів (1947); «Пласт співає» та «Український Пластовий хор Великобританії»; хору «Гомін» з Манчестера, співака-бандуриста В. Луціва: платівки («Мій рідний край», «Серця у пісні обнялися», «Думи. Пісні», «Українські та неаполітанські пісні»).

Отже, Союз Українців Британії постійно забезпечував і надалі сприяє подальшому розвиткові культурно-освітньої діяльності українських колективів Об'єднаного Королівства, популяризації їхньої творчості через різноманітні форми, забезпечуючи тяглість культурно-просвітницьких традицій діаспори.

2.2. Співпраця громадських та церковних установ

Значення релігії, зокрема Української церкви, за межами Батьківщини важко переоцінити. В цілому світі, хоч би куди закинула доля українців, першим чинником у згуртуванні було Слово Боже, сказане рідною мовою. Саме священики українських церков підносили духовний рівень українця-емігранта, надихали його на добро й віру в прийдешнє, на щирість і відданість рідному краєві.

Незважаючи на складні історичні події, українці в еміграції продовжували сповідувати християнську віру. Не стала винятком і українська діаспора Великої Британії. На чужині українці об'єднувалися біля Церкви, християнська віра їх скріплювала, давала силу, наснагу у вирішенні

житейських питань. Так гуртувалися громади, будувалися церкви, українські клуби, створювалися організації і т. д.

Релігійне життя українців у Великобританії ніколи не припинялось. Від перших поселенців, які прибули до Великобританії 1893 року, українці звертались до Бога рідною мовою, спершу молячись у приватних домівках, де збирались гуртом, а згодом винаймаючи приміщення англійських церков. З певного часу вони вже постійно гуртувалися в Манчестері в католицькій церкві св. Чада, до парохії якої належали всі українці. Перша відправа українською мовою відбулася 16 квітня 1933 р. Її провів о. Микола Боський з Бельгії. Приїжджали також священики з України та інших країн. Манчестерську українську колонію відвідали і відправляли літургії митрополит Андрей Шептицький у серпні 1921 року, єпископ Чарнецький 1932 року, влітку 1935 року отець Йосиф Сліпий (пізніше кардинал Греко-католицької церкви) [301, с. 85].

Пізніше у Великобританії було створено ряд громадських організацій, що тісно співпрацювали з релігійними установами, зокрема СУБ (1945), ОбВУ (1949), «Пласт» та СУМ (1948), КоДУС (1945), ОУЖ (1948), Українська бібліотека ім. Шевченка (1948) та часопис «Українська Думка» (1947). Від 1949 року під патронатом СУБу функціонують і мистецькі об’єднання. Церкви, школи, клуби – усе це українська громада придбала чи побудувала власним коштом.

У післявоєнний час релігійне життя стало значно активнішим. До Великобританії прибули військові капелани. Це, зокрема, отець С. Савчук (Українська автокефальна православна церква), отець М. Горошко (Українська греко-католицька церква), в 1946 році з Канади приїхав український василіанський чернець Й. Жан. Перші українські греко-католицькі священики осіли постійно з 1947 року під апостольською юрисдикцією єпископа Івана Бучка з Риму. Останній став ініціатором узгодження з британською церковною владою становлення й організації структури Української греко-католицької церкви у Британії. Отець Й. Жан

згодом став головним вікарієм українських греко-католиків у Великобританії [301, с. 85].

Греко-католицькі релігійні центри поступово засновуються в Лондоні, Манчестері, Ноттінгемі, Рочдейлі, Бредфорді, Кембріджі, Единбурзі. До Англії разом з українськими «DP»-робітниками прибули й українські священики. Церква розгорнула свою діяльність – як церковну, так і видавничу й освітню: видання регулярного журналу-квартальника «Наша Церква» (з 1953 р.), висвяту нових священиків у Малій Українській семінарії в Римі. Спочатку УГКЦ керувалася Вестмінстерським архієпископом В. Годфрі, а з 1961 р. її очолив єпископ А. Горняк, з 1986 р. – Михайло Кучмяк.

Головний храм УГКЦ в Лондоні – катедра Пресвятої Скитальчої Родини – знаходиться в центрі міста (Бонд-стріт). Споруджена архітектором Альфредом Вотерхаусом в 1891 р., вона використовувалася протестантами, а з 1967 р. викуплена УГКЦ. Оригінальний іконостас церкви створений монахом-студитом Ювеналієм Мокрицьким, який як виняток (враховуючи рівень вологості приміщення) намалював його олією, а не темперою. При катедрі з 2000 р. діє мішаний хор «Промінь надії» під керівництвом Петра Кочанського.

Починаючи з 1947 року у Великобританії поселяється значна частина українців православної віри з Волині, Буковини та українців Східної України, що прибули з Німеччини та Австрії. Постало питання запровадження Української православної церкви. Створилась ініціативна група, яка у 1947 році зав’язала контакт з керівництвом УАПЦ в Німеччині. 1947 року до Англії прибув єпископ Мстислав, була призначена Церковна Рада. Прибули з Німеччини з таборів DP отці Л. Опока, А. Мирошниченко, О. Довгаль, С. Молчанівський, М. Галиця, І. Губаржевський. На першому з’їзді УАПЦ було встановлено адміністративний розподіл. Головою генерального церковного Управління був митрат, прот. Ігор Губаржевський, після нього о.прот. Василь Ільчук, пізніше о. прот. Сергій Молчанівський. Єпископами

УАПЦ Великобританії були митр. Полікарп, митр. Никанор, а після смерті останнього митр. Мстислав.

УАПЦ з 1981 року стає єпархією на чолі з єпископом Анатолієм Дублянським. З 1983 правлячим єпископом призначений В. Дідович, а після його смерті з 1991 року обов'язки єпископа УАПЦ виконує архієпископ Іоан з Бельгії. Всього у Великобританії на той час було 20 парафій. Власні церкви УАПЦ діють і сьогодні у Бредфорді, Дербі, Кіхлей, Ковентрі, Лідсі, Лестері, Лондоні, Манчестері, Ноттінгемі, Олдгемі, Пітсборо, Престоні, Редінзі, Рочдейлі та в Шотландії у містах – Единбург, Іпсвіч, Кіддермінстер, Свіндон, Скотпорт. У Лондоні функціонують катедральний храм, будинок-канцелярія центрального Єпархіального управління, церковний зал, друкарня та помешкання настоятеля Лондонської парафії (біля храму споруджено великий Хрест-пам'ятник жертвам Голодомору в Україні 1932–1933 років).

Значне місце у діяльності УАПЦ займає видавнича справа. Регулярно виходить журнал «Відомості», крім того, велика кількість требників, посібників. Від 1947 року відбулося 12 Соборів УАПЦ (Українська автокефальна православна церква) Великобританії, на яких обиралося Головне Церковне Управління. Священики молодого покоління приходили до своїх мирян у непрості часи, коли правдива історія нашого народу, історія боротьби за незалежність, вимагає особливо точного і розважливого Божого Слова, свідомої проповіді, розуміння ситуації в Україні та за її межами.

Ідея світового відзначення тисячоліття Хрещення Руси-України була висунута Блаженнійшим Патріархом Йосифом Сліпим у спеціальному Посланні 1978 року, яке викликало глибоке зацікавлення в українських й іноземних церковних, а потім і світських колах української діаспори. Зокрема, позитивно відгукнувся на ідею святкування тисячоліття Хрещення Руси-України Папа Іван Павло II (у листі до кардинала Йосифа Сліпого 19 березня 1979 року). Таку саму ж позицію щодо відзначення тисячоліття зайняв Блаженнійший Митрополит Української автокефальної православної церкви Мстислав Скрипник. Спільну ідею УКЦ (Українська католицька

церква) та УАПЦ (Українська автокефальна православна церква) підтримали солідарно Секретаріат і Президія Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців у Торонто (Канада), на форумі якого відзначення тисячоліття було узгоджено між представниками Українських Церков Канади і США [404, с.11].

Святкування. Тисячоліття Хрещення Руси-України (1988 р.) стало однією з найважливіших подій релігійного життя української діаспори у Великобританії. Ювілей торкнувся всіх українців діаспори. З великим натхненням готувались до цієї дати українці Великої Британії. Так, над побудовою пам'ятника Володимирові Великому працювала спеціальна комісія: «Маємо вже проекти наших митців Григорія Крука та Леоніда Молодожанина. Очікуємо ще проект Черешньовського. Можливо, що будуть розглянуті ще один або два проекти відомих скульпторів» [404, с. 7].

Від весни 1987 року проводилась підготовка мистецьких імпрез до тисячоліття Хрещення Руси-України, що велась немов у двох площинах. Одне коло питань входило до плану підготовки до цих подій на території Великобританії, а значно ширший обсяг проблем вирішувався у вселенській площині. Пік святкування у Великобританії припав на травень 1988 року, передуючи липневим торжествам у Римі. Отже, лондонські урочистості стали немовби генеральною репетицією перед ювілейними святкуваннями в Римі. Для охоплення всіх заходів і їх координування було створено Крайовий Громадський Комітет 1000-ліття у Великобританії, який очолив Ярослав Гаврих, а організацію мистецьких заходів – Володимир Луців.

До цього дійства приклалися майже усі хорові колективи, ансамблі, солісти, відомі на території Великобританії, що вплелися в один зведений колектив під назвою «Хор Тисячоліття». Основу цього велетенського колективу склали три хори з Манчестера – «Гомін» (дир. Ярослав Бабуняк), «Русалка Дністрова» (дир. Павло Гунька) та «Трембіта» (дир. Ярослав Бабуняк та Павло Гунька), два хори з Ноттінгема – «Боян» та «Заграва» (дир. Мирон Бучок), два хори з Ковентрі – «Верховина» (дир. Степан Гунька) та

«Волошки» (дир. Анна Багира), хор з Бредфорда «Діброва» (дир. Степан Замулинський та Ярослав Шутка) і хор з Лідса «Ластівка» (дир. Петро Ревчук). До святкування були також запрошені український хор «Думка» з Нью-Йорка (дир. Семен Комірний), Візантійський хор з Утрехта, Голландія (дир. Мирослав Антонович) та «Веснівка» з Торонто, Канада (дир. Галина Квітка-Кондрацька) [218, с. 150]. Окрасою урочистостей стали танцювальні хороводи під керівництвом довголітніх і заслужених керівників і хореографів танцювального ансамблю «Орлик» Марії Бабич та Дмитра Парадюка. Ці колективи впродовж чотирнадцяти місяців проводили спільні репетиції в Манчестері, долаючи чималі віддалі. Двохсотголосий хор «Тисячоліття» під орудою Ярослава Бабуняка, фахового знавця хорового мистецтва, не тільки успішно виступив на ювілейному міжнародному концерті в Лондоні 29 травня 1988 року, але й гідно репрезентував всю українську громаду Великобританії на липневих торжествах у Римі.

Програма торжества була продумана так, щоб проілюструвати літургічні співи та традиції древніх часів українського християнства хронологічно, аж до сучасних часів. Метою концертних виступів стала необхідність довести значний внесок українського народу у скарбницю загальнохристиянських вартостей та мистецтва. Крім зразків класичної хорової музики композиторів М. Дилецького, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Вербицького, звучали стихири XVII століття. Із зразків сучасної музики було виконано Псалом «Воздайте хвалу Господеві» А. Гнатишина (який більше півстоліття працював як композитор і диригент у Відні). Цей твір за стилем написаний композитором згідно з традиціями церковної музики в Україні й присвячений 1000-річчю Хрещення Руси-України, композиція виконувалася зведеними хорами (близько 400 виконавців). Самого А. Гнатишина було також запрошено на святкування Крайовим Комітетом Тисячоліття [215].

До ведення програми організатори заангажували визначну особистість європейського музичного бомонду – п. Річарда Бейкера, автора власної

музичної програми на радіо ВВС, який виступав коментатором на найбільших музичних та громадських імпрезах не тільки у Великій Британії, а й за кордоном.

Отже, неділя 29 травня 1988 року стала днем великої маніфестації української духовності, що відбувалась у Лондоні, – відзначення тисячоліття хрещення Руси-України. Це було вже друге таке величаве святкове відзначення історичного ювілею в Західній Європі в рамках координованого плану Європейського Ювілейного Комітету. Перше свято відбулось у Брюсселі (Бельгія). Тривалу, наполегливу підготовку великого святкування в Лондоні проводив Крайовий Громадський Комітет Тисячоліття, в рамках якого охоплено здійснення найважливіших завдань: спорудження пам'ятника рівноапостольному князеві Володимирові Великому в Лондоні, видання друком пам'ятної книги про українську культуру пам'яті тисячоріччя християнства в Україні та влаштування величавого концерту української церковної музики в Роял Альберт Голі у Лондоні[3] [218, с. 151–152].

У рамках торжеств 29 травня були відправлені Архієрейські Служби Божі за участю Первоієрархів українських Церков Блаженнійшого митрополита Мстислава в Катедральному соборі УАПЦ (Українська автокефальна православна церква) (9 год. ранку) та Блаженнійшого патріарха Мирослава Любачівського в Катедральному соборі УКЦ (Українська католицька церква) на Дюк-стріт. На цих відправах служили і Преосв.владики, отці Британії, а також Західної Європи та Канади. Після проповіді патріарх наголосив на значенні нашого великого та історичного ювілею – тисячоліття християнства в Україні.

Наступне дійство відбувалося на розі вулиці Голланд Парк, де тривали приготування до відкриття та освячення пам'ятника рівноапостольному князеві Володимирові Великому. Численне українство прибуло з хоругвами з

[3] «Роял Альберт Гол» − величезний концертний зал, побудований в 1871 році у Лондоні на пошану чоловікові-консортові британської королеви Вікторії князю Альбертові. На той час це був найбільший концертний зал у Європі на 6000 місць.

різних місцевостей Великої Британії, представляючи організації СУБ, СУМ, «Пласт», ОУЖ. Дівчата і жінки були у вишиваних блузках. Численно представили своє членство ОбВУ (Об'єднання Бувших Вояків Українців) в однострояx. Перед відкриттям з будинку Філії УКУ (Український Католицький Університет) вийшли почесні гості, серед яких було багато представників із Західної Європи, Канади, США, Австралії[4]. За почесними гостями вийшло духовенство Української автокефальної православної церкви й Помісної Української католицької церкви, Преосв. Владика Михаїл Гринчишин і обидва Первоієрархи – Блаженнійший Мстислав і Блаженнійший Мирослав Любачівський. Після Молебня вступне (двомовне) слово мав голова Крайового Громадського Комітету 1000-ліття інженер Ярослав Р. Гаврих, після чого посадник Кезінгтона і Челсі відкрив пам'ятник під могутній спів «Боже Великий, Єдиний». Обидва Первоієрархи посвятили пам'ятник – імпозантну статую князя Володимира у бронзі з хрестом у руці. Він глядів своїм володарським зором на пранащадків-русичів його доби, з якими він вершив великий історичний чин – християнізацію Руси-України й уведення її в сім'ю європейських християнських народів. Урочистий Молебень служило все духовенство. Після Молебню звучала промова посадника Кензінгтона і Челсі, а після президента СКВУ Петра Северина та інженера Василя Олеськіва – голови комісії побудови пам'ятника. Після церемонії посвячення, покладання квітів був виконаний національний гімн «Ще не вмерла Україна».

У своїй промові Голова СКВУ Петро Саварин зазначив: «Сьогодні – День Української Єдності під гаслом «З хрестом, тризубом крізь Тисячоліття!.. Оновімось у Христі, у нашій прадідівській Володимировій вірі, в нашій національній і церковній спадщині... Від імені СКВУ висловлюю признання митцеві-скульпторові Л. Молодожанинові за такий

[4] Слід виокремити президента СКВУ (Світовий Конгрес Вільних Українців) Петра Саварина, президента АБН (Антибільшовицький Блок Народів) Славу Стецько, ректора Українського Вільного Університету Теодора Цюцюру, Голову ОУН (Організації Українських Націоналістів) Миколу Плав'юка, голову Європейського Ювілейного Комітету Юрія Ковальчука та багатьох інших почесних гостей, між ними англійців і чужинців, а також голів і представників українських громадських установ, організацій і товариств у Великій Британії.

величавий пам’ятник, всім організаторам, всім жертводавцям і всім учасникам цього величавого свята» [326].

Святковий концерт розпочався (того самого дня) у Роял Альберт Голі. Зал був переповнений. Крім українців, були гості – представники інших країн. Святкову концертну програму розпочав об’єднаний хор виконанням британського та українського національних гімнів. Він налічував близько 450 хористів. Вітальне слово виголосив голова Крайового Громадського Комітету Тисячоліття Я. Гаврих. Керівник програми Річард Бейкер, британський радіомовник, у виступі надав коротку інформацію про українського композитора XVII століття М. Дилецького, що його творами «Хваліте Господа з небес» та «Ектенія п’ятиголосова Керіє елейсон» під заспів Павла Гуньки цей могутній хор розпочав концертну програму (диригував Ярослав Бабуняк). Наступні номери «З нами Бог» і «Божественний грім» (твори XVII століття) диригував М. Антонович. Звучали твори М. Березовського й А. Веделя «Святий Боже» та «Покаяніє» (диригував П. Гунька). Могутньо прозвучав твір Д. Бортнянського «Слава во вишніх Богу» (диригував С. Комірний). Останнім був виконаний твір «Під Твою милість», музика Д. Бортнянського в обр. Андрія Гнатишина. Про кожного композитора та його творчість ведучий концерту давав коротку інформацію.

Другий відділ концерту у виконанні об’єднаних хорів складали твори: «Слава Отцю» М. Вербицького, «Хваліть Ім’я Господнє» К. Стеценка (дир. Семен Комірний), «О Тебі радується» в обр. М. Антоновича під диригуванням самого автора. Цей відділ концерту включив Великодню програму, де звучали «Христос Воскрес» (дзвонарське), «Христос Воскрес» П. Козицького, а також «Гагілки», «Веснянки» у виконанні репрезентативного танцювального ансамблю «Орлик» з Манчестера (в національних костюмах) під керуванням М. Бабич та Д. Парадюка. На завершення прозвучали «Псалом Воздайте славу Господеві» (дир. М. Бучок) та «Боже Великий, Єдиний» [47, с.3].

Це грандіозне святкування закінчилось бурхливими оплесками, овaціями. Ведучий Р. Бейкер подякував організаторам та виконавцям свята Тисячоліття, а особливу подяку висловив координаторові В. Луціву за його кропітку і відповідальну працю [218, с. 152–155].

Надалі ювілейний хор 1000-ліття Великобританії взяв участь у святкуванні Тисячоліття в Римі 8–12 липня 1988 року.

Таким чином, у відзначенні тисячоліття Хрещення Руси-України українці Великобританії відіграли важливу роль. Передусім відбулися церковно-релігійні торжества. Церковні установи разом з науковими інституціями та відповідними комітетами провели численні мистецько-історичні заходи. Водночас була особлива вимога виконати відповідні для умов країни завдання, які мали і загальнонаціональне значення для України, і повинні були стати внеском у консолідацію зусиль української спільноти, слугувати належним виявом спільного почування всіх українських жителів Великобританії.

Святкування духовного ювілею українців у діаспорі, зокрема у Великобританії, пізніше у Римі, стало потужним стимулом націєтворчих процесів і у материковій Україні, а відтак подальшим чинником становлення Незалежної України.

2.3. Освіта й шкільництво

Однією з найважливіших провідних діяльностей СУБу є шкільництво, яке не тільки впливає на розвиток та культуру українського молодого покоління, але й активно запобігає розвитку асиміляційного процесу. Українці дбали про збереження національного напряму виховання молодого покоління – дітей і молоді. Це стало поштовхом для заснування Шкіл Українознавства в більшості міст локації української діаспори, таких яу – Аштон, Болтон, Бредфорд, Галіфакс, Геддерфілд, Дербі, Ковентрі, Лестер, Лондон, Манчестер, Ноттінгем, Рочдейл, Строкпорт [362].

Початки організації Шкіл Українознавства проходили у важких умовах як соціальних, так і матеріальних. На той час українці не мали соціального захисту від держави і не могли надіятись на підтримку чи допомогу. Виходили з власних сил і контингенту, адже серед діаспори були відомі вчені, письменники, літературознавці, учителі шкіл, музиканти, артисти художники і багато інших талановитих українців, які дали поштовх до виховання молодого покоління, а саме заснування дитячих закладів (садочків) та Шкіл Українознавства. Важливу допомогу й опіку в організації початкових навчальних закладів надавали українські церковні організації (автокефальної православної та греко-католицької церков).

Як стверджує Ю. Покальчук, школи українознавства «постали як необхідність українських батьків – свідомих свого походження, патріотично настроєних – дати своїм дітям максимально можливе в умовах Британії українське виховання, прищепити їм, окрім знання мови, і любов до України, культури й історії рідного краю» [301, с. 47].

Перший український Дитячий Садок було організовано у червні 1950 року в **Рочдейлі** з ініціативи о. Гірняка під керівництвом М. Лук'яненка, в його ж приміщенні, а згодом було придбано власне, де продовжувалось навчання учнів у кількості 50 осіб. Навчально-виховну роботу проводили М. Лук'яненко, І. Оленич, М. Амброз, О. Паращак, Н. Боженко, К. Дрогомирецька, І. Коник. У школі крім навчання проводились декламації, співи, ритмічні вправи, якими керували І. Оленич, М Цебрій, а уроки народних танців проводилися під керуванням п. Максимович.

В той час Управа Відділу **Аштон–Лянкашір** робила спробу організувати курс Українознавства, але після кількох лекцій, через брак кваліфікованого керівника, курс було припинено. В 1952–1953 роках за ініціативою СУМ створено курс українознавства, яку започаткували М. Лук'яненко та Д. Левицький. А в 1954 році було організовано першу Школу, яку відвідували 30 дітей під опікою учителя Я. Волощук. Школа, «радше передшкілля в першій стадії свого існування», містилась е

приміщенні «Червоного Хреста», що при церкві Св. Анни. В 1956 році з придбанням нового приміщення ситуація змінилась – було придбано нові меблі, шкільне приладдя, при школі відкрито кухню. Школа працює в суботу і в неділю, її відвідують 50 дітей з Аштона та околиць: Сталібрідж, Дукінфілд, Гайд, Мозлей і віддаленого Гольоссоп. До організації школи найбільше зусиль доклали як учитель і керівник школи Я. Волощук, учитель М. Гозгін та голова СУБу В. Дуліба. Духовно-релігійну опіку надавали душпастирі І. Гусяк та А. Максимук. Школа має три класи. Кожної неділі відбуваються заняття співу (кер. п. Сплавник) та танців (кер. О. Котигроб та В. Федорів) [419, с. 3].

У **Манчестері** в 1953–54 рр. було створено батьківський комітет для опіки над українськими дітьми й організації дошкілля (передшкілля). Першою вчителькою в суботній школі була О. Бабуняк. Великий внесок у працю з українською дітворою починаючи ще з 1949 року зробив балетмейстер П. Дністровик. У шкільному процесі активну участь беруть А. Герасимович, М. Ткачук, А. Кривонос. Духовну опіку провадить о. В. Дзьоба.

Одна з перших Шкіл Українознавства у Великобританії була започаткована в 1953 році у м. **Болтон** о. Я. Гаврилюком, а першою вчителькою була досвідчений педагог О. Гаврилюк, уроки співу проводив Г. Болюбаш [33, с. 9]. З роками при школі створилися такі мистецькі гуртки: мішаний хор «Веселка» і драматичний гурток (кер. Г. Болюбаш), струнний оркестр (кер. І. Маслівець), танцювальний ансамбль (кер. М. Курпіта, пізніше Т. Старчак).

Дещо пізніше, 21 березня 1954 року, у **Волвергамптоні** почала діяти недільна початкова школа під керівництвом І. Польняк (16 дітей), а в жовтні 1955 року у перший клас перейшло 20 дітей, яких навчала Г. Бай. Вона ж вела танцювальний гурток, який брав участь у концертах в м. Болтоні. До кінця 1955 року Школа Українознавства працювала при католицькій церкві, в якій навчалися й англійські діти, а пізніше у домівці при церкві. Того ж 1954

року 1 листопада в **Олдгем–Ланкашір** була організована суботньо-недільна школа, що охоплювала 28 дітей, а в 1956 році організований дитячий садок (26 дітей). Учителями і вихователями працювали Ю. Буцяк, пани Прокопів, Калинич, Шевчук, Романюк і пані Ластовецька. Адміністратором був шкільний референт Управи Відділу В. Хімера, йому допомагав Батьківський Комітет. При школі діяв танцювальний гурток (кер. Ю. Хома). Школа самостійно влаштовувала виступи, декламації та ювілейні роковини. Також у жовтні того року була заснована суботня Школа Українознавства у **Редінгу.** Її перший рік навчання проводився в будинку голови Батьківського Комітету Т. Гибали, а другий – в будинку М. Кухарчука. У школі було вісім дітей, їх учителем був Б. Куць. Учні вивчали мову, історію, арифметику і спів.

У наступному 1955 році було засновано декілька шкіл. Серед них – Школа в **Бері**, в якій вже було три класи і керівником якої був Ю. Кисілевський (учні відвідували школу тричі тиждень). При школі функціонував драматичний гурток (кер. Д. Іванишин), танцювальний гурток (кер. п. Остап'юк) та хор (кер. В. Явна). В **Ковентрі** на початку лютого 1955 року в школі навчалося 20 дітей; в **Сток-он-Тренті – Стаффордшір** влітку 1955 року було засновано передшкілля в католицькій церкві. Тут навчали Л. Голубович, Д. Безус, Г. Сачик. Навчання відбуваються щотижня, передшкілля відвідують 16 дітей.

В **Единбурзі** того ж 1955 року Дитячий садок і Школа перебували ще в стадії організації; в **Галіфакс-Йоркшір** було створено Школу Українознавства, яку відвідувало 16 дітей. Учителями і виховниками були О. Слабодух, Б. Левицький, С. Жупанський і В. Опавка.

Відкриття Шкіл Українознавства поширювалось і на інші міста, де жила й працювала українська діаспора. Так, на початку 1956 року почалося навчання в Школі Українознавства (у винайнятому приміщенні) в **Дербі**. Тут було всього дев'ять дітей (І-й клас), навчали учительки А. Горобець і М. Францкевич. Господарськими справами відав Батьківський Комітет, очолений В. Ковалем.

Того ж 1956 року після придбання приміщення було засновано Школу з кількома учнями в **Геддерсфілді**. Відділ не мав належних сил для створення мистецьких груп, але національні свята відзначалися рефератами, декламаціями та виступом аматорського драматичного гуртка. У **Блакбурн – Ланкашір** суботня школа розпочала навчання з десятьма дітьми. Декілька старших дітей створили декламаційну групу, а курс дитячих танців проводив П. Дністровик.

У **Тодморден** Школу було засновано за ініціативою ОУЖ, до неї належало 40 учнів, а також функціонував дитячий садок. До учительського складу входили С. Мих, Я. та С. Колодії, А. Луців, В. Щур, І. Пацун. ОУЖ брала на себе відповідальність за організацію різних дитячих святкувань.

При відділі СУБу в **Лондоні** існувало передшкілля, яке відвідували 20 дітей, керував ним гурток ОУЖ. Про Школу Українознавства ім. Пречистої Діви Марії в **Лондоні** більше довідуємося із статті «Золотий Ювілей Школи» М. Думич в часописі «Українська Думка» (2006): «Свято відкрив Голова Відділу СУБ Б. Цяприна. Перший директор Школи Українознавства М. Шинкарук присвятив їй 35 років свого життя. Під його керівництвом Школа Українознавства стала дійсно навчально-виховним осередком, де вчили любити українську мову, розмовляти нею, вивчали історію рідного краю, географію. Новий напрям школа отримала під директоруванням Стефанії Мигаль. Навчання ставало на наукову основу, мінялась методика викладання мови, літератури, історії, географії. На святкуванні виступив Шкільний хор під орудою І. Терлецької та О. Брилінської» [122, с. 6].

Початок створення всіх шкіл був нелегким через брак приміщень, шкільного обладнання та підручників. Та в процесі їх розвитку кількість учнів зростала, тому виникала необхідність у створенні садочків – передшкілля. Школи постійно мали потребу у професійному вчительському складі, тому Управа Відділу СУБ та Гурток ОУЖ надали повну моральну і матеріальну підтримку при відділі СУБ. У процесі формування було створено батьківські комітети, які відігравали велику роль у процесі

навчання.

Спілку Українських Учителів і Виховників у Великій Британії було засновано в 1955 році. Вона поставила перед собою завдання об'єднати учительські сили та вести педагогічну опіку над школами, розробляючи для них методичні плани навчання, а також працювати над підготовкою вчительських кадрів і вихователів. Управа СУУВБ вела інспекторську роботу (контроль) щодо проведення навчального процесу в школах українознавства та дитячих садках. Неодноразово проводила конференції, зразкові відкриті заняття, на яких були присутні запрошені вчителі сусідніх осередків. Тут вони ділилися практичним та теоретичним досвідом роботи з дітьми різних вікових категорій, тісної співпраці з батьками. При цьому були обговорені проекти щодо розширення та формування нових шкіл, а також проведення учительських курсів для нових кадрів.

Слід зауважити, що життя Шкіл Українознавства знаходило повну підтримку і допомогу з боку Головної Управи й Управ Відділів СУБу, Управ й Осередків ОУЖ, а також молодіжних організацій «Пласт», КВОМ, СУМ та Батьківського Комітету.

СУУВБ видала ряд підручників та методичних посібників, серед них: «Організація Виховної Праці в Українських дитячих садках на еміграції» Я.Марченко; «Діти і Школа» І. Польняк та Я. Марченко [146, с. 3].

Під час інспектування шкіл були переглянуті і схвалені конспекти з історії України для 5–6-х класів, вироблені програми навчання для 7–9-х класів та встановлено нову форму шкільних щоденників. Програма була складена для Шкіл Українознавства на 7-річний курс навчання.

Наприкінці 1960–1961 шкільного року СУУВБ охоплювала 39 діючих шкіл із загальним числом учнів 1439 та 123 учителів. При цих школах було 16 дитячих садків, які відвідувало 211 дітей. У них працювало 26 вихователів. Разом у школах українознавства й дитячих садках[5] було 1650

[5] Аннан, Аштон, Бері, Бірмінгем, Блекбурн, Болтон, Бредфорд, Волвергамптон, Волдгам Крос, Галіфакс, Геддерсфілд, Галашілс, Глазго, Глоссоп, Глостер, Дербі, Дюсбері, Единбург, Каннок, Карлайл, Кіглей, Кіддерминстер, Ковентрі, Лестер, Лідс при Відділі СУБ, Лідс при пар. УАПЦ, Лондон, Мансфілд,

дітей [146].

Використовувалися в процесі навчання дидактичні видання, опубліковані під егідою СУБу. Це, зокрема, шкільні підручники для навчання української мови вдома і в школі: К. Вагилевич – «Український фотологічний Буквар»; Б. Романенчук – «Українська Читанка» для II–III–IV років; К.Кисілевський – «Українська Читанка» для V–VI років; М. Овчаренко – «Українська Читанка Золоті Ворота» для VII–VIII років; Б, Романенчук – «Українська Мова» (граматика і правописні вправи для II–III років); С.Рудницький – «Початкова Географія України» за редакцією Е. Жарського; «Історія України» (з ілюстраціями, вид. Шкільна Рада); «Рахунки» II–III–IV роки; «Політична Карта Сучасної України» та інші технічні підручники: «Анатомія і Фізіологія людини», «Алгебра», «Геометрія», «Астрономія» [147, с. 5].

Програма Школи Українознавства не тільки включала завдання з вивчення мови, літератури та історії України, але й формувала та виховувала учнів в українському культурно-мистецькому дусі. Для цього створювалися мистецькі самодіяльні гуртки: хори, танцювальні колективи, оркестри, драматичні, літературно-музичні та спортивні гуртки.

Звіт 1963–1964 року СУУВБ інформує, що Школи Українознавства потребують вирішення окремих проблематичних питань, зокрема мішаних подруж та юнаків, які завершили курс навчання. Ці проблеми було вирішено таким чином: учні з сімей мішаного подружжя отримували додаткову увагу в процесі навчання, а юнаки мали ще кілька років навчання (8–10 класи) в Школі Українознавства. А в 1964–1965 н. р. з урахуванням вивчення мови на чужині для дітей з малим мовним запасом слів п. М. Дейко (Австралія) видала читанку «Волошки».

Ще однією з основних проблем шкільництва була реемігрція українців до США. Деякі представники учительського складу залишали

Манчестер, Міддлетон, Ноттінгем, Олдгем, Редінг, Рочдейл, Скунторп, Слов, Сток-он-Трент, Стокпорт, Тодмодерн.

місця праці, і школа знову потребувала нових кадрів учителів. Проте незабаром нове покоління юнаків та юначок, які щойно завершили повний курс навчання, вже само активно включалося у процес навчання та виховання.

Газета «Українська Думка» давала можливість інформувати громаду про розвиток шкіл на території Британії розділом «Учительська Сторінка», в якій подавалися матеріали звітів, новини, інформація для батьків та плани на подальші роки [148, с. 3].

У цей період було відзначено 10-літній ювілей кропіткої праці учителів і виховників Манчестера, Галіфакса, Болтона, Бредфорда, Волвергамптона.

Заходами Президії Педагогічно-Освітньої Комісії і Управи Спілки СУУВБ почалась організація Вищого Учительського Курсу, щоб тим самим уможливити працюючим учителям підвищити свій професійний рівень у старших класах українознавства. Програма навчання була розрахована на два роки [308, с. 3].

На семінарі Вищих учительських курсів 22–23 вересня 1962 року в Лестерні (присутні 30 чол.) були виголошені доповіді на теми: «До питання літературної традиції старої Української літератури у зв’язку з питанням про похід Ігоря Святославича, сина Олега» – В. Шаян, «Етнографія – наука про націю» – О. Воропай, «Деякі відмінності української фонетики в порівнянні з англійською» – В. Шаян, «Українська культура в світлі світової культури й цивілізації» – М. Фостун, «Наука співу в Школах Українознавства» – В.Попадинець. Семінар було організовано для виховання і навчання з наданням практичних порад і вказівок курсантам [332, с. 7].

На основі статистичних даних В. Маркуся О. Кравченко вирізняє три головних періоди процесу розвитку шкіл українознавства: 1) 1953 – початок 60-х років – «експериментальний» (діяло 20 шкіл, у яких навчалося 320 учнів, і 7 дитсадків, де перебувало 200 дітей); 2) 1964–1968 роки – період найвищого розвитку, коли школи поповнили нові покоління – діти українців, народжені у Великобританії; 3) 1970–1987 роки – період спаду (залишилося

14 шкіл, в яких навчалося 350 дітей) [193]. З кінця 80-х років і до наших днів можна визначити четвертий період розвитку українознавчих шкіл, для котрого характерним є незначний ріст кількості учнів і дітей у школах і садках (за рахунок приросту українського населення внаслідок четвертої хвилі еміграції), проте спостерігається загальне скорочення шкіл і садків по Великобританії.

Сьогодні більшість Шкіл Українознавства працюють на основі навчальної програми й методичних рекомендацій М. Савдик (Лондон, 2002) [327]. Вони видані як основа для творчого використання вчителями у навчальному процесі з українознавчих предметів (українська мова і література, історія та географія України), із врахуванням християнських засад. Серед основних етапів вивчення предметів: читання та розвиток мовлення (2–5 клас); елементи граматики української мови та розвиток зв'язного мовлення (2–4 клас); українська література оглядово та розвиток мовлення (6–8 клас); граматика української мови та розвиток зв'язного мовлення (5–8 клас); історія України – рання доба, слов'яни, Київська держава до князя Володимира Великого (6 клас, 2 півріччя); історія України – Київська держава, Галицько-Волинська держава, українські землі у складі Литви і Польщі (7 клас); історія України – козацько-гетьманська держава (8 клас, 1 півріччя); географія України (8 клас, 1 півріччя; 9 клас, 1 півріччя); історія України – нова доба (9 клас, 2 півріччя); історія української літератури (9–10 класи); історія України – повторення курсу (10 клас). Екзаменаційні праці учні здають з української літератури нової доби (до початку 1 і 2 півріччя 10 класу). Іспити – з географії України (9 клас), історії України, історії української літератури, української мови (10 клас) [327].

Серед українських письменників, творчість яких вивчається в школах Українознавства, – Т. Шевченко (2–10 класи), І. Франко (3–10 класи), Леся Українка (4–10 класи), О. Кобилянська (6–7 класи), І. Котляревський, П. Куліш, М. Коцюбинський, М. Вовчок, М. Шашкевич, Б. Лепкий (8 клас), Г. Сковорода, літописи Київський і Галицько-Волинський, «Слово о полку

Ігоревім», М. Смотрицький, Святе письмо, історичні пісні та думи (9 клас), І. Нечуй-Левицький, М. Старицький, М. Кропивницький, письменники ХХст. – П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, М. Зеров, діаспори – У. Кравченко, О. Олесь, Ю. Клен, О. Теліга, сучасні – В. Стус, В. Симоненко, Л. Костенко та ін. (10 клас).

З читання та розвитку мовлення використовуються читанки «Рідне слово», «Волошки», «Рідний край», у старших класах з української літератури – підручники-хрестоматії «Євшан-зілля», «Тирса», де опрацьовується тематика побутових, географічних та історичних тем, особливостей Святої Літургії в церкві, святкування традиційних свят календарного християнського циклу (Святий Миколай, Різдво, Новий рік, Йордан, Вербова неділя, Великдень, Івана Купала, Спаса, Успення і Покрова Пресвятої Богородиці), приурочені святкові дійства – день Матері, вертеп, Маланка тощо.

Історія української літератури опрацьовується за підручником В. Радзикевича (Нью-Йорк, 1982 р.). Для навчання з інших предметів також рекомендуються підручники, видані в діаспорі: з історії України – І. Крип'якевича, М. Дольницького, з географії – С. Рудницького, М. Дольницького, а також підручники 1991–2001 рр., видані в Україні. Наприкінці програми подана тематика основних екзаменаційних вимог.

Зауважимо, що українська мова є серед основних з предметів іспиту загальної освіти Великої Британії (т. зв. General Certificate of Secondary Education). Отримання свідоцтва кваліфікує випускника зі статусом середньої освіти. Учні, що навчаються в школах або коледжах середнього шкільного рівня, мають у програмі вибір іноземних мов, в тому числі й української. У процесі іспиту кандидат отримує завдання, підтверджені сесією Університетського Управління, в якому є три пункти: уривки з прози для перекладу з української на англійську мову; уривок з прози для перекладу з англійської на українську мову; вільна тема до опрацювання українською мовою. Ці роботи перевіряються і оцінюються Комісією Лондонського

Університету.

Таким чином, українське шкільництво – важлива складова діяльності СУБ, що забезпечує національно-освітні й патріотичні пріоритети навчання і виховання. Аналізуючи функціонування щодесятиріччя Шкіл Українознавства, слід зауважити процеси розвитку та падіння. Вже в 1961 році, після десятиліття функціонування закладів, нараховувалося 39 Шкіл, які відвідували 1650 учнів під керуванням 123 вчителів та 26 вихователів. А в 1971 році відвідування шкіл досягло 2050 учнів під керуванням 200 вчителів. Цей період був найпотужнішим і найактивнішим в історії української діаспори Великобританії. У 1981 році відвідування шкіл зазнало падіння до 590–600 учнів та 85 вчителів, внаслідок чого шкіл зменшилося до 24. А через 10 років у статистичному Звіті зауважено найбільше падіння, коли нараховувалося тільки 13 шкіл з відвідуванням 480 учнів та 81 вчителів. Причинами такого стрімкого падіння були мішані подружжя та брак зацікавленості батьків у відвідуванні суботніх шкіл. Як показує статистична таблиця «Української Думки» 1992 р., у цьому році в усіх школах Українознавства було 1832 дітей. У порівнянні з попередніми шкільними роками це число дещо збільшилося, але щорічний спад зафіксований на цифрі 216. Прогнозувалося, що в наступні роки це число буде зменшуватися, бо середній вік батьків перевищив 50 років, тому нових народжень не очікувалося. В 1992–1993 навчальному році залишилось 11 дитячих садочків та 13 шкіл Українознавства у містах: Аштон, Болтон, Бредфорд, Галіфакс, Гаддерсфілд, Дербі, Ковентрі, Лестер, Лондон, Манчестер, Ноттінгем, Рочдейл, Стокпорт. Всього учнів – 479, учителів – 81 та учителів молодших класів – 70 [150, с. 3].

Як зазначає О. Кравченко, «головною проблемою українознавчого шкільництва на сучасному етапі є невпинне зменшення учнів, викликане кількома факторами: спад народжуваності серед українських сімей, зростання чисельності мішаних подружжів, асиміляція, поширення серед нової генерації українських британців утилітарної ментальності» [193].

За період незалежності України (від 1991 р.) у Великобританії спостерігалося незначне збільшення кількості учнів – за рахунок новонароджених дітей представників четвертої хвилі еміграції, залучення до праці професійних вихователів і вчителів – емігрантів з України. Найбільш чисельно зросла школа у Лондоні, де зосереджена найбільша кількість переселенців. Ця ситуація має тенденцію до покращення шляхом окремих освітніх проектів співпраці навчальних і наукових закладів України й діаспори, видання нових матеріалів для українських шкіл за кордоном.

Таким чином, організацію культурно-мистецької діяльності в українському середовищі Великобританії взяла на себе одна велика організація – СУБ, яка не лише структурувала взаємодію з іншими громадськими об’єднаннями, у т. ч. релігійними, але й сприяла створенню дуже важливого підґрунтя духовної сфери – навчання дітей та молоді в національному дусі.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

3.1. Музичне мистецтво

Перші згадки про музикантів української діаспори Великобританії – це відомості про таборові колективи військовополонених з Італії, які пізніше реемігрували до Об'єднаного Королівства.

Одним із колективів, організованих у Ріміні (Італія) на побережжі Адріатичного моря у курортній місцевості, у таборі полонених вояків Першої Української Національної Армії, був хор «Бурлака» під диригуванням **Степана Гумініловича**[6] – один із феноменів українського хорового мистецтва. Перша репетиція хору відбулася 27 травня 1945 р. Співали «Засяло сонце золоте» (муз. Івана Неділського), «Сонце низенько» (муз. Дмитра Котка) та ін. З часом репертуар хору став досить багатим – понад 40 пісень різного змісту: колядки, релігійні, пісні, історичні, стрілецькі, побутові, жартівливі пісні.

Про цей період діяльності колективу збереглися мемуари українця з Канади, першого адміністратора хору «Гомін» Ярослава (Ярка) Паньківа «Рімінський ансамбль «Бурлака» в моїх споминах», які були написані в умовах полону в Італії (1945–1947 рр.). Колектив був створений з найкращих співаків – учасників 1-ї Української Дивізії Української Національної Армії [279, с. 45–47]. Найяскравішою постаттю серед учасників колективу був Ярослав Бабуняк – співак, соліст, «батько» бандуристів, організатор виробництва бандур і створення при хорі малої капели бандуристів (октету з бандурами).

---

[6] Степан Гумінілович, навчався у філії Музичного інституту ім. Лисенка в Коломиї. Маючи музичні здібності, він проявив себе як автор численних творів естрадного жанру, які отримали велику популярність у таборі, а пізніше перенесли їх ремінці до таборів переселенців у Німеччині й Австрії, до США, Канади, а тепер і в Україну. Він аранжував музичні твори для чоловічого та жіночого хорів і чоловічого квартету, як диригент відзначався легкістю, а технікою диригування, на думку Ярослава Паньківа, був подібний до Дмитра Котка. Степан був строгий і серйозний щодо дисципліни хору, але дуже товариський, завжди усміхнений, з почуттям гумору. Легко здобував приязнь друзів [279, с. 45–47].

При хорі функціонував квартет бандуристів, до складу якого входили Ярослав Бабуняк, Володимир Мота, Борис Боднар, Петро Семенюк. Їхні виступи стали складовою концертної програми ансамблю «Бурлака». Більшість творів репертуару виконувалися в аранжуванні Я. Бабуняка, серед них «Горобчики», «Горличка», «Ченчик», «Запорозький марш», «Човен хитається», «Боднарівна», «Приймак», «Ой у полі нивка», «Дума про татарський напад», «Ой у полі вітер віє», «За твої, дівчино», «Зажурилась Україна», «Повій, вітре, на Вкраїну», «Кармелюк», «Сидить дід на печі», «Бабусю, голубко» та інші [276, с. 7].

Улітку 1946 р. хор «Бурлака» мав гастролі у Південній Італії (Неаполь). Ця поїздка тривала понад місяць, хор дав близько двадцяти концертів. Ще були концерти на півночі Італії (з 14 вересня 1946 р.), де знову дано понад 15 концертів [279].

У квітні 1947 р. у таборі почалися приготування до переїзду до Великої Британії. І вже 10 червня ансамбль «Бурлака» покинув Ріміні. До Англії вирушили з Венеції. На кораблі влаштували два концерти, а в Гібралтарі відспівали на кораблі Службу Божу.

Після переїзду до табору в Тетершалі, недалеко від міста Бостона, діяльність «Бурлаки» пожвавилась. Ось що, між іншим, писав часопис «Час» 25 січня 1948 р.: «… Тут на запрошення місцевого населення хор влаштував ряд концертів. Українська пісня, національні строї захоплюють англійців» [264, с. 26]. У щоденниках «Ньюс Кронікл» і «Лінкольншір Пост» появляються рецензії, переважно про концерти українських релігійних пісень у старовинній катедрі міста Бостон [264, с. 26].

Однак чи не найуспішнішими були два концерти в Ноттінгемі (30 вересня й 1 грудня 1947 року), у залі Політехніки та в Regent House (стара королівська опера). Пізніше були концерти в Лондоні, виступи на радіо ВВС та на телепередачах. «Бурлака» виступав також разом із групою бандуристів (учасником якої був Ярослав Бабуняк) і танцювальним колективом. У наступному турне по Великій Британії ансамбль мав низку концертів у

Шотландії, а також Службу Божу в місцевій українській греко-католицькій церкві.

Хор «Бурлака» організовував «сесію запису пластинок», до яких входило 9 пісень: «Дзвони», «Через поле широкеє», «Ой зійшла зоря» та інші, також три пісні, виконані октетом із бандурами. Виконавцями були Володимир Войтович, Ярослав Бабуняк, Богдан Боднар, Ярослав Ліщинський, Мирон Матвієнко, Володимир Мота [].

Через шість років хор «Бурлака» перестав існувати. Більша частина членів хору поселилася в Англії, в місті Манчестер та на околиці. У Манчестері в той час мешкало приблизно п’ятсот українців із Галичини (емігранти 1911 р.). Проте вже в 1948 році в Англії нараховувалося близько 30 тисяч українських емігрантів.

Наступні українські музичні колективи виникають у Великій Британії з 1947 р. також у таборах переселенців. Так, у таборі Грінвуд біля Ноттінгема засновуються: хор (кер. п. Сирота), танцювальний гурток, оркестр та тріо сестер Дубляниць, що брали участь Шевченківській академії (20 березня 1948 р.). Та в числі перших був хор «Думка», який прибув з Німеччини в 1947 р. Він був створений в українському таборі в м. Дорстен (Німеччина) [317, с. 100]. Хор проіснував три роки, до часу ліквідації табору у Валії (Уельсі), та зайняв перше місце на місцевому фестивалі, перемігши англійські робітничі хори (м. Честер, 1949 р.).

Впродовж 50-х–70-х рр. активно функціонували українські хорові колективи – церковний хор «Дніпро» з Олдгема (кер. А. Кліщ), дитячий хор «Дніпрові хвилі», чоловічий хор «Боян» з Ноттінгема (спочатку як хор «Дружинників СУМу», кер. М. Бучка), жіночий хор «Заграва» [317, с. 122].

Також добре зарекомендували себе на мистецькій ниві хори «Русалка Дністрова» – диригент П. Гунька (Манчестер), «Луна» (Галіфакс), «Діброва» – диригенти Я. Гаврилюк та С. Замулінський (Бредфорд), «Трембіта» – диригент Я. Бабуняк (Олдгем), «Луна» (Рочдейл), хор ім. Лесі Українки – диригент М. Скаліш.

Одним із найяскравіших хорових колективів Великобританії став **хор «Гомін».** Хор пройшов довгий шлях становлення, зростання і визнання[7]. Після Другої світової війни до Великої Британії прибули два вокально-музичні ансамблі: хор «Бурлака» під керівництвом проф. Яреми Гордія (справжнє прізвище Євген Пасіка) і чоловічий хор «Славута» – диригент Ярослав Гаврилюк. Ці колективи концертували з великим успіхом на терені Великої Британії, захоплюючи народною піснею не лише українську, а й англійську публіку. Коли ці колективи розпалися, на їх базі 20 травня 1949 року було створено хор «Гомін» в Манчестері. Його керівниками були у 1957–1967 рр. – **Євген Пасіка**[8], а з 1967 р. – відомий співак-бандурист і диригент **Ярослав Бабуняк**[9]. Диригенти цього хору були високоосвіченими, професійними диригентами, маючи добру музичну освіту, велику виконавську практику.

Обов'язки концертмейстера виконував Ярослав Паньків, адміністратора – Нестор Чорний. Свою назву хор отримав на пропозицію Ярослава Паньківа. Він якось зауважив: «ми не співаємо, а лише гомонимо» [279, с. 12].

Спочатку хор «Гомін» виконував винятково акапельну музику. Я.

---

[7] Ще в Ріміні (Італія) хором «Бурлака» керував Степан Гумінілович. Після від'їзду Степана Гумініловича до Австрії 4 листопада 1946 р. хор перебрав баритон-соліст, колишній диригент хорів у м. Стрий Євген Пасіка (мистецьке псевдо Ярема Гордій), натомість у 1975 році Степан Гумінілович у Канаді заснував хор «Бурлака», продовжуючи традиції попереднього хору «Бурлака».

[8] Євген Пасіка (23.X.1910 р. – 9.IV.1985 р.) здобув вищу освіту у Вищому музичному інституті ім. М.Лисенка у Львові, в Стрию організував при «Просвіті» курси хорових диригентів, був одним з організаторів нових Просвітянських хорів по селах Стрийщини. Згодом викладав гармонію, контрапункт і вів школу диригентури у філії Вищої школи ім. М. Лисенка в Стрию. Співав могутнім баритоном, диригував із нот. Євген Пасіка для хористів «Бурлаки» організував курси сольфеджіо.

[9] Ярослав Бабуняк (02.01.1924 – 29.08.2012) народився в с. Вербів на Тернопільщині – диригент, співак (бас-баритон), бандурист, громадсько-культурний діяч, заслужений діяч мистецтв України (2001), почесний член Всеукраїнського товариства «Просвіта», (ювілейна медаль «Просвіти») лауреат (разом із хором «Гомін») Всеукраїнських премій ім. братів Лепких (м. Тернопіль, 1999) та ім. І. Огієнка (2002). Лауреат І Міжнародного музичного фестивалю гри на бандурі (Валія, 1953), Міжнародного музичного фестивалю в солоспівах (1950–60). Закінчив Бережанську гімназію, консерваторію в м. Манчестер (Велика Британія, 1957). Доброволець дивізії «Галичина». У таборі військовополонених (Італія – Англія, 1945–48) – соліст, керівник хору «Бурлака» й бандуристів, від 1948 постійно проживає у Великій Британії. 1949 року заснував у Манчестері чоловічий самодіяльний хор «Гомін» (його керівник і диригент), який став лауреатом 8-ми міжнародних фестивалів, виступав майже в усіх країнах Європи, США, Канаді, в Україні, удостоєний почесної назви «Репрезентативний хор Союзу українців у Великій Британії». Ініціатор спільних концертів хорів-побратимів «Гомін» (Львів, Київ, Манчестер, 1995) та «Бурлака» (Торонто, Канада, 1997). Головний диригент ювілейних хорів до-20; 25-річчя «Пласту» в діаспорі та 60-річчя українського «Пласту». Головний диригент ювілейного «Хору Тисячоліття з Великобританії» й концертів хорів з нагоди «1000-ліття хрещення Руси-України» (Лондон, Рим, 1988) і на третьому Світовому конгресі Вільних Українців (1978, США) [367].

Бабуняк, навчаючись у Манчестері, знайомиться з піаністом Вільямом Джонсом, валійцем за національністю, проте великим ентузіастом, захопленим українським хоровим співом. У період 1964–1983 років він стає постійним акомпаніатором хору «Гомін». Це дозволило значно розширити репертуарні можливості колективу.

Велику допомогу й опіку впродовж усього періоду функціонування хору «Гомін» надавав Союз українців у Великобританії (СУБ). Найважливішою сферою діяльності хору «Гомін» стала концертно-просвітницька діяльність. Уже в 1949 році «Гомін» дав 11 концертів, здобуваючи дедалі більшу славу. Княжна Маргарет (сестра королеви) урочисто вручила майстрові Я. Бабуняку нагороду, за яку змагалися кілька держав. Ця вістка облетіла всі українські поселення, і хор «Гомін» почали запрошувати на концерти в країни Європи. Хор приймає запрошення від швейцарського комітету на конкурс хорів у Монтро. Виступає в різних ювілейних програмах СУБу. У 1952–1955 рр. хор «Гомін» брав участь у Міжнародних фестивалях в Единбурзі, Лондоні, Кембриджі, де здобував численні нагороди. «Гомін» співав у найбільшому залі Лондона в присутності членів королівської родини, брав участь у «Кавалькаді народів» (1960), у концертах, присвячених 100-річчю смерті Т. Шевченка, організованих англійцями для біженців від імені ООН (1961), у міжнародній акції, присвяченій жертвам штучного голодомору 1933 р. в Україні (1964), у протестаційній маніфестації проти атомної аварії в Чорнобилі (Лондон).

Найпрезентативнішими досягненнями колективу стали перемоги «Гомону» на міжнародних фестивалях у Лланголлені (Валія): 1951 р. – IIмісце, 1952–1955 рр. – два рази друге місце, 1964 р. – I місце, 1990 р. – IIмісце. Навесні 1965 р. у Монтро колектив здобуває I і II місця.

Відзначимо, що майже всі матеріали концертної діяльності хору «Гомін» були оприлюднені в газетах і журналах українською та англійською мовами Володимиром Луцівим, який був продюсером й активним пропагандистом колективу. Володимир Луців, відомий співак, бандурист,

сам неодноразово виступав разом із хором «Гомін», організовував масштабні гастрольні поїздки по Європі, Канаді, США, сприяв виготовленню афіш, запису платівок. Незважаючи на те, що В. Луців жив у Лондоні, він підтримував тісний зв'язок із диригентом хору Ярославом Бабуняком, що засвідчують листи до Володимира Луціва[10].

Про хоровий спів «Гомону» в рецензіях у «Йоркшір Пост», «Ноттінгем журнал», «Ньюс Кроніка» дописувачі висловлювалися, що «хор є чимось більшим ніж оркестром голосів» [264, с. 26]. Основним завданням хору «Гомін» було показати чужинцям кращі твори, найбільш насичені національними рисами, глибокою змістовністю, продемонструвати високи й рівень професійності, а також плекати хоровий спів і пропагувати українську народну пісню.

У часописі «Америка» від 23 квітня 1974 року була вміщена рецензія п. Теодора Терена-Юськіва. Він писав: «…Не знати тільки чому аж так довго треба було ждати, щоб цей знаменитий чоловічий хор «Гомін» і танцювальний ансамбль «Орлик» з Англії загостили до США. Для кого ж тоді вони там працюють і готуються, як не для того, щоб і американська Україна, почувши їх, висловила їм свій подив і визнання» [350, с. 3].

«Треба було почути, у якій формі і у якій артистичній висоті вміли тримати себе хористи і танцюристи на сцені, вони здобули велику славу не лише у Британії, але й полонили серця українців у Америці», – писала автор статті «Великобританська Україна в Йонкерсі» в газеті «Українська Думка» [203, с. 4].

З тріумфом також пройшли виступи українських артистів у Нью-Йорку, Філадельфії, Клівленді, Детройті, Рочестері та інших містах США [203, с. 4].

У 1978 році «українські соловейки» вдруге чарували своїм співом

[10] 2.08.79 року. «Дорогий Владзю! … 25 липня ми співали концерт в Манчестері в новій залі. … Я зробив гарну програму. Зачав виходом (бо це арена не сцена), опісля заспівав Херувимську, Зозулю і т. д. В другій частині гуцульські пісні. … Успіх був направду колосальний. …Дістав я багато листів і запрошень на концерти як рівно ж проханням щоби дати українські пісні до розучування їхніми хорами. Хор співає добре. Маю більше молодих. Мені бракує Тебе. Дуже бракує. Нетерпеливо чекаю, коли ти вернеш, щоби ми щось зробили. … Здоровлю. Твій Славко.»

українців у східних провінціях Америки. На концерт приїжджали люди з різних міст. Вони були ще під враженнями від концертів 1974 р.

Ювілеї хору «Гомін» і танцювального ансамблю «Орлик» відзначалися кожних п’ять років. Святкові дати ставали не лише згадкою про історію створення цих колективів, але й підсумком їх роботи, аналізом труднощів на творчій ниві, узагальненням досягнень, концертів, творчих поїздок. Так, після чотирьох ювілейних концертів «Гомону-50», які відбулися в Лондоні, Бредфорді, Ноттінгемі та Манчестері, у неділю 12 грудня 1999 року в Мачестері в залі Відділу СУБ відзначили мистецьку діяльність згаданих ансамблів упродовж півстоліття. Центральна управа ОбВУ відзначила Хрестами заслуги диригента Ярослава Бабуняка, хореографа Марію Бабич, піаніста Ярослава Шутку, керівника оркестру «Орлик» Михайла Кузіва та колектив хору «Гомін».

Мистецькими виступами в місті Лланголлені хор «Гомін» вписав яскраву сторінку в літопис свого творчого становлення. Слід зауважити успішні виступи колективу тут у 1960, 1961, 1964, 1971, 1980, 1983 рр. Звичайно, не кожен виступ хору увінчувався високими творчими здобутками й перемогами. І все-таки, як писала газета «Українська Думка» за 29 липня 1971 року, «виступи у Лланголлені, це площа із самовияву нашого українського національного «Я». І тут, зокрема, хор «Гомін» добре і чесно прислужився нашій національній справі» [94]. Він завоював визнання, авторитет і славу. Його виступи неодноразово транслювалися по радіо й у телевізійних передачах. «Ми ніколи не їдемо за нагородами, ми приїжджаємо в Лланголлен, щоб одержати шанс виступити з концертом в числі багатьох інших представників націй і народів, і в цьому полягає наша творча мета, наш творчий успіх, і наша пошана», – підкреслював один з учасників славного колективу [94].

Якщо проаналізувати еволюцію хорового колективу «Гомін», то великим поштовхом у розвитку його хорового виконавства стали фестивалі, гастрольні поїздки, які мали особливе значення не тільки для слухачів, але й

для хористів, слугували новим стимулом в їхній праці, заохотили до нових творчих зусиль. Такими були національні урочистості, культурно-освітня праця, святкові концерти в Манчестері, Лондоні, містах Шотландії, фестивальні програми в Лланголлені та Лондоні. Великими мистецькими досягненням позначені два концертні турне по Європі 1982 року та два – по Канаді й США (1974, 1978). Хор два рази побував у Римі, де виконував концертно-релігійну програму на річниці народження й священства Блаженнійшого Патріарха й Кардинала Йосипа Сліпого.

З 1987 р. хор посилено готує програму, присвячену 1000-літтю Хрещення Русі-України. У 1988 р. відбувся концерт до цієї знаменної дати в Лондоні, де на сцені було понад 300 осіб. Зал був переповнений громадськими діячами з усієї Європи, духовенством і головами українських Церков. Того ж року хор відвідав Рим, де «в присутності Папи Римського та інших достойників лунала духовна українська пісня, прославляючи Всевишнього та прохаючи дати волю й щасливу долю Україні». «Хор «Гомін» ввійшов до Ювілейного хору, який складався із хорів восьми країн. Ювілейним хором диригував маестро Я. Бабуняк» [47].

Хор «Гомін» із Манчестера – володар єдиної нагороди королівської родини Великобританії. У 2000 році він також удостоєний Почесної грамоти Кабінету Міністрів України. Хорові присвячені численні статті у світовій та українській пресі. А 2001 року Указом Президента України Ярослав Бабуняк удостоєний звання «Заслужений діяч мистецтв України» [127, с. 124].

Хор «Верховина» з Ковентрі заснований в 1947 році. Перший диригент – п. Коваль. А з 1953 року, завдяки диригентові Мар'янові Костюку (керував 21 рік), що приїхав на стале місце проживання, і Управі СУБ, хор відродився і дістав назву «Верховина». Перший виступ був 22 листопада 1953 року з нагоди листопадових днів. З того часу колектив постійно брав участь у концертах чи академіях. Давав хор концерти і для англійців, чим здобув для себе визнання й багато прихильників. Запрошували хор також в інші осередки. Хор «Верховина здобув Чашу за найкраще

виконання колядок. Також виконувались колядки по телебаченню та радіо ВВС у Бірмінгемі. Кожного року учасники хору «Верховина» ходили з колядою по українських домах, щоб плекати традиції, зібрати пожертви на Український Дім. Управа Відділу СУБ Ковентрі під проводом голови М. Демуса 15 червня 1963 р. На святкування прибув голова Централі СУБу Р. Лісовський. Основу концерту святкування складав виступ хору «Верховина», у репертуарі якого поняд 50 пісень. До найкращих слід зарахувати: «Ой зійшла зоря», «Садок вишневий коло хати», «Широкий луг», «Та болять ручки», «Гуляли, гуляли», «Ой із-за гори», «Сонце низенько» «Та забіліли сніги» й інші [109, с. 3].

Хор «Діброва» в Бредфорді створений у 1950 році під мистецьким керівництвом Ярослава Гаврилюка, колишнього диригента хору «Б» в таборі полонених вояків І УД УНА у Ріміні, пізніше керівника хору «Славута» у Гаддінгтоні (Шотландія). Концертмейстер хору «Діброва» – Ярослав Шутка. Завдяки підтримці Бредфордського Відділу СУБ колектив мав можливість майже кожного року по 10-15 разів виступати перед українською та чужоземною публікою. Крім того, хор на конкурсі Крайової Управи СУМ здобув нагороду – Перехідну Чашу (1958). Виступав на Міжнародному фестивалі у Валії, на радіо й телебаченні. Репертуар колективу складають духовні твори, зокрема «Отче наш», муз. А. Гнатишина, «Іже херувими» Д. Бортнянського, «Богородице Діво» А. Гнатишина; патріотичні – серед них «Вставай, народе!» на сл. І. Багряного, муз Г. Китастого; народні пісні «Побратався сокіл» та «Перепеличенька повдовіла»; жартівливі – «Прийшла кума до кумоньки» та «За нашов стодолов», обр. Ю. Корчинського, обр, Я. Степового, «Ой там за Дунаєм», обр. Є. Козака, «Козака несуть», обр. М. Леонтовича, «Думка» на сл. Ю. Федьковича [5, с. 3].

Жіночий хор ім. Лесі Українки (1968–1979, кер. Мирослав Скаліш) розпочав свою діяльність у 1968 році, належав до ОУЖ. Хор виступав майже на всіх імпрезах. Проводив часто концерти разом із чоловічим хором ім.М. Лисенка. Колектив проіснував до кінця 1979 року [317, с. 102–103].

Чоловічий хор «Дружинників СУМ» заснований у 1979 році з ініціативи Мирослава Бучка та активної допомоги Богдана Бойка, Романа Мороза і Марії Бучок, піаністки хору. В 1985 році диригентом колективу став М. Бучок і хор узяв офіційну назву «Боян».

Незважаючи на те, що **хор «Боян»** належав до Осередку СУМ, від початку свого існування він найбільше виступав на імпрезах, організованих Відділом СУБ: Різдвяні концерти, Свято Державності 22 січня, Шевченкові роковини, Відновлення Української Державності Актом 30 червня 1941 р., роковини смерті Степана Бандери, Листопадові річниці та багато інших. Кожного року хор «Боян» виступав на Міжнародному фестивалі, який проходив у Ноттінгемі, а також дав ряд концертів для англійців. Крім Ноттінгема, хор виступав у Діннінгтоні, Мансфільді, Единбурзі, Дербі, Лондоні, Манчестері та ін. Важливо відзначити, що хор «Боян» від 1983 року бере участь у Богослужіннях.

Серед головних виступів «Бояна»: 100-річчя С. Петлюри (Лондон, 1980); 40-річчя Державності (Ноттінгем, 1981); Жалобна Академія 45-ліття смерті Є. Коновальця (Роттердам, Голландія, 1983); Скорботна Академія Голодоморові та 40-ліття АБН (Лондон, 1983). Академії: 25-ліття смерті С. Бандери (Лондон, 1984), 35-ліття смерті Тараса Чупринки (Манчестер, 1985), 125-ліття смерті Т. Шевченка (Бредфорд, 1986). Святкування 40-ліття Союзу Українців Британії СУБ (Единбург, Ноттінгем, 1986); Шевченківська Академія з нагоди 175-річчя з дня народження поета (Лондон, 1989); 35-річчя Українського Комітету в Бельгії (Брюссель, 1989).

Вершиною в діяльності хору «Боян» була участь у концертах з нагоди тисячоліття Хрещення Руси-України (1988). Для цього з ініціативи диригента М. Бучка був створений зведений хор Ноттінгема, до якого входили: церковний мішаний хор, чоловічий хор «Боян» та жіночий «Заграва». Вони ввійшли до складу збірних хорів «Тисячоліття». Диригент Мирослав Бучок диригував окремими номерами зведеного хору під час Концерту «Тисячоліття» в Ноттінгемі, Манчестері, Лондоні, під час Святого Причастя

та Архієрейської Служби Божої в Римі в присутності Папи Римського Івана Павла ІІ і Патріарха Мирослава Любачівського. Крім того, хор «Боян» під керівництвом М. Бучка виступав у багатьох концертах та товариських вечорах для українців та англійців [317, с. 110–111].

Жіночий хор «Заграва» в Ноттінгемі розпочав свою діяльність з осені 1984 року. Вдалий виступ на Андріївському вечорі зумовив запрошення голови Відділу СУБ до участі в Різдвяному концерті. Цей виступ був вирішальним поштовхом до створення хору «Заграва».

Відтоді хор «Заграва» постійно виступав на концертах, академіях та інших урочистих імпрезах, збагачуючи їх своїм пісенним мистецтвом. Хор «Заграва» часом виступав як мішаний – спільно з чоловічим хором «Боян».

Головні виступи колективу: 40-річчя Союзу Українців у Великій Британії, що відбувся в «Театр Роял» (Королівський Театр, Ноттінгем, жовтень 1986); концерти тисячоліття Хрещення Руси-України в зведеному хорі з виступами (Лондон, Манчестер, Ноттінгем, Рим), 50-річчя відновлення Української Державності Актом 30 червня 1941 року (Тарасівка, 1991). Керівники хору «Заграва»: Марія Семак, пізніше Ірина Курляк, а згодом знову Марія Семак, концертмейстер – піаністка Марія Бучок [317, с. 112].

Хор «Голоси Ріджансі», сформований з любителів музики п. Деборою Грігс у Челтемгамі (1994), отримав свою назву від відомої в місті архітектури «періоду Ріджансі». Хор виконував світову духовну музику починаючи від XVI ст. до сучасності. Виступи відбулися у Празі, Вільнюсі, Вроцлаві, Будапешті. Заплановані були концерти і в Україні [228, с. 11]. Репертуар хору складали твори композиторів Г.Ф. Генделя, В.А. Моцарта, Д. Бортнянського, М. Дюруфлє та інших.

Знакова постать українського життя Великобританії – співак і бандурист, культурно-громадський діяч **Володимир Луців**[11]. Свій перший

[11] Народився 25 червня 1929 р. в містечку Надвірній на Івано-Франківщині. Ще хлопчиком наприкінці війни Володимир потрапив у Німеччину, де зустріч із Григорієм Назаренком – тодішнім першим керівником Капели бандуристів ім. Т. Шевченка − визначила його подальшу мистецьку долю. Він став наймолодшим учасником капели, а невдовзі перебрався до Великобританії, де у Бредфорді брав приватні уроки вокалу.

зоряний мистецький злет Луців пережив у 1961 р., коли презентував Англію на прообразі міжнародного пісенного форуму «Євробачення» у Бельгії. Володимир обрав собі артистичний псевдонім Тіно Вальді, і саме під тим ім'ям його у 60-х знали слухачі різноманітних музичних ревю, концертних і радіо-шоу. Окрім Європи, його почули і належно оцінили у США, Канаді, Австралії. Він виступав з оркестрами, ансамблями, але в гастрольних поїздках незмінно пропагував українські пісні й думи, співаючи їх у супроводі бандури. За роки активної творчості В. Луців виконав понад 300 творів, що засвідчують жанрове розмаїття його репуртуару, – старовинні думи, історичні пісні, псалми, оперні арії українських та зарубіжних композиторів, класичні пісні, романси, естрадні твори та пісні народів світу. Великим успіхом у слухачів також користувалися неаполітанські пісні, перекладені українською.

Протягом десятиріч Володимир Луців був популяризатором української культури у західному світі – як організатор і менеджер близько тридцяти міжнародних турів великих хорових, танцювальних колективів та окремих виконавців від Європи до Америки і навпаки (Візантійського хору під кер. М. Антоновича, хору ім. М. Лисенка з Голландії, хорів «Гомін», «Думка», балету «Орлик» та ін), виставок образотворчого мистецтва українських малярів, а також значних громадсько-політичних заходів – святкування 100-літнього ювілею та перепоховання у Львові тлінних останків Патріарха Й. Сліпого, святкування в Німеччині, Польщі, Італії 1000ліття Християнства, в якому брали участь численні українські колективи зі всього світу, святкування 400-ліття Берестейської унії в Римі тощо. Окремі значні сторінки його діяльності становить журналістика, репортерство і колекціонування мистецьких творів.

В. Луців мав надзвичайні організаторські здібності, був пропагандистом українського хорового, танцювального, інструментального і

Звідти поїхав до Італії, де навчався у Римській консерваторії. Тоді ж, будучи ще студентом, почав концертувати у країнах Європи.

театрального мистецтва. Він постійно виступав як огладач музичних і художніх подій, публіцист, був і залишається дописувачем таких видань як «Українська Думка», «Визвольний Шлях», «Український Самостійник» «Свобода» тощо. Крім того, В. Луців виступав перед публікою з лекціями про бандуру, ілюструючи їх творами свого репертуару. Такі лекції-концерти слугували підґрунтям для формування науково-публіцистичного напрямку його діяльності. Серед журналістського доробку Володимира Луціва понад 300 статей про колективи: хорові, танцювальні, персоналії співаків, інструменталістів, визначні особистості, громадсько-культурні та релігійно-церковні справи. Вагоме місце займають його науково-публіцистичні праці, дослідження, рецензії та ін. Основними сферами культурно-громадської діяльності Володимира Луціва періоду 50-х рр. XX ст. – початку XXI ст. можна вважати: концертно-пропагандистську, організаційно-просвітницьку, критично-публіцистичну [126, с. 39–45].

У 2001 році більша частина власного архіву Володимира Луціва стала надбанням України – шляхом його передачі в Музей історії Надвірнянщини. З 2002 р. митець заснував у Надвірній благодійний культурно-мистецький фонд, який опікується талановитою молоддю прикарпатського регіону, щорічно виділяючи їй стипендії.

Важливе місце серед відомих ансамблів української діаспори у Великій Британії займають інструментальні оркестри, ансамблі, дуети, тріо, солісти та бандурне мистецтво, яке представлене діяльністю виконавців (колективів та солістів). Серед них: Юнацький оркестр (керівник М. Скаліш) з Ноттінгема; «Міраж» (керівник М. Кузів) із Стокпорта; співочий гурток з Лідса; вокальний дует «Конвалія» з Бері; соліст В. Сверлюк.

Належного рівня набуло і бандурне виконавство: октет бандуристів при хорі «Бурлака» з Манчестера (1947); ансамбль бандуристів з Редінга (керівник М. Телюк); чоловічий квартет бандуристів «Кобзарське братство» (керівник Юрій Бабчук) з Болтона; дует П. Семенюк і Б. Боднар з Манчестера; брати Постолани; тріо бандуристів «Жайвір» з Лондона;

солісти-бандуристи Я. Бабуняк, В. Луців, В. Мота.

Оркестр Юнацтва Осередку СУМ із Ноттінгема (кер. Мирослав Скаліш) створений у 1959 році, у його складі було 9 учасників. Вже в 1960 році цей колектив виступав на Різдвяному концерті, зацікавив багатьох дітей, що сприяло його розширенню і популярності. Оркестр СУМ виступав в національних костюмах на багатьох концертах для українців і англійців, на міжнародних фестивалях, концертах, відзначеннях «Тижня поневолених народів», в українсько-англійських, українсько-шотландських, українсько-ірландських концертах та інших міжнародних імпрезах. Крім Ноттінгема, вони виступали в Скантopпі, Кіддермінстері, Канноку, Веллінгтоні, Лестері, Доннінгтоні, Волвергамптоні, Дербі, Пітерборо, Скегнесі, Глостері, Чіддінгтоні та інших місцевостях. Цей оркестр Осередку СУМ в Ноттінгемі проіснував до кінця 1979 року [317, с. 101–102].

Також мистецьку працю у Ноттінгемі вів СУМівський оркестр «Сокіл» під керівництвом М. Стахова, тріо «Веснянка» (сестри Оксана, Галина й Ярослава Яєчники), тріо бандуристів, керівник Юрій Бучок [317, с. 101–102]

Оркестр юнацтва СУМ із Гіддерсвілда під керівництвом Зенона Сидора опрацював великий музичний репертуар, зокрема оркестрові твори «Гей, степами» – марш УПА, «Реве та стогне Дніпр широкий», муз. М. Лисенка, «Славна брама Києва», муз. М. Мусоргського, «Ку-ку, ку-ку», муз. Ф. Легара, «На місточку», муз. А. Філіпенка та «В'язанка українських народних мелодій».

Серед інших інструментальних колективів – квартет Осередку СУМ із Ковентрі (кер. Ігор Коваль). Він складався з сестер і братів родини Ковалів (кларнет, акордеон, фортепіано, бас). Виконували: «Стелися, барвінку», «Сусідка», «Вечірній дзвін» та пісню Оксани з опери «Запорожець за Дунаєм» [49, с. 5].

Бандурист Володимир Мота народився і виріс у Львові, гру на бандурі перейняв від Андрія-Романа – брата Юрія Сінгалевича. Навички співу набув на музичних студіях державної музичної школи у Львові (1943–

1944 рр.). В. Мота вступив у Дивізію «Галичина» і в час війни опинився в англійському полоні, грав у складі квартету бандуристів хору «Бурлака», дав багато концертів. З 1948 р. ансамбль перестав існувати. Згодом, у 1952 році, В. Мота з родиною виїхав до Канади [127, с. 153–155].

Яскраві успіхи як бандуриста були **в Ярослава Бабуняка.** Він виступав і як соліст-виконавець, і як диригент хору. У Великобританії, після звільнення з табору полонених, Я. Бабуняк працював на фабриці текстилю у м. Болтон, пізніше головним менеджером на газовому підприємстві у Манчестері. Весь вільний час він присвячував українському мистецтву. Саме в Манчестері Ярослав здобув вищу професійну музичну освіту – закінчив консерваторію у 50-х роках.

Окрім хору «Гомін», не менш вагомі заслуги Я. Бабуняка пов'язані з бандурою. Він стає першим у Великобританії лауреатом Міжнародного музичного фестивалю Eistedfood у номінації співу й гри на національному інструменті – бандурі (1953, Валія–Уельс). Пізніше неодноразово перемагає в конкурсі. Ось, зокрема, що зафіксував Ярослав Смольський про нього як бандуриста: «Ярослав Бабуняк особисто здобув чотири вокально-музичні дипломи з міжнародним відзначенням, у тому числі з бандурою, співаючи історичні думи. Журі підкреслило, що бандурист має тонко розвинений естетичний смак, а навіть власний стрій бандури, який віртуозно поєднав слово з музичним звучанням. В історії не зареєстровано, щоб людина в одному році здобула 4 премії й 4 рази звання лауреата» [352, с. 3].

Капела бандуристів у Редінгу складалася з чотирнадцяти виконавців на бандурах – першої оркестри цього роду в Великій Британії. Інструменти-бандури виготовив і передав Михайло Телюк, який змайстрував усі бандури і організував капелу (1955 р.) [165]. Капела виступала разом з народною танцювальною групою, яка протягом останніх років здобула першу нагороду на різних змаганнях у цій країні. На ювілейному концерті з нагоди 10-х загальних зборів СУБ 27 березня 1955 року виступала «молода оркестра бандуристів під орудою п. М. Телюка з Редінга. «Спів «Ой під вишнею, під

черешнею», виконаний самими ж бандуристами, пов'язав традиції наших бандуристів з історичних часів з сучасною «модою» – виступами так званих «ревельєрсів» [207].

Мирослав Постолан – співак і бандурист (н. 14.10.1949 р.) – з родини вихідців з Галичини. Навчався гри на бандурі в Ярослава Бабуняка. У двадцятирічному віці опановує бандуру відомого майстра Василя Гляда, листується з відомим бандуристом Віктором Мішаловим, який тоді жив в Австралії. М. Постолан був учасником хорових і танцювальних колективів діаспори, виступав як соліст-бандурист і в дуеті разом з братом Михайлом. «У 1974 році Мирон організував свій перший ансамбль під назвою «Даніель», у честь батька Данила Постолана. Інструментарій гурту складали дві бандури та дві гітари. Партії бандур виконували Мирон і Михайло Постолани. Новостворений квартет концертував містами Великобританії, виконуючи українські пісні, інструментальні та авторські твори. Підтвердженням роботи колективу стала їх перемога на музичному проекті в м. Аймбрідж (Великобританія), де отримав гран-прі» [127, с. 129–132].

У 1984 р. М. Постолан організовує фольклорно-інструментальний ансамбль «Село» у м. Ноттінгем. Його учасниками були бандуристи Мирон та Михайло Постолани, Юрій Бучок, лірник Василь Вовчук, а також жіночий вокальний ансамбль. Бандурист також подорожував містами Великобританії (Манчестер, Ноттінгем, Олдгем, Дербі), навчав усіх бажаючих гри на бандурі (понад 30 учнів).

До колективу бандуристів **«Кобзарське братство»** (1983) входили бандуристи Юрко Бабчук (з Манчестера), Ігор Лучка, д-р Любомир Мазур (з Болтона), Іван Гнилиця. Репертуар квартету бандуристів складали козацькі, повстанські пісні, українські старовинні канти, жартівливі та сатиричні твори. Ансамбль – незмінний учасник концертів СУБу, записав два великі альбоми (колядок і щедрівок, історичних пісень) [127, с. 132].

Відомою є діяльність **Василя Гляда** (1919–1993) – уродженця Полтавщини, майстра музичних інструментів. У роки війни В. Гляд

опиняється в Німеччині. «У 1945 р. він знайомиться із членами Капели ім. М. Леонтовича під керівництвом Г. Назаренка, зокрема з майстрами Олександром і Петром Гончаренками. Пізніше, 1947 р., узявши за основу їх хроматичний інструмент харківського типу, відкриває в м. Глостер (Великобританія) невелику майстерню, де виготовляв інструменти, забезпечуючи ними всіх бандуристів Великобританії та інших країн Європи» [127, с. 133].

Високопрофесійний рівень українських співаків, серед яких, зокрема, і **Євгенія Зарицька,** підкорив найбільші оперні сцени світу. Важливим у житті Є. Зарицької було навчання за кордоном завдяки стипендії, яку надав митрополит А. Шептицький [166, с. 198]. Співачка Євгенія Зарицька, мецо-сопрано, здобула заслужену славу на сценах оперних театрів Європи й Америки. Міжнародна критика відзначає її чарівний голос, культуру виконання і разом з тим уміння творити живий і завжди цікавий сценічний образ оперних персонажів. У Лондоні вона добре запам'яталась виступами у Кавент Гарден, де створила блискучу інтерпретацію відомої Кармен. Крім оперного виконання, Євгенія Зарицька не менш відома як концертна виконавиця-солістка на міжнародних естрадах та численних виступах по радіо. Свою славу вона здобула на найбільш вибагливих сценах Парижа, Лондона, Рима, Мілана. Її концертні турне, де у супроводі симфонічних оркестрів виконувала найважчі арії з опер, проходили з тріумфом. Майже на всіх концертах вона здобувала серця публіки українською народною піснею, яку включала до своїх програм [31, с. 5].

Диригент і композитор **Остап Діонізій Пицко** (1919–2005) розгорнув свою широку мистецьку діяльність як засновник і керівник чоловічого церковного хору ім. М. Лисенка при УГКЦ в м. Ноттінгем (1950–1983). Колектив мав у репертуарі понад 100 творів, активно виступав у різних містах Британії, на радіо, телебаченні [317, с. 100–101]. З нагоди святкування десятиліття хору випустив мистецький Альманах (1963).

Митець вів активне листування з композиторами, диригентами

діаспори, а тому в його доробку велика кількість духовних хорових творів, а також рукописів. Як композитор О. Пицко написав близько сотні творів, які належали до періоду кінця 1980-х рр., та більш плідними були композиції 90х років – в часи Незалежності України. Свої твори О. Пицко писав як на власні тексти, так і на тексти відомих поетів: Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, В. Стуса, В. Симоненка. До 1000-річчя Хрещення Руси-України композитор створив музику до нової, написаної українською мовою, Служби Божої для мішаного складу хору, яку згодом опублікував. Крім цього, він робив обробки і гармонізації релігійних творів.

О. Пицко як музичний публіцист у 2000 році видає «Нарис української музики» – добірку власних вибраних музикознавчих статей з газети «Українська Думка» протягом 1962–1987 років. Двадцять поміщених статей поділено на дві групи: перша – життєписи українських композиторів, друга – жанрові, оглядові та інші статті. Музично-критичний доробок О. Пицка найбільше представлений художньо-пуліцистичним жанром. Це життєписи найвідоміших українських композиторів, твори яких виконувались хором під його орудою, та приурочені до ювілейних дат: М. Дилецького – першого теоретика партесного співу, Д. Бортнянського, А. Веделя, К. Стеценка, А.Вахнянина, портретні замальовки до дат народження (100-річчя М.Леонтовича, Я. Степового, 118 річниці Д. Січинського), до роковин смерті (210-х роковин М. Березовського, 100-х роковин С. Гулака-Артемовського).
У 1973 році Остап Пицко виступив з науковою доповіддю про Г. Сковороду на сковородинівському симпозіумі в м. Лестер (Валія) [166, с. 767].

Варто зазначити, що Остап Пицко став організатором ще ряду колективів – хору СУМ «Сурма», який діяв у 1950-х рр. в Ноттінгемі й здобув перше місце на Крайовому здвизі СУМ (1959 р.) [318, с. 97]. Він також організував жіночий хор «Червона рута» у 1980-х роках.

О. Пицко студіював спів у Львівській консерваторії, брав уроки у професорів Загса та Герасимовича у Відні. Як вокаліст він виконував роль Петра у музичній виставі І. Котляревського «Наталка Полтавка» (муз.

керівник П. Буковський) у Бредфорді (1956) [166, с. 501].

Остап Пицко як композитор зробив великий внесок у церковну хорову музику. В 1999–2005 роках він написав Літургію для чоловічого хору з додатком інших номерів: на Різдво Христове, на свято Богоявлення, співи Великої Пасхи, співи у Неділю П'ятдесятниці [166, с. 579]. Окремий додаток становлять Воскресні тропарі західноукраїнського наспіву. Це гармонізація тропарів восьми голосів з кондаками, прокіменами, які автор використав із «Напівника Церковного» Олександра Остгайма-Дзеровича (Рим, 1959 р.). Завершує збірник «Достойно є», «Плоттю заснув», «Владико Отче», «Сотвори Господи» (переклад на чоловічий з хору І. Біликовського), «Там, де в небі Божа Мати» та «Благообразний Йосиф». Таким чином, поряд із циклічною формою «Літургії» О. Пицко додає окремі частини інших циклічних форм (Утрені, Похорону) або змінні частини «Служби Божої» відповідно до церковного календаря [166, с. 579].

Хоровий колектив ім. М. Лисенка під керівництвом О. Пицка брав участь у фестивалях, зокрема у Міжнародному фестивалі, який проходив у Ноттінгемі (1961 р.). Про успіх українських виконавців писала англійська преса [77, с. 107].

Особливою акцією стало відзначення 150-річчя з дня народження Т. Шевченка (1964), яке переросло у масштабне крайове свято з ювілейною академією у залі «Albert Hall» за участю хорів ім. М. Лисенка (дир. О.Пицко), «Гомін» (дир. Я. Бабуняк), «Боян» (дир. М. Соломка) з Лондона [318, с. 33].

Хор ім. М. Лисенка брав участь у важливих святкуваннях: вітав учасників з'їздів ОбВУ, зокрема на Крайовому з'їзді в Рочдейлі 1965 р. такими творами «Гімн Дивізії» та «Засяло сонце золоте» І. Недільського. Тоді ж об'єднані хори під управою О. Пицка виконали твори: «Прометей» К. Стеценка, «Збудись, могутня Україно!», муз. О. Пицка, «Хор бранців» М. Лисенка з поеми Т. Шевченка «Гамалія» [166, с. 170]. У 80-річчя від дня народження кардинала Йосифа Сліпого в 1972 р. у містах Волвергамптоні, Ноттінгемі святкові комітети приготували Служби Божі за участю хору

ім.М. Лисенка (дир. О. Пицко) та ювілейні концерти, домінантою яких була українська хорова музика.

У 1963 році хор ім. М. Лисенка відзначив 10-річчя за участю хору «Гомін» з Манчестера (дир. Я. Гордій), англійського жіночого хору «Boots», оркестру СУМ (дир. М. Скаліш), окремих виконавців із Ноттінгема та численної англійської публіки [77, с. 144]. Репертуар хору охоплював твори В. Барвінського, М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, С. Людкевича, А. Гнатишина, власні твори, обробки і аранжування О. Пицка.

Маріян Костюк[12] – уродженець с. Волиця Барилова на Львівщині, диригент, громадський діяч, з молодих років захоплювався хоровим співом. Переїхавши у 1947 році до Британії, М. Костюк працював на сільськогосподарських роботах у таборі Ботесдалі біля Дісса, в якому опинились більшість курсантів дяківської школи. Незадовго був організований хор під керівництвом Миколи Соломки, у якому співав Маріян Костюк. Майже півтора року цей хор виступав з концертами перед англійцями у німецьких перехідних таборах, у шпиталях перед українськими полоненими та жителями цивільних українських поселень. Після звільнення з табору М. Костюк переїжджає до Ковентрі і включається у громадську працю, бере участь як диякон у богослужбових відправах, стає членом хору «Верховина», заснованого у 1953 році при Відділі СУБ, та його диригентом (протягом 21 року). Згодом керує хором СУМ «Юна Верховина». Як громадський діяч, він брав активно участь у праці СУБ і СУМ. Варто згадати, що у 1974 році, як і інші хористи, зробив концертне турне по США і Канаді з хором «Гомін» під керівництвом Я. Бабуняка.

Свою подальшу діяльність М. Костюк продовжив у Австралії, в Мельбурні, куди переїхав з родиною у 1975 році. Там він десять років керував хором І Української Дивізії УНА при Мельбурнській станиці,

[12] Під час Другої світової війни пішов у ряди І Дивізії Української Національної Армії, а після війни опинився в таборі полонених у Ріміні, Італія. Тоді, в 1946 році, у таборі з благословення Архієпископа Кир Івана Бучка було започатковано дяківську школу, куди і вступив на навчання М. Костюк. Директором школи був о. Олександр Бабій. Відділ теорії музики, диригентури вів Євген Пасіка. Тривалість навчання була 14 місяців, вивчалися релігія, Святе письмо, обряди, старослов'янська мова, «Требник», теорія музики, диригентура, церковний спів, історія України.

працював дяком при Катедральному соборі Св. Петра і Павла у Мельбурні [219, с. 2].

Серед виконавців сольного співу слід відзначити **Григорія Шведченка** – співака-тенора Київської опери [178, с. 4]. Ще до війни він разом із піаністом К. Олешкевичем часто гастролював, демонструючи свій прекрасний голос і репертуар. Оперний співак Г. Шведченко разом із концертмейстером К. Олешкевичем у роки війни опинилися у Великобританії, були членами Управи СУБу [179]. Найактивніша їх концертна діяльність припалає на 1950–1952 роки.

Концертні виступи Г. Шведченка зафіксовано у тижневику «Українська Думка». Наприклад, ряд концертів відбулися в 1950 році: у готелі «Донна Нук»; Піттерганворт; Гейн Бляйтон; Гавден Гол, Сіледен; Галіфакс. Знаковим був великий концерт української пісні і танцю у залі Тавн-гол в м. Редінг 7 жовтня 1950 року. Програму виконували хор «Сурма», кер. п. Сарчук, танцювальна група та відомий тенор Г. Шведченко. З привітанням виступив почесний представник СУБу Д. Скоропадський. Крім українських народних пісень, Г. Шведченко на прохання глядачів виконував арії з опер: «Богема» Пучіні, «Дубровський» Направника та «Трубадур» Верді, а також «Чітарра Романа» Ді Ліззаро Ляцарро і «Мама» Біксіо [45, с. 4].

14 лютого 1951 року під патронатом СУБу відбувся концерт Шведченка в Кембріджі для студентів славістичного відділу та викладачів університету. Присутніми були жителі Кембріджа та околиць на чолі з головою та секретарем Ради СУБ [178, с. 4]. До кращих концертів Г. Шведченка і К. Олешкевича треба зарахувати концерт в Інсвічі (головне місто провінції Саффолк) 17 березня 1951 року. На концерт, влаштований СУБом з Лігою міжнародної приязні, прибуло дуже багато англійців. Після концерту члени Ліги вказували на концерт як на зразок тісних зв’язків між народами, взаємного культурного зближення. Місцева преса дала схвальні рецензії про концерт [179]. Того ж року 18 листопада співак Г. Шведченко з концертмейстером демонстрували свій талант на концерті в Галіфаксі.

Українська громада Галіфакса вітала їх гучними оплесками, відзначила виступи й К. Олешкевича як талановитого піаніста, який, одночасно, вів конферанс [180, с 3]. Такий самий концерт відбувся у грудні 1951 року в Смолтоні для української громади з округи Сток-он-Трент [181, с. 3].

Серед знакових виступів Г. Шведченка був концерт українських пісень і танців (за участю танцювального колективу «Орлик» з Манчестера), що відбувся завдяки Відділу СУБ в Гадерсфільді 16 травня 1952 року [183, с 3]. Про це англійська газета «Гадерсфільд Дейлі Екзамінер» написала наступного дня. У репертуарі Г. Шведченка значна кількість українських пісень в обробці М.Лисенка, К. Стеценка, Д. Січинського, Я. Степового, також арії з українських опер. Доповнювали репертуар твори, виконувані англійською та італійською мовами.

Пізніше Г. Шведченко емігрує до Канади.

Універсальна постать музичної культури Великобританії – **Павло Гунька** – відомий співак (бас-баритон) і диригент. Він керував відомим хором «Русалка Дністрова», який мав честь брати участь у величному святкуванні 1000-ліття хрещення Руси-України 1988 р. Варто сказати, що як диригент П. Гунька працював з хором «Булава» у греко-католицькій церкві Манчестера, де виконували Літургію К. Стеценка, а вечорами – релігійні та народні пісні українською, англійською, французькою та німецькою мовами. Концертували в Мадриді, Ліссабоні, Парижі. Великою подією стало написання Літургії Святого Іоана Златоустого сучасним українським композитором Олександром Яковчуком (1952 р. н.), який живе в Канаді. Літургія О. Яковчука виконувалася хором «Булава» під диригентурою П. Гуньки в Лондоні, Манчестері, Глазго, а також у багатьох містах Іспанії під час гастролей хору 2008 року [166, с. 583].

Починав свою кар’єру вокаліста у хорі «Гомін» і за порадою Я. Бабуняка вступив до студії Roal Novthen College of Music в Манчестері. Працював в оперній компанії в Базелі, Швейцарія. Як соліст, Павло Гунька брав участь у різних конкурсах, зокрема взяв участь у конкурсі канадського

радіо і телебачення, які кожних два роки влаштовували всеканадський конкурс хорів, солістів-інструменталістів, солістів-вокалістів [166, с. 864].

Сьогодні Павло Гунька реалізовує план запису понад 300 вокальних творів – класичних скарбів пісенної творчості українських композиторів Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Якова Степового, Бориса Лятошинського, Юлія Мейтуса. Перші записи вже здійснені – це 124 солоспіви М. Лисенка на шести дисках CD, 55 солоспівів Я. Степового на двох дисках та 42 солоспіви К. Стеценка на двох дисках.

Концертна програма Ювілейного свята Павла Гуньки до 25-ї річниці творчої діяльності (2012) складалася з виступу хору «Булава» та сольних номерів у виконанні П. Гуньки – 12 пісень з циклу «Любов поета» Ф. Шуберта; 16 пісень – ліричних поезій німецького поета Г. Гейне «Ein Lyvisches Intermezzo»; «Човен» Є. Гребінки; «Понад полем» Т. Шевченка; «В ясну ніч» О. Кониського; «Безмежнеє поле», «Місяцю князю» М. Лисенка. Організація CUOA – Canadian Ukrainian Opera Association (Товариство української опери в Канаді) – створювала умови для творчого розвитку українських та неукраїнських професійних співаків. Один із проектів нового тисячоліття під егідою товариства – «The Ukrainian Art Song Project». Завдання проекту – розшукати і до 2020 року записати близько 1000 пісень 26 українських композиторів-класиків [439].

Яскрава і помітна постать музичного життя українців Великобританії – **Стефанія Туркевич-Лукіянович** (1898–1977). Була першою композиторкою-авангардисткою українського музичного мистецтва. С. Туркевич здобула музичну освіту у ВМІ ім. М. Лисенка у Львові, Музичній академії Відня, продовжила навчання у Берліні в Ф. Шрекера, А. Шенберга, закінчила Вищу школу майстерності в Празі, музикознавство вивчала у Львівському (неповні музичні студії у проф. А. Хибінського), а також Празькому університетах, дисертацію захистила в УВУ в Празі [272]. Із 1946 р. композиторка жила і працювала у Великій Британії.

У своєму творчому спрямуванні С. Туркевич відрізняється від інших

композиторів. Вона – представниця модернізму в музиці, проте поміркованого. До її творчої спадщини належать чотири дитячі опери, серед яких «Цар Ох» (1930). Її призначення не так музичне, як виховне, педагогічне, музика перемежовується з діалогами. Опера «Сонце Оксани» (1960) вперше поєднана з балетом, що породжує новий жанр – оперу-балет на патріотичний сюжет. Ця опера була написана з урахуванням можливостей дітей української діаспори, передбачала відповідний склад виконавців: солісти-вокалісти, хор, флейта, струнний квартет і фортепіано. В операх «Куць» і «Яриний городчик» (1969–1971) авторка опирається на музичний фольклор і свідомо спрощує музичну мову, щоб пристосувати її до виконання дітьми.

На слова С. Гординського вона створює патріотичний марш «До бою, до бою рушаєм на змаг» для хору у супроводі фортепіано, на сл.Т. Шевченка – «Учітеся» для мішаного хору без супроводу. В останній період творчості знову повертається до хорового жанру й пише «Триптих» для мішаного хору з фортепіано на слова англійських поетів (Р. Стівенсон, У. Барнас та С. Бенсон) [166, с. 521].

До жанру солоспіву належали такі твори композиторки як «Поблідла ніч», «Колись і тепер», «Минають дні» на слова Т. Шевченка, «Я ввечері вийду» на сл. Ю. Липи. В еміграції у другій половині 50-х років композиторка написала три пісні на тексти Віри Вовк – «Гуцулка», «Вечорниці» і «Срібна пісня». До 150-річчя М. Шашкевича написала солоспів «Злетів орел», створивши епічний образ, близький історичній пісні і навіть думі. А для мецо-сопрано було ниписано «Колискову» на слова англійського поета А. Л. Теннісона [166, с. 544–545].

Хоч фортепіанна творчість Стефанії Туркевич представлена невеликою кількістю праць, проте позначає всі етапи творчого шляху від початку до кінця. Саме в празький період композиторка пише «Варіації на українську тему» (1932) [166, с. 591]. В англійський період творчості (1966–1968) було написано «Гірську сюїту», «Експромт», дещо раніше написано твір

«Гротеск» [166, с. 591–592].

Найпліднішим жанром у творчості С.Туркевич у період перебування у Великій Британії був балет. Її перу належать чотири балети для дорослих і один дитячий, які творилися впродовж тривалого часу (1935, 1957–1976). Перший з них – «Руки» – написаний у Брістолі, над балетом «Страхопуд» авторка працювала кілька років, а наймасштабнішими балетами є «Коралі» («Pearls») і «Мавка». «Весна», «Мікі-Маус» належать до жанру дитячого балету [166, с. 636–637].

Таким чином, розвиток українського музичного мистецтва у Великобританії загалом носив перманентний характер, був пов’язаний з яскравими іменами як солістів-виконавців, диригентів, так і ансамблів та колективів.

3.2.Театральне й хореографічне мистецтво

Театральне мистецтво на перших етапах діяльності української еміграції було незмінною складовою таборового життя. Його початки спостерігаються ще в Ріміні, про що довідуємось зі статті «Нова прем’єра Рімінського театру» у газеті «Наш Клич» за 1948 рік [263, с. 3]. Також у рубриці «З життя українців в ВБ» збереглася інформація про перші вистави – «Наталка Полтавка» (1949) Бредфордського Відділу СУБ, постановник А. Пурас [254, с. 3], «Нема на світі» [261, с. 4], «Запорожець» та «Мати-наймичка» (1950) [238, с. 3]. Газета «Українська Думка» повідомляє про роботу драмгуртків у різних містах Великобританії у 1950-х роках: «Драмгурток в Малбері» [261, с. 4], «Драматургія Веллінгор» [119, с. 3], постановки Драматичного гуртка відділу СУБ в Бредфорді «Його велике кохання» (режисер Гринішак, вистава 1951) [117, с. 3], вистави «Невольник» у Рочдейлі [259, с. 3] та ін.

У тижневику «Українська Думка» періодично друкувалися рекомендації-зауваження, звернення до керівників театральних гуртків

української діаспори щодо репертуару аматорських театральних колективів. «Нашим завданням на чужині є, між іншим, давати чужинцям правдивий образ нашого народного мистецтва, одним з яких є наш театр. Тому ми рекомендуєм драматичним гурткам наших осередків давати вистави виключно наших народних п'єс. ... вони цікаві та корисні, бо підтримують любов до свого мистецтва, а також цікаві для чужинців, які в цей спосіб мають змогу пізнати українське мистецтво» [320, с. 4].

Аматорський гурток в **Алконбері** поставив комедію М. Білявського «Орендар у клопоті» на чотири дії та англійську комедію «Іл Дріл», режисер Т. Матвіїшин. Вистави відбулися у готелі «Алконбера» 20 травня 1950 р. [120, с. 4]. Після довгої підготовки колектив поставив також п'єсу Юрія Горліса-Горського «Отаман Хмара» в 6-ти діях (7 січня 1954 р.). На виставу прибуло багато глядачів: українці з сусідніх таборів, англійці, німці, латвійці. Вони приймали кожну дію бурхливими оплесками. «У виставі були задіяні: п. Походай – у ролі матері, п. Шолоха – в ролі Хмари, п. Назаркевич – слідчий, п. Кушніра – прокурор, п. Шлюсар – начальник загону ГПУ, п.п. Собуся і Матвіїшина – в ролі жінок. Декорації опрацьовані п. Мотусяком, костюми безкоштовно виготовив п. Кобель також багато праці вклав Б.Кошуба» [120, с. 4]. П'єса Юрія Горліса-Горського «Отаман Хмара» була поставлена також у липні 1957 р. та березні 1958 р.

Драматичний гурток осередку СУМ у **Мекмері**, тісно співпрацюючи з Окружною радою СУБ Шотландії, проявив велику активність. Гурток розпочав свою працю над постановкою комедії на дві дії «Нема в світі правди». Комедія двічі йшла на сцені місцевого театру. У грудні 1949 р. була поставлена сценічна картина на дві дії «Святий Миколай у Шотландії». Вистава пройшла з великим успіхом у Мекмері та в Долкей. Преса відзначала бездоганну гру М. Курмана в ролі св. Петра та п. Павлюка – у ролі шотландського представника. В перший день Різдва драматичний колектив поставив ще одну виставу на три дії – «Україна в крові». Цю виставу заходами Окружної ради було повторено в Единбурзі 29 січня 1950 р. Багато

праці вклав виконавець головної ролі М. Фурман. Декорації виконав талановитий художник В. Горецький. В Шотландії, крім цього гуртка, функціонували інші театральні гуртки – у Галмур та Бейт. Останній поставив комедію «Десятник Люлька» (1950) [120, с. 4].

У **Манчестері** при Відділі СУБ працював драматичний гурток, учасники якого дебютували виставою «Мати-наймичка». «Завдяки солідній підготовці, проведеній досвідченим режисером п. Кметем, та добрій грі акторів» вистава пройшла з великим успіхом (1950 р.) [238, с. 3].

Аматорський драматичний гурток при Відділі СУБ у **Веллінгорі** 28 лютого 1950 р. презентував виставу на чотири дії за п'єсою О. Лугового «Брат на брата». «Відзначено добру гру п. П. Василика та інших виконавців». Цей колектив попередньо ставив на сцені виставу О. Запорізького «Щасливий чоловік» [119, с. 3].

Драматичний гурток у **Фулней Парк**, Спандінг, поставив драму на чотири дії «Дем'ян Чуприна». Постановкою керував П. Дунець, декорації виконав В. Кобіль. Постановка була успішною, незважаючи на те, що жіночі ролі виконували чоловіки (1951) [118, с. 3].

На запрошення Відділу СУБу **Галіфакса**, аматорська театральна група з Рочдейла під керівництвом п. Коваля успішно поставила драму М. Кропивницького «Невольник». Виручені за квитки гроші були спрямовані в фонд купівлі Українського Дому в Галіфаксі (1951) [258, с. 3].

Аматорський театр з **Мідлетона**, під керівництвом п. Максимюка, 23 травня 1953 року виступив перед українською громадою Рочдейла з п'єсою В. Чапленка «Третя сила». П'єса відображала життя на Волині в часи німецької окупації 1942–1943 років. «Ролі виконували аматори: п. Чуйко, його дочка Ганна Середа, Володимир Легкий, Василь Швед, Григорій Марків, Григорій Смик, Теодор Гундертон, Олекса Вуглінець, Микола Місків, Степан Банах, Дмитро Литвин» [365, с. 4].

Українська громада при Осередку СУМ **Лондона** спрямувала свої сили на створення драматичного гуртка. Результатом праці гуртка стала

постановка драми Т. Шевченка «Назар Стодоля», режисер Марта Левицька. Постановка відбулася в XX Сенчурі театр, Лондон (9 червня 1955 року). «Виконавцями у виставі були: п. П. Витягловський, Л. Терлецький, К. Шкрумида, А. Тарнавська, В. Волощук, Т. Перебийніс, М. Шморгай та М. Бандуровський». Великою допомогою для акторів був хор ОбВУ – кер. Є. Герасимчук, танцювальний колектив – кер. М. Слободяна, оркестр – кер. В. Красіцький. Декорації роботи Д. Левицького [364, с. 3].

Драматичний гурток Відділу СУБ в **Лестері** успішно поставив драму Б. Грінченка на п'ять дій «Ясні зорі», яка була виконана на запрошення українців Вольвергамптона та навколишніх осередків, таких як Донінгтон, Бірмінгем, Каннок, Сток-он-Трент (9 вересня 1956 р.). Члени аматорського драмгуртка під керівництвом режисера М. Гринюка показали високий рівень виконання, що відзначав М. Титко: «Лестерський гурток має всі дані стати репрезентативною театральною групою українців на терені Британії при Централі СУБ-у, поруч хору «Гомін» і танцювальної групи «Орлик» [368, с. 4]. «Прекрасні декорації роботи Є. Загачевського та М. Ланчака, добра гра акторів вказують на те, що лестерський драмгурток переріс аматорщину», – висловився організатор цієї вистави парох Вольгамптона. Навіть присутній на виставі о. І. Музичка зазначив, що вистава «вартує, щоб її зняти на фільм» [368, с. 4],

Відділ СУБу в **Ноттінгемі** (1948) зініціював створення аматорського драматичного гуртка, режисером якого став Федір Стасів, пізніше Андрій Галаван [317, с. 103–105].

Театральне мистецтво при відділі СУБу **Бредфорда** великою мірою було поширене серед українців починаючи ще з 1948 року. Серед емігрантів Бредфорда виявилось декілька професійних акторів. Вони згуртувалися в театральну трупу, яка забезпечила успіх театру. Гурток, який очолив професор Авакум Пурас, носив ім'я М. Кропивницького, режисерами цього колективу в різні роки були В. Пелих-Полуян (1948–1953), Г. Іванюк (1953–1962), Ю. Щесюк (1962 р.). У 1949 р. з великим успіхом було поставлено

«Наталку Полтавку» «з музикою і піснями» за музичним керівництвом І. Зарицького, постановник А. Пурас [254, с. 3]. Пізніше театральна група знову повернулася до вистави І. Котляревського «Наталка Полтавка» (1955) [54, с. 4], «Невольник» (1957) [260, с. 3] та ін. Та наприкінці 60-х років театр згортає діяльність.

Театральні трупи існували й в інших товариствах Бредфорда, наприклад, при Жіночому Товаристві ім. Олени Теліги (1950–1970). Вистави, присвячені річницям діячів української культури й історії, були поставлені в період 1950–1970 рр. [301, с. 81].

У 60-ті роки при відділі СУБу у Бредфорді існував театр ім. Грінченка, керівниками якого були Гриніщак, Буковський та А. Муратов. «10 лютого 1951 року драматичний гурток Бредфорда ставить виставу «Його велике кохання», режисер якої п. Гринішак [117, с. 3]. Театр представив глядачам ще декілька вистав, серед яких найбільший успіх мала вистава «Украдене щастя» Івана Франка [301, с. 81]. Наступною роботою Бредфордського театру була музична комедія Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці», режисер Ф. Зінченко. «У згаданій виставі брали участь актори: Л. Клименко, А. Муратов, Ф. Зінченко, М. Клименко, В. Старощук та двоє молодих співаків – І. Сало та С. Мандзій» [110, с. 3]. Остання вистава «Тріумф прокурора Дальського» в постановці режисера А. Муратова мала дійсно тріумфальний успіх, про що було широко коментовано в українській та англійській пресі [110, с. 3].

Варто відзначити, що при Відділі СУБ **Бері** в 1950–1951 рр. був створений драматичний гурток під керівництвом Д. Іванишина. У ті роки колектив поставив п'єсу «Сербин», режисер якої М. Квасній, голова гуртка Ю. Кисілевський. Головну роль Сербина виконував В. Коник [71, с. 1].

Тоді ж при відділі «Об'єднання» в **Олдгемі** функціонував драматичний колектив. Керівники колективу – К. Починок та А. Корольчук [301, с. 81].

Загалом театральні групи не мали статусу професійних, оскільки їх діяльність відбувалася поза основним часом роботи акторів, режисерів та ін.

Театральні постановки творів української класики були для учасників гуртків засобами гуртування, спілкування, збереження мови й традицій в осередках міст Великобританії.

Колишній актор драматичного гуртка Григорій Болюбаш з **Болтона** у своїх спогадах розповідає про діяльність болтонського драматичного гуртка 1950–1960-х років [32, с. 7]. Він розкриває історію зародження і діяльність колективу у різні роки під керуванням таких режисерів: засновника Ярослава Бабуняка (1949 р. перед виїздом до Манчестера); Пилипа Плотиці (до 1985 року, виїхав до Америки); Стефана Луцишина (до 1957 року, виїхав до Ноттінгема); Дмитра Шака (актор Рімінського театру). Цей колектив зробив спробу поставити оперу С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», яка була досить вдалою і з великим успіхом пройшла 28 січня 1956 року у Болтоні й Аштоні [230, с. 1]. Пізніше, 25 березня того ж року, як завершення 11-х Загальних Річних Зборів СУБу, опера була відіграна у «Гамерсміт Таун Гол» Лондона. «Мистецьким керівником був Євген Михаць, декорації роботи Д. Левицького. Виконавці опери мали досить добрі голосові дані і театральну підготовку»[13] [230, с. 1].

Треба зауважити, що тодішня українська громада в Англії взагалі не мала професійних співаків, акторів з вокальними даними. Самі виконавці – «люди звичайні, працівники фабрик, і час, який вони можуть віддати на репетиції, є дуже обмежений. Однако опера заслуговує на те, щоб її оглянути, прислухатися до наших рідних мотивів, зрушити наші серця молитвою Андрія «побачить дай нам Рідний Край» і мимоволі розцвісти з гордощів, що «за тихим за Дунаєм дійсно є Божий рай, куди ми всі бажаєм» [230, с. 1].

Болтонський драматичний гурток поставив також драму «Брат на брата» в 3-х діях, комедію в 3-х діях «Десятник Люлька», фрагмент мелодрами «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», комедію на одну дію

[13] Виконавцями ролей опери були: Карась – Євген Михаць, Одарка – Лена Синельникова, Оксана – Льоня Смаль, Андрій – Д. Шак, Султан – п. Борщ, Ібрагім Алі – В. Сверлюк.

М. Кропивницького «Як ковбаса і чарка, то минеться сварка». Пізніше, в 1957 році, під керівництвом більш професійного режисера, колишнього актора Рімінського театру Дмитра Шака була поставлена драма Івана Франка у 5-ти діях «Украдене щастя». Ця драма з великим успіхом демонструвалась не тільки у Болтоні, а й у Манчестері, Олдгемі, Бредфорді, Кіхлей та Волвергемптоні.

Наступною значною п'єсою в 4-х діях була «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, де головну роль виконував Григорій Болюбаш. «Активними учасниками цього колективу були: В. та Ю. Лучківи, С. Стецько, М. Бурда, І. Гнида, М. Курпіта, Т. Старчак, В. Бурий, Б. Головатий, І. Павхнера, Д. Пилипюк, М. Скочинець, Д. Шак. У 1960-ті роки драматичний гурт перестав існувати». [32, с. 7].

В останні десятиліття, завдяки новій еміграційній хвилі, поступово зростає зацікавленість українським театром, розширюється тематика вистав. Молоде покоління поставило перед собою нові завдання, серед яких – відображення актуальних проблем української нації.

Так, Королівська шекспірівська трупа Royal Shakespeare Company (RSC) у вересні 2013 р. презентувала світову прем'єру п'єси української письменниці Наталії Ворожбит «Зерносховище», або «Комора» про події, що призвели до Голодомору 1932–1933 років в Україні. П'єса йшла у театрі Стретфорда-на-Ейвоні з 10 вересня по 10 жовтня 2012 р. [174, с. 7; 234, с. 1]. Режисер вистави Майкл Бойд. Наталія Ворожбит є однією з успішних драматургів, п'єси якої йдуть на сценах кількох країн світу.

Протягом століть **танцювальне мистецтво** з обрядових дійств поступово перетворилося на самостійний вид хореографічної творчості. Традиції української хореографії активно розвивалися і в діаспорі, зокрема у Великобританії.

Відомим у Великобританії є **танцювальний колектив «Запорожець»** (Ноттінгем). В Ноттінгемі українська танцювальна група існувала вже наприкінці 1947 року в таборі. На засіданні СУБу 16 серпня 1948 року

Управа уповноважила Дарію Дубляницю зайнятися організацією танцювального гуртка. На жаль, громада була настільки мала, що це було неможливо. У 1953 році на засіданні Відділу СУБ в Ноттінгемі М. Бойчук подав свій планорганізації танцювального колективу, якому дали назву «Запорожець». До групи входили як українці і білоруси, так і англійці. Таким складом група вивчила декілька народних танців і виступала перед українською та англійською публікою. Оркестр очолив Мирон Скаліш. Після кількох таких виступів і реклами в пресі група мала багато запрошень. Під час таких концертів в англійських клубах подавали інформацію про Україну, роздавали брошури, листівки, які інформували про українську культуру. Листівки видавалися Централею СУБ, УІС, УВС, ШЛЄС, а деякі Відділ СУБ виготовляв на місці.

Таким чином контакти були наведені з англійськими, шотландськими, ірландськими та валійськими спорідненими народними танцювальними колективами, які неодноразово виступали на спільних товариських вечорах. Ці контакти на мистецькому рівні допомогли в організації міжнародних фестивалів у Ноттінгемі. Перший Міжнародний фестиваль був організований Відділом СУБу в 10-ліття поселення українців у Ноттінгемі.

Починаючи з 1958 року відбулися значні зміни, а саме: керівник ансамблю виїхав до США, а його місце посів Василь Лущак. Танцювальна група «Запорожець» існувала приблизно до 1960 року. Опісля, наступив перехідний період, коли старих танцюристів поступово замінювали молодші, народжені у Великобританії. Ця нова танцювальна група офіційно належала до організації СУМ, але назву зберегла – «Запорожець». Василь Лущак залишився керівником приблизно до 1968 року. Після нього керували: Михайло Кухта, Катерина Бойко, Ольга Любінська, Степан Чупляк, а від 1979 року – Лев Піддубрівний. Танцювальна група самостійно проіснувала до 1987 року, зі зменшенням кількості учасників приєдналася до танцювального ансамблю Степана Чупляка [317, с. 106–108].

При Ноттінгемському відділі СУБу танцювальний ансамбль під

керівництвом **Степана Чупляка** налічував 50 танцюристів і музикантів (з 1979 р.). Вже у 1981 році цей колектив виступав у Швейцарії на міжнародному фестивалі, був визнаний «найбільш динамічною групою». Наступного року ансамбль знову відвідав Швейцарію з 10-ма двогодинними концертами протягом 12 днів, тоді ж концертували у Бельгії і Голландії. Танцювальний колектив Степана Чупляка в 1983 році успішно виступив на міжнародних фестивалях народних танців у Бельгії та Голландії. Ансамбль мав велику честь виступати в 1985 році на концерті в Лондоні в залі «Альберт Голл», на якому була присутня королева Британії Єлизавета II. Крім Великої Британії і Європи, ансамбль у 1987 році мав 18-денне турне в Америці та Канаді і дав кільканадцять концертів. Не обійшлося без участі колективу святкування 1000-ліття Хрещення Руси-України, ансамбль виконав «Гаїлки» і «Купала» з 70 молодших і старших учасників. У 1990 році ансамбль Степана Чупляка побував у Західній Україні, де мав честь взяти участь у фестивалі «Червона рута». Загалом протягом 14-літньої діяльності танцювальний ансамбль С. Чупляка дав багато концертів для українців і чужинців для пропагування української культури [317, с. 109–110].

Танцювальний колектив «Метелик» з Редінга (кер. Михайло Буряк, син Остапа) успішно виступив на Міжнародному фестивалі у місті Франкенбург (Німеччина, 1994) [40, с. 3]. У 2004 році колектив відзначив 25-річчя. «Метелик» виконав такі композиції: «Запорізька похідна (Козацькому роду нема переводу)», «Дай ми, мила, дай ми!», «Гей, наливайте». Своє танцювальне мистецтво показали жінки, виконавши танець «Весна України», керівник ансамблю виступив з танком «Аркан», а діти «Метелика» завершили програму «Гопаком» [3, с. 5].

Найвідомішим колективом Великобританії став **танцювальний колектив «Орлик».** Його діяльність пов’язана з ім’ям балетмейстера Петра Дністровика. У галицькому театрі «Руська бесіда» (Львів), яким керував Йосиф Стадник, перед Другою світовою війною постановником-хореографом працював обдарований балетмейстер Петро Дністровик, який виявив

неабиякий талант.[14] Опинившись після Другої світової війни у Великобританії, Петро Дністровик здійснив свою заповітну мрію. Проживаючи у Манчестері, він відкрив першу хореографічну школу танців (1949), на основі якої організував танцювальний колектив, що фінансувався Відділом СУБ Манчестера. Він отримав назву «Орлик» як пам'ять про славнозвісного козацького гетьмана Пилипа Орлика. Цей колектив своїм мистецтвом зумів завоювати прихильність серед українського суспільства на чужині, навіть заохочував громадян до організації таких груп в інших містах Британії. Шлях «Орлика» до вершин прокладався кропіткою працею, професійним підходом до мистецтва. Він піднявся на професійний рівень як зрілий і відомий у світі український репрезентативний ансамбль, що завоював популярність серед колективів української діаспори Великобританії.

Як керівник-балетмейстер Петро Дністровик базував свою методику танцю на основі театралізованих танців за мотивами українського фольклору, що давало великий успіх і широке визнання ансамблю «Орлик» не тільки серед української громади, але й на міжнародних фестивальних сценах. Він ставив перед собою завдання за своїм власним баченням та власною художньою індивідуальністю створити новий напрямок у танцювальному мистецтві, яке повинно відображати нові форми, знаходити певні видозміни, нову інтерпретацію, показати світові велику красу українських танців. Таке кредо П. Дністровик заповів і своєму ансамблю «Орлик» [350, с. 3]. Наполеглива кропітка праця давала чималі результати, появився запал

[14] Петро Лазорищак-Дністровик (23.10.1906 – 01.03.1971). Народився в селі Осердів на Перемишлянщині. Батько був священиком, виховував сина у патріотичному дусі. У Перемишлі закінчив гімназію. На юнака як на талановитого театрального митця звернув увагу Василь Авраменко, і взяв його під свою опіку. Закінчивши хореографічне училище, Дністровик пішов у мистецький світ. Перебуваючи у різних театрах, деякий час співпрацював з Амбросієм Нижанківським. У вільний час він відвідував села поблизу міст, де перебував з театром. Там зустрічався з сільськими музикантами, записував рухи танців, знаходив свіжі елементи рухів та мотивів народних танців. Перейшовши через ряд мистецьких шкіл та цікавих дослідів, Петро Дністровик здобув визнання серед митців хореографічного мистецтва. Він мріяв створити хореографічну школу, але, не маючи фінансової підтримки, обмежився невеликими танцювальними групами. Його мрія здійснилася вже після Другої світової війни, на еміграції. Так, 16 січня 1949 року в Манчестері (Великобританія) Петро Дністровик відкрив хореографічну школу народних танців. Незабаром він організував танцювальний ансамбль під егідою СУБ. Відділ СУБу в Манчестері взяв на себе головний фінансовий обов'язок цього колективу. Як фаховий балетмейстер, Петро Лазорищак-Дністровик зумів вивести українські народні танці на світову сцену і здобути світове визнання.

творчого горіння митців, солістів, виконавців, музикантів, що об'єдналися в один-єдиний організм. П. Дністровик належав до тих митців, які творили художні образи, він умів своєю мистецькою силою захопити публіку.

Танцювальний колектив «Орлик» разом із хоровим чоловічим хором «Гомін» під керівництвом Ярослава Бабуняка успішно концертували перед українською та англійською публікою. Таким чином з часом вони стали репрезентативними і були фінансовані Управою СУБу Манчестера[15].

Так із 1953 по 1959 рр. «Орлик» здобув шість перемог на танцювальних чемпіонатах, на міжнародному фестивалі у Лланголлені (Валія)[16], а в подальших конкурсах у Франції, Іспанії, Сицилії, Італії, Норвегії, Німеччини здобув 15 перших нагород (золоті медалі і срібні чаші).

Варто згадати виступи колективу «Орлик» на міжнародній кавалькаді пісні і танцю в «Роял Альберт Голл» – найбільшій концертній залі Лондона (1952 р., 1953 р.). Про ці виступи організатори писали П. Дністровикові: «Немає сумніву, що ваші виступи були цілком бездоганні» [312, с. 3].

Варто відзначити успішний виступ на ІІІ Міжнародному фестивалі народних танців, який проходив на Національному стадіоні в Дубліні з 30 червня по 3 липня 1953 року. Фестиваль розпочався із ходи головними вулицями Дубліна танцювальних груп-учасників у національних костюмах під звуки ірландських народних інструментів. Похід очолювали ірландці, за ними йшли шведи, українці, поляки, британці, шотландці та валійці. Програма колективу «Орлик» була дуже різноманітною: «Гуцулка», «Запорожець», «Гопак», «Чорноморець», «Горлиця», «Верховинка», «Гагілка» та «Залицянка». Успіх був шалений, зазначалося в газеті «Українська Думка»: «...Кожний виступ «Орлика» – це ще один доказ більше, що наше народне мистецтво одне з найкращих в Європі» [19, с. 4].

---

[15] На той час членами танцювального ансамблю були – дівчата: Бойко Ірина, Вихрій Євгенія, Лісньовська Ольга, Іваноньків Марія, Гідна Оксана, Савків Дарія, Попик Марія, Солецька Моніка, Солонинська Ольга та Ткачук Марія. Чоловіки: Вертило Степан, Турянський Ярослав, Максимович Петро, Трусь Євген, Лисенко Іван, Парадюк Дмитро, Заболотний Степан, Ткачук Василь, Дашак Богдан, Дмитрів Іван і Гошівський Данило [312, с.3].

[16] 1950 р. – VI місце; 1951 р. – IV місце; 1952 р. – II місце; 1954 р. – V місце; 1956 р. – IV місце, 1959 р. – Імісце.

Завдяки заходам СУБу танцювальна група «Орлик» під керівництвом невтомного балетмейстера П. Дністровика успішно виступила на Міжнародному фестивалі танців у Единбурзі (1955). До участі у фестивалі зголосилось три тисячі танцюристів із різних країн світу. Вперше на будинку фестивалю був вивішений прапор України, який майорів поміж усіма прапорами націй-учасників [269, с. 2–3].

Цього ж 1955 року у жовтні танцювальний колектив «Орлик» презентував своє мистецтвона міжнародному фестивалі в Лондоні, організованому Міжнародним Об'єднанням Студентів. Фестиваль проходив у найбільшому залі Європи – «Альберт Голл», в ньому брали участь представники двадцяти трьох народів. «Танцювальна група «Орлик» зуміла показати себе з найкращого боку, це найбільша приємність», – зауважував у своїй замітці в газеті «Українська Думка» О. Воропай [80, с. 4].

Колектив «Орлик» був почесним гостем на міжнародних фестивалях у Ірландській республіці в 1954–1956 роках, на національному святі у Ніцці (Франція) 14 липня 1955 року. Згодом брав участь у фестивалях Флоренції й Пескарі в Італії [89, с. 3].

На запрошення Провінційної Ліги Туризму Агрігенто (Сицилія), яка оголосила 4–12 лютого 1956 р. «Інтернаціональну Олімпіаду Народних Співів і Танців», було обрано репрезентативний танцювальний ансамбль з Манчестера «Орлик». Як пише О. Левицький, «ці сімнадцятеро українців понесли до далекої Сіцілії красу українських народних строїв, бравуру і повне життя темпо українського «Козака», «Коломийки», містичний поваб «Аркана», завірюху «Гопака». Колектив «Орлик» одержав II нагороду. ... Не в стані описати того інтузіазму, який захоплював глядачів... «Орлик» гідно репрезентував український народний танець» [206, с. 2].

У своєму щоденнику П. Дністровик писав: «... кожен митець мусить сам відчути сценічну дію, мусить сам бути здатним захопити глядача своїм мистецьким твором, а виконавці танцю мусять у яскравих формах розкрити зміст. Не зробивши того, танець вийде блідо, нецікаво, а навіть може

привести до руйнування хореографічного образу» [350, с. 3].

Після смерті маестро Петра Дністровика керівниками «Орлика» стали його найкращі учні – Петро Парадюк і Марія Бабич. Від 1969 року вони ведуть з ансамблем безперервну, кропітку й енергійну працю, щоб гідно продовжувати почату Петром Дністровиком справу.

З метою належного відзначення срібного ювілею обидвох репрезентативних мистецьких ансамблів – «Гомону» та «Орлика», Союз Українців у Великій Британії спонсорував їхнє концертне турне по північноамериканському континенту – Канаді і США (з 16 березня по 1 квітня 1974 року)[17] [188, с. 2].

Танцювальний колектив «Орлик» разом із Капелою бандуристів ім.Т.Шевченка з Детройта (США), художнім керівником Григорієм Китастим та Володимиром Божиком, об'єднавшись, здійснили двомісячне концертне турне по Європі (53 концерти). Завдяки фінансуванню СУБ репрезентативні колективи – хор «Гомін» і танцювальний «Орлик» – демонстрували самобутнє мистецтво українського народу також в Америці і Канаді. Вони чарували різнобарвністю хореографічних виступів, яскравими костюмами, майстерністю постановок і артистичним виконанням. Про це писала газета «Свобода» від 9 квітня 1974року [414, с. 4].

Колишні учні П. Дністровика П. Парадюк і М. Бабич продовжують роботу свого вчителя із колективом «Орлик», презентують публіці різноманітний мистецький смак, дбають про чистоту мистецтва. Майстри танцю мають прекрасні новостворені хореографічні образи, нові жанри, але при цьому не відкидають основи, закладеної їхнім учителем [350, с. 3]. Репертур колективу – 50 оригінальних творів, наповнених різним змістом і формою сюжетів. Надзвичайним успіхом користуються «Гопак», «Аркан», «Коломийка», «Віночки українських танців» та інші танці.

Стосовно оркестру танцювального колективу «Орлик», то його музика

[17] Монреаль, Торонто, Гамілтон, Буффало, Рочестер, Сиракузи, Філадельфія, Нью-Йорк, Йонкерс, Пітсбург, Клівленд, Детройт, Чикаго.

зберігає національний характер усіх часів. Він має а унікальні інструменти, виконані майстрами-музикантами Канади й Америки.

Якщо проаналізувати роботу «Орлика», то до 30-літнього ювілею (1979 року) колектив дав приблизно дві тисячі виступів. Через школу П.Дністровика, П. Парадюка і М. Бабич пройшло понад 340 осіб, які презентують українське танцювальне мистецтво на світовому рівні. Крім того, вагоме місце належить праці довголітнього адміністратора танцювального ансамблю «Орлик» Степана Вертила, який зумів організувати відповідні концерти, фестивальні та гастрольні поїздки. За час свого існування колектив «Орлик» дав 12 виступів у королівському залі «Альберт Голл», багато концертів під час срібного ювілею королеви Єлизавети II. Мав численні виступи на телеекранах до різноманітних імпрез.

Сьогодні танцювальний колектив Манчестера «Орлик» працює під керівництвом Марії Бабич. За останні роки «Орлик» був запрошений виступити на одному з найвідоміших народних гулянь Норвегії 2011 р., яке відбувається тільки один раз на 5 років.

Танцювальний колектив «Орлик» і донині залишається патріотом Незалежної України, виступивши на підтримку Майдану 2013–2014 років і перераховуючи кошти від концертів в Україну[18].

Значне місце в розвитку хореографічого мистецтва Великобританії посідає творчість **Остапа Буряка** – танцюриста, балетмейстера, хореографа, етнографа[19]. Підчас Другої світової війни О. Буряк виступав у Французькому військовому вар'єте «Фігаро», потім у «Шануар», а після закінчення війни –

[18] Крім того, танцювальний колектив «Орлик» веде активну концертну діяльність та виступає на різних імпрезах: на ексклюзивному весіллі в Монако 4 вересня 2010 року; на Різдвяному концерті в Болтоні для української спільноти 16 січня 2011 року; «Орлик» своїм концертним виступом підтримав благодійну акцію проти раку на благодійному балу в Midland Hotel, Манчестер, 2011; брав участь у найбільшому фестивалі музики і танцю в Південному Йоркширі (3 травня 2012 р.); колектив приєднався до концертної програми спеціального збору коштів для Llangollen Міжнародний музичний фестиваль Eisteddfod принцом Вільямом в Aston Hall, організовану BBC (6 лютого 2012 р.) [414, с. 4].

[19] Великий майстер втілення живого українського танцю народився у Києві. Свій тріумфальний похід митця розпочав, після навчання у Ленінградській хореографічній школі (1929–1935) та Хореографічній школі міста Києва. У Києві О. Буряк працює як професійний танцюрист в різних ансамблях, філармоніях, естрадних цирках. Як талановитого виконавця, його запрошують до Київського театру опери і балету, з яким гастролює майже по всьому Радянському Союзу і набуває звання балетмейстера-хореографа і соліста-виконавця. Працював у театрах, на кіностудіях, у цирку «Шапіто».

в цирку «Кроне», в різних театральних групах та в Гайдельберзькому театрі опери й балету, де був солістом, хореографом і балетмейстером. Прибувши до Британії, працював у міжнародному балеті, а в грудні 1948 року заснував у Бредфорді власну балетну студію, яка вже у 1959 році на фестивалі професійних танцюристів у Лондоні здобула перше місце, а самого Остапа Буряка нагородили Золотою медаллю за виконання класичного танцю з мімічної драми. Асоціація вчителів танцю Об'єднаного Королівства (Anglo-Dominion Association of Teachers of Danciong) запрошує його на пост віце-президента й офіційного екзаменатора британських балетних студій.

Бредфордська Балетна Студія балетмейстера-хореографа Остапа Буряка головним завданням ставить щорічний концертний показ, до програми якого входять українські характерні, напівхарактерні та класичні танки, виконувані учнями цієї студії. Балетний ансамбль студії складається із 40-ка осіб, дві третини яких є учнями Остапа Буряка. У своїх хореографічних балетних творах О. Буряк володіє власною методою, застосовує цікавий і багатий за можливостями архітектонічний засіб, тобто кожний створений ним хореографічний такт танцю становить класичний монолог.

Будучи на еміграції, О. Буряк працював і з танцювальним колективом СУМ **«Крилаті»**, який згодом став репрезентативним при СУБі в Бредфорді. Знавці і критики балетного мистецтва писали схвальні рецензії та високо оцінили професійність виконання «Крилатих» та їхній репертуар, який складався з полтавських, гуцульських і козацьких танців [88, с. 3]. Репрезентативний танцювальний колектив «Крилаті» двічі був у турне по Європі, виступав на сценах найкращих театрів, багаторазово виступав на телеекранах, брав участь у СУМівських здвигах та різних імпрезах. [48, с. 2]. На час свого ювілею 1975 року О. Буряк вже був керівником ансамблю «Веселка» в Галіфаксі, а керівництво «Крилатими» передав своєму талановитому учневі Михайлу Шевчукові.

Михайло, син Остапа Буряка, виявився надзвичайно талановитим учнем Балетної Студії. Галіфакський часопис «Івнінг Кур'єр» зазначив, що

один із галіфакських танцюристів, а ним є 17-літній Михайло Буряк, мусить тимчасово відірватись від навчання у «Вайк Манор Скул», щоб виступити на телебаченні і продемонструвати деякі високолетні позиції українського балетного мистецтва [50, с. 3].

Варто сказати, що О. Буряк проводить лекції з хореографії балету для керівників танцювальних гуртків у Великій Британії в СУМівському таборі в Тарасівці. Серед його послідовників Михайло Поляк – керівник единбурзького танцювального ансамблю СУМ, який здобув перше місце й Чашу на Міжнародному фестивалі в Единбурзі. Мають великі досягнення й такі керівники танцювальних гуртків як Галина Жупанська, Іван Біжко, Ярослава Василик, Ольга Степована, Ольга Федечко, Оксана Слобода, Микола Костюк.

Студія О. Буряка протягом 1950–1970 років випустила чималу кількість професіоналів-учителів та виконавців, серед них брати Володимир і Михайло Шевчуки та Адам Нестор з Лондона. Для них Остап Буряк поставив танець «Українських козаків», з яким вони об'їхали весь світ, розносячи славу про українське мистецтво. Також його учні продовжили розвивати балетне мистецтво не тільки у Великій Британії, але й в інших країнах: Е. Д. Робінзон має балетну студію в Йорку, Анна Казе – в Парижі, Е. Кар працює балериною-солісткою у Нью-Йорку. Світову славу здобув вихованець студії Іван Ломанів [88, с. 3].

Напередодні 50-річного ювілею Остапа Буряка у Брікгаузі відбулася конференція, на яку з'їхалися всі балетмейстери Англії, Шотландії, Валії та Ірландії. На ній вирішили відзначити його 5-річну працю на балетній ниві і вручити «Золоту Медаль» з пам'ятним написом.

Остап Буряк увійде в історію українського та світового балету як великий хореографічний реформатор, який на українській народній основі творить нові балетні форми, дає початок омолодженню балету, класичні форми якого досягли своєї вершини [88, с. 3].

Отже, театральний і хореографічний напрями мистецької діяльності

української діаспори Великобританії засвідчують яскраві досягнення колективів у різні часові періоди, виразною є їх активна участь у загальнокультурному процесі країни. Проте якщо для подальшого професійного розвитку театрального мистецтва не було належних умов, то хореографічне органічно адаптувалось і до сьогодні презентує високий виконавський рівень.

3.3. Музейництво й бібліотечна справа

Перші спроби створення організацією ССУВБ української бібліотеки на Британських островах були ще в 1945 році. У період із січня 1943 до листопада 1945 рр. Союзом українських канадських вояків, у Манчестері був придбаний будинок, що служив центром українського організованого життя, де містилися Бібліотека, Клуб [293, с. 41–43]. Вояками Української дивізії зібрано чимало цінних речей: збірники львівського «Діла» за 1931–1939 рр., видання Карпатської України із часів незалежного існування, таборові часописи, рукописи, документи історичної ваги та ін. Усе це було перенесено в будинок, який пізніше придбав СУБ у Лондоні (на Linden Gardens, № 49).

Бібліотека й Музей ім. Т. Шевченка в Лондоні були започатковані під керівництвом СУБу на загальних зборах у січні 1947 року (голова управи Микита Бура), а їх діяльність протягом більше шістдесяти років була спрямована на збереження української культурної спадщини. За всіма правилами Бібліотека вважалася автономною одиницею СУБ і для ведення своїх щоденних справ мала Кураторію.

На початковому етапі до Бібліотеки надходили цінні документи, фотографії, книги та друковані видання. За 1949 рік книжковий фонд збільшився на 550, а за 1950 р. – на 600 томів. Кількість книжок поступово зростала. З їх числа представництву Фонду допомоги українців Канади в Гамбурзі, було видано «дві бібліотечки», що призначалися для українців у таборах Гамбурга і Бремена. Комплектувалися також бібліотечки

англійською мовою про українські справи для університетських бібліотек у Великобританії.

Серед цінних матеріалів були фотографії та документи 1940-х років українських полонених у Белярії та Ріміні, наукові й літературні, політичні й літературно-мистецькі видання, зокрема таборова преса «Наше Слово», «На старті», «Український Козак», «Батьківщина», «Життя в Таборі», «Оса», документи про навчання в школах і на курсах у таборі, карикатури й малюнки того періоду; оригінальні фотографії 1950–1960-х років, листування, програми конференцій, концертів, різних зустрічей та імпрез з життя окремих осіб й української еміграції Великої Британії загалом. Були виділені персональні архівні Фонди українського вченого Вадима Щербаківського, гетьманича Данила Скоропадського, громадського діяча з Перемишля Володимира Ґоцького та інші фонди [285, с. 2].

Одним із найцінніших бібліотечних надходжень 1951 р. був придбаний СУБом примірник першого видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1840 р.). Проте не було відповідних умов зберігання у ще не впорядкованому приміщенні бібліотеки, і його передали на тимчасове збереження до всесвітньо відомої Британської бібліотеки. На початку 1960-х років до Шевченківських ювілейних ушанувань у Британії (1961 р. – 100-річчя смерті, 1964 р. – 150-річчя від дня народження) поряд з виданням окремих Шевченкових праць і підготовкою Шевченкового збірника англійською мовою українці Британії виступають з пропозицією надати Бібліотеці ім’я великого поета: «Зініціювати встановлення в Лондоні тривалого пам’ятника Шевченка у виді Української бібліотеки ім. Т. Шевченка, у якій його твори посідали б одне з провідних місць» [293, с. 42]. Це стало початком нової фази культурного процесу на чужині й зумовило нові напрями діяльності шкіл, студентства, українознавців, політичних діячів.

Шістдесяті роки – найбільш ефективний період у діяльності Бібліотеки під керівництвом Володимира Шаяна.

Тоді розпочалися як господарські роботи з приготування кімнат,

стелажів, так і впорядкування літератури. Для зручності користування відвідувачів самостійним розділом були виділені енциклопедичні та довідкові видання різноманітні словники й річники таких періодичних видань, як «Визвольний Шлях» та «Українська Думка». Подальша розбудова Бібліотеки розпочалася з упорядкування зібраного протягом 17-річної діяльності СУБ, книжкового фонду що налічував понад п'ять тисяч книжок, річників майже всієї української преси на чужині, та інших речей [293, с. 42].

Шістнадцятого лютого 1963 р., на зборах Кураторії Бібліотеки ім.Т. Шевченка в Лондоні М. Білий-Карпинець зачитав «Акт про встановлення Бібліотеки». На цих зборах професор В. Шаян прозвітував про роботу Бібліотеки та окреслив плани на майбутнє. Він вважав за необхідне створення комісій: науково-видавничої та лекторської, мистецької та бібліографічної. На цих зборах виникла думка щодо створення при Бібліотеці Музею, що потребувало збору експонатів, відповідного обладнання й тематико-експозиційного музейного плану. Було бажання розширити назву установи: «Бібліотека й Музей ім. Т. Шевченка в Лондоні» [281, с. 4].

Почесними кураторами Бібліотеки були відомі вчені: П. Юзик – член Сенату Канади, П. Курінний – президент УВАН, В. Кубійович – президент НТШ, Р. Єндик – ректор Українського технічно-господарського інституту, Р. Лісовський, О. Воропай, В. Свобода та ін.

На той час серйозним фундатором Бібліотеки стала родина Олени Ковалів-Бербен із Швейцарії. Вона передала Бібліотеці окремий депозит у 3000 фунтів, укладених до Швейцарського банку, відсотками від якого установа могла користуватися (це було основою бюджету Бібліотеки й у наступні роки). Ця родина надіслала цінний дарунок історичної ваги – свої особисті паспорти, видані в січні 1919 р. Українською Народною Республікою, а також вісім томів цінних книжок, серед яких монографія про Карпатську Україну французькою мовою та наукові праці П. Коваліва [281, с. 4].

Цінну літературу передали: українська художниця, скульпторка й

поетеса Г. Мазуренко – збірку книжок (25 томів) і журналів (30 примірників), серед якої – серія видавництва «На горі», переклад поезій американського поета Е. Павнда (Ezra Loomis Pound), виданий тільки в 500 примірниках, а також ноти до музики й співу; пан В. Ґоцький – 19 томів вибраних книжок, частина яких належала до розділу шевченкіани; інженер Т. Кудлик – 7 томів з історії військової справи; О. Шкорута – 46 томів книжок і 73 журнали; магістр А. Когут – історично вартісне видання «Буковина»; голова СУБу інженер Я. Гаврилів – 5 томів своїх спогадів у роки воєн і революцій до періоду життя західноукраїнської інтелігенції 1920–1930-х рр., його зустрічі з видатними постатями й діячами тієї доби (понад 1 000 ст); М. Волощук – рукопис своїх спогадів про козацтво й більшовизм на Кубанських землях 1917–1918 років; С. Мілько – збірку спогадів про Казахстан; Національне Об'єднання з Торонто надіслало в обмін своє цінне видання – «Трагедія Галицької України», видане в Канаді (1920); Н. Гірняк – «Останній акт трагедії Української Галицької Армії» і цілий ряд видань з Торонто, Вінніпега й Едмонтона. Професором, д-ром Н. Полонською-Василенко перевезено з Німеччини колекцію історичних монет [293, с. 42].

Крім літератури, надходили також фінансові пожертви від українських товариств, клубів «Калина» з Гальддерсфільда й «Левада» з Дербі, від відділу СУБу в Единбурзі (Шотландія) та ін.

1963 року устаткування Бібліотеки складалося з 22 одиниць, де було 6500 книжок, з яких 500 становила чужомовна україніка, понад 100 річників українських газет, 50 річників журналів, серед яких – 150 рідкісних передвоєнних видань. Розвивалися такі напрями праці як позичання книжок і постачання бібліографічних відомостей.

Щодо Музею Народного Мистецтва, то він, як було зазначено у звіті діяльності СУБ за 1963 р., знаходився в початковій стадії свого розвитку, але вже мав певну кількість вартісних експонатів. Частина з них, придбана ГУ СУБ і Управою ОУЖ, знаходилася в Бібліотеці й Музеї, а частина розпорошена в інших установах. Кількість експонатів Музею в другій по-

ловині 1960-х років збільшилася завдяки невеликому збору грошових внесків від Г. Євтушевської, цінним поштовим маркам, писанкам від О. Лятуринської з Міннеаполіса, експонатам від Л. Чіпак.

У 60-х рр. Бібліотека й Музеї взяли участь у кількох знакових святкуваннях. Поетеса і перекладачка Віра Річ (1936–2009) видала в перекладі збірки поезії Т. Шевченка (1961). До 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка (1964) відбулося відкриття скульптурного бюста поета, виконаного англійським митцем С. Тонкісом. Ушанування 50-х роковин смерті Івана Франка (1966) позначилося започаткуванням відділу франкознавства при Бібліотеці.

На межі 1960–1970-х років розбудова Бібліотеки продовжувалася: велася робота над класифікацією і впорядкуванням книжок, відбувався обмін дублікатами з різними українськими бібліотеками й музеями інших держав, найбільше з бібліотекою українського архіву при Міннесотському університеті. Бібліотека отримувала видання НТШ в Сарселю, УВАН в Америці й Канаді [282, с. 2][20].

Працівник бібліотеки Костянтин Стрижак працював над загальною бібліографією україністики в Британській бібліотеці, займався каталогуванням відділу модерної прози й поезії, а також склав аналітичну бібліографію «Визвольного Шляху».

У 1968 році закуплено багато книжок і часописів від приватних осіб та наукових установ Англії й інших країн, що формували архівний фонд[21]. У другій половині 1960-х років книжковий фонд Бібліотеки значно збагатився (вже було нараховано 10 128 томів). Цінний внесок у розбудову Бібліотеки

[20] Книжки, журнали й фінансові пожертви надходили до Бібліотеки від різних осіб не тільки з Англії, а також з Німеччини (Ю.Семенко, Г.Горбач, П.Мягкий, Ю.Лісовий), Америки (Д.Соловій, д-р Р.Климкевич, др Я.Кралько), Канади (Й.Хімчук, Г.Карнаух, проф. П.Юзик), Швеції (Гарбар), Шотландії (о. М.Матичак) та інших країн.

[21] Серед них рукопис Галини Мазуренко та збірка малюнків-ілюстрацій до її віршів; збірка матеріалів світлин Т.Даниліва, два рукописи Л.Дрогомицького, збірка рукописних музичних творів Остапа Бобикевича, бібліографічні матеріали українського поета Василя Пачовського, подаровані його сином. У 1969 р. до архіву були передані неопубліковані рукописи української письменниці Уляни Кравченко (передали М.Понеділок із США та В.Дрогомирецький), збірка світлин (О. Ленківська) та рукопис (М.Волощук). Мистецьку монографію про Мирослава Радиша, великого майстра українського імпресіонізму, із численними кольоровими репродукціями подарувала Бібліотеці його дружина Оксана Радиш. Мисткиня Софія Зарицька з Франції, учениця Олекси Новаківського, подарувала свою картину «Соняшники».

зробив о. Ю. Гудзій із Німеччини, який передав 2 000 книжок. Бібліотека УВАН з Нью-Йорка передала 40 томів своїх видань, а центральна Управа СУМ у Бельгії – 32 книжки й 20 журналів. Консисторія УКПЦ у Нью-Джерсі – 69 книжок і 40 пам'ятних картин, інженер В. Ґоцький – 60 книжок і журналів. Бібліотека отримала книжкову спадщину д-ра Д. Замори – 143 одиниці та інші. Особлива подяка висловлювалася родині Ковалівих із Швейцарії за постійну фінансову допомогу відсотками з акцій та облігацій у Швейцарському банку – близько 4 000 фунтів [282, с. 2]. Саме вони зробили вагомий фінансовий внесок у розбудову Бібліотеки.

Бібліотека поповнилася також двома малими погруддями Т. Шевченка роботи інженера П. Сеся та барельєфом поета, який виконав М. Ляндик, невеликою картиною В. Перебийніса й іконою, що передав о. М. Матичак. Завдяки фінансовій допомозі Відділу СУБ у Волівергамптоні Бібліотека перевидала книжку М. Міхновського «Самостійна Україна» (у 1960-х роках) [282, с. 2].

У 1971 році Бібліотека створила новий відділ української філателістики й еріноφілії, який очолив Теодор Федишин. Він підготував першу виставку українських марок в Англії як результат співпраці філателістів, котрі виставлялись уже на міжнародних виставках (демонструвались унікальні серії Києва, польової пошти Української Армії, Карпатської України та ін.) [293, с. 41–43].

Восени 1973 р. ділову Управу Бібліотеки очолив директор Іван Равлюк. Тоді над каталогуванням книжок працювали Костянтин Стрижак і Юрій Буцяк, виділяючи дублікати в окремий відділ[22].

Початок 1970-х років приніс великі втрати – відійшли у вічність проф. Володимир Шаян (1974), Костянтин Стрижак (1976), що займався каталогуванням. Голова Кураторії Бібліотеки й Музею проф. Р. Лісовський

[22] На той час бібліотека одержала 12 томів від Верховного архієпископа Кир Йосифа Сліпого, 299 томів − із спадщини П.Титаренка, А.Кирпича й І.Застроцького, вишивані сорочку й портрет Шевченка від п.Шафранського з Ковентрі, різьблений портрет Шевченка від п. С.Сахарука, банкноти часів німецької окупації України від п. С.Процюк, інженер П.Сесь з Лестера подарував Бібліотеці велике погруддя Т.Шевченка та фотосвітлини своїх керамічних виробів, п. С.Мілько − стрічковий звукозаписувач, а п. Лука Демчик з Ковентрі – грошові пожертви.

виїхав до Швейцарії (1976). У 1977–1978 рр. серед звітів СУБу Бібліотека й Музей не згадуються. Таким чином, виникла криза в діяльності установи.

У квітні 1980 р. Рада СУБ на засіданні затвердила нове розпорядження, згідно з якими Президія Кураторії стала одночасно Управою Бібліотеки й Музею. У 80-х рр. (середина 1982 р. – 1985 р.) Бібліотеку очолив Максим Бахмат. У 1983 р. Бібліотека збільшилася на 1 425 назв книжок і журналів. Надійшли книжки із спадщини проф. В. Щербаківського (169), д-ра А. Ґураля (354), І. Матвіїшина (21). У вересні 1985 р. з Німеччини було отримано 36 скульптур роботи Григорія Крука з метою представлення їх у різних містах Великої Британії, закуплено художні картини, ікони [282, с. 2].

У лютому 1986 року Бібліотеку очолив Микола Матвіївський (одночасно виконувач обов'язків секретаря Президії Кураторії). У 1986–1988рр. він склав списки дублікатів книжок, які пропонував різним Відділам СУБу, УВУ та Бібліотеці С. Петлюри в Парижі, розповсюджував поштові марки, вів листування.

1988 рік позначився напруженою підготовкою до відзначення 1000ліття Хрещення Руси-України, у якій активну участь брала й Бібліотека. З її колекції було позичено деяку кількість експонатів до виставки із цієї нагоди для міської ради Олдгема, були визначені експонати до подібної виставки в Ковентрі, вартісні Євангелії Києво-Печерської лаври початку XVII і XVIIIст., а також Требник були надані на виставку книжок, що проходила в Бібліотеці Філії УКУ в Лондоні у вересні 1988 р. [284, с. 2].

За ініціативи новообраного голови СУБу Любомира Мазура в 1989–1990 рр. почався загальний ремонт Центрального Дому СУБ, у тому числі й Бібліотеки. У 1990 р. Дорота Шкромида, яка стала адміністратором Бібліотеки, за дорученням Головної Управи СУБ почала впорядковувати періодичні видання, виконувала замовлення щодо «Хрестоматії української релігійної літератури», збору матеріалу до «Енциклопедії української діаспори» (ЕУД). За її ініціативи були налагоджені контакти з інформаційним центром «Шляхи» у Києві, завдяки чому надходили газети й журнали з

України [284, с. 2].

У 1992 р., після здобуття Україною незалежності, збільшилася кількість відвідувачів Бібліотеки – представників різних товариств, установ й організацій, науковців, студентів. Найбільша кількість книжкових пожертв надійшла з приватних бібліотек Л. Терлецького, Г. Дорожівського. У великій кількості почали надходити періодичні видання з різних країн.

У рамках Положення між урядами України, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії про співробітництво в галузях освіти, науки й культури (від 1993 р.) була підписана угода про співпрацю Центрального Державного Архіву зарубіжної україніки (Київ) і Бібліотеки й Архіву ім. Т. Шевченка СУБ (Лондон) [25, с. 8].

На той час Бібліотека й Музей Шевченка стали місцем праці двох прибулих на стажування до Великої Британії наукових груп з України, очолюваних Л. Пекарською (тема «Мартинівський скарб VI–VII ст. України») із представником Дослідницького центру історії української преси з Києва Н. Сидоренко (підготовка бібліографічного покажчика «Українська преса у Великій Британії (1919–1996 рр.)» [284, с. 2].

За даними річних звітів Бібліотеки 1995–2000 рр., робота здійснювалася над обліком і впорядкуванням протоколів СУБу (від початків його існування до 50-річчя заснування).

Заходами адміністратора п. Д. Шкромиди в 1998 р. було влаштовано дві імпрези для ширшого громадянства: прилюдна доповідь про Британську Бібліотеку, яку виголосила п. О. Керзюкта, і Шевченкові роковини за участю п. Віри Річ, перекладача поезії Т. Шевченка, і гостей з України [285, с. 2]. Серед нових надходжень протягом 1999 р. було 35 дитячих книжок видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га», закуплених Бібліотекою ім. Т. Шевченка з України.

Від серпня 2001 р. до листопада 2002 р. Бібліотека розпочала новий етап у діяльності з упорядкування, реорганізації та осучаснення. Разом із СУБ було прийнято рішення привести Бібліотеку в порядок, модернізувати й

зробити функціонуючою та досяжною для читачів, науковців і дослідників, сприяти тому, щоб установа набрала необхідний потенціал для презентації української спільноти в багатонаціональному Лондоні, одному з найбільших науково-культурних центрів Заходу, і надавала допомогу в культурній діяльності громади, проводила наукову роботу.

Було розібрано та систематизовано тисячі книжок, упорядковано й об'єднано на окремих відкритих полицях усі існуючі періодичні видання за абеткою, виділено іншомовний відділ. Упорядковані об'єднані й окремо виділені такі тематичні розділи як художня література еміграції, українська класична література, поезія, музика, театр, мистецтво, історія релігії, історія української еміграції Європи, Америки, Австралії, Канади, праці українських наукових центрів Заходу УВАН і НТШ у Нью-Йорку, УВУ, Інституту досліджень СРСР, українських Океанічного, Морського та Технічно-господарського інститутів у Мюнхені, УКУ в Римі, Українського наукового інституту у Варшаві й Університету в Празі, Українського історичного товариства та Канадського інституту українських студій, Канадської асоціації славістів, видання НТШ у Парижі й Мюнхені «Вісті із Сарселю» і праці інших українських наукових установ.

Бібліотека знову відчинила двері 15 листопада 2002 р. Серед присутніх гостей були члени української громади, кореспонденти Української служби ББС, працівники відділу слов'янських і східноєвропейських колекцій Британської бібліотеки, Білоруської бібліотеки ім. Ф. Скорини в Лондоні, куратор української колекції Бібліотеки Школи слов'янських і східно-європейських досліджень Лондонського університету та інші. Вони із захопленням оглядали книжковий фонд**,** стародруки та нові надходження, ікони, скульптури Григорія Крука, літографії Олекси Грищенка**,** картини відомих художників – Костянтина Трутовського, Івана Труша, Софії Зарицької, Мирона Левицького, що знаходяться в колекції Бібліотеки. Це був початок її нового етапу.

За дорученням Ф. Курляка на початку 2007 року, вперше зроблена

«офіційна експедиція» до цінної архівної спадщини ОБВу, СУБ, УВС, ОУЖ, СУМ, що знаходилася на горищі старечої оселі в Сиденгерсі, підвалах кооперативи «Фортуна» і потребувала відповідного упорядкування [294, с. 6–7].

У 2008 році велася відповідна робота до відзначення 60-річчя Бібліотеки. Готувалася виставка «Українська еміграція в світлинах». Ця нова рубрика супроводжувалася рідкісними світлинами з колекції Бібліотеки й Архіву ім. Т. Шевченка, у тому числі ніколи раніше не публікованих, відкрила найцікавіші сторінки історії української діаспори на Британських островах.

У 2009 р. у приміщенні Українського інституту (британської філії УКУ) відбулася презентація інтернет-проекту двомовної енциклопедії під назвою «Українці у Сполученому Королівстві» – спільного дітища Британського представництва американської редакції «Енциклопедії української діаспори» і СУБ [129, с. 5].

Спільно з провідними науково-культурними установами Києва СУБ, Бібліотека взяли участь у створенні виставок до важливих дат в історії України, серед яких: «Гідний свого роду» (до 130-річчя від дня народження Павла Скоропадського) у Музеї історії Києва, травень–серпень 2003 р.; «Мета, омріяна віками» – до 85-ї річниці проголошення IV Універсалу УНР (спільно з Музеєм історії Києва); «Сторінки українського життя в старих поштівках» – до 12-ї річниці Незалежності України та Світового конгресу українців, що вперше проходив у столиці України; презентація книжки «Дорогами минулого» і виставка-акварель «Барви літа» Іванни Мащак; «Голодомор 1932–33 мовою документів» – до 70-х роковин трагедії (спільно з Національним Музеєм історії України) (2006 р.); «Різдвяна колекція свічок» – авторські індивідуальні роботи; «До 190-річчя від дня народження Т. Шевченка»; «Мальовничий Київ» – фотовиставка Олександра Селянка; «The Kyiv Portfolio» – культурний центр «FORUM», Норич «Norwich»; «Світ українських поштових марок» з колекції Т. Федишина (1926–1974);

ілюстративно-книжкова виставка «Україна» – літографії малюнків О.Кульчицької, одяг жителів західних областей України, а також рідкісні старі й нові книжкові видання, присвячені Україні; виставка «Степан Бандера: документи свідчать», присвячена 100-річчю від дня народження та 50-м роковинам трагічної загибелі Степана Бандери (жовтень 2009 р.); «До 100-ліття від дня народження скульптора, графіка і портретиста Григорія Крука» – у Лондоні, Києві, Львові (2011).

Упродовж другої половини XX ст. Бібліотека й Архів ім. Т. Шевченка в Лондоні сформували значний за обсягом колекційний фонд, репрезентований книжками, унікальним рукописним фондом, стародруками, цінними та рідкісними виданнями, що відображають історичний шлях українського народу, науковими дореволюційними збірниками, газетами, нотними виданнями.

Бібліотека й Архів ім. Т. Шевченка були тісно пов’язані з іменами видатних учених і митців, таких як Вадим Щербаківський, Олекса Воропай, Петро Курінний, Роберт Лісовський, Володимир Шаян, Григорій Крук, Ростислав Глувко, а також відомих політичних діячів – Григора Коваліва (дипломата УНР, аташе Надзвичайної місії до Голландії і Бельгії), проф.П.Юзика (члена Сенату Канади) та інших. У фонді Бібліотеки зберігаються документи з архівного фонду, серед них рідкісні знімки й автографи Степана Бандери, Андрія Мельника. Сама Людмила Пекарська підтримує постійні контакти з науковими установами України, її праця пов’язана з упорядкуванням архівних документів періоду поселення українців у Велику Британію та документів з відділів СУБу.

Таким чином, Бібліотека й Архів ім. Т. Шевченка в Лондоні є скарбницею духовних цінностей і культурних здобутків, створених українцями на Британських островах.

Важливу роль при Бібліотеці відіграє й поступово сформований музей. Українці, які поселились за межами Батьківщини, зокрема у Великобританії, ініціювали збір українських народних речей для того, щоб підтримувати

популяризацію національного мистецтва, традицій та культури. Оскільки емігранти були з різних куточків України, вони привезли різноманітну культурно-мистецьку низку своїх обрядів, традицій і побут різних областей та районів.

На перших українських громадських імпрезах, таких як «Свято матері», Шевченківські та інші, дітей старалися одягати в українські строї, тож кожна мати підбирала одяг такий, який носили її предки. Громади розвивалися і організовували різноманітні гуртки та колективи, для яких український одяг був дуже актуальним. Наприклад, діти, виконуючи «коломийку», були одягнені в гуцульський одяг, але мали сорочки київського регіону через брак відповідних матеріалів та взірців вишивок і пошиття. Тоді жіноцтво, яке зорганізувалося в ОУЖ, звернуло на це увагу і взялося активно коректувати народний одяг [315].

Організація Українських Жінок у Великій Британії від самого початку існування, тобто від 1948 року створювала відповідні умови для збереження народного мистецтва, звичаїв, традицій української культури. Навіть будучи на еміграції, українські жінки зберегли любов до всього, що пов’язувало з Батьківщиною, – це вишивки, різьбиа кераміка тощо. Тому ОУЖ поставила перед собою завдання створити музей, збираючи все, що відповідало музейним вимогам, щоб і молоде покоління, виростаючи на чужині, мало можливість побачити ці пам’ятки, ближче запізнатися і вивчити, щоб воно було горде за рідне мистецтво, культуру, за своє українське походження.

З початку існування ОУЖ мистецької референтури як такої ще не було, і справами збереження національних скарбів займалися голови Централі. Також попервах громада не мала власних домів, тому зустрічі та імпрези влаштовували в позичених залах Червоного Хреста, а також у англійських школах. 14 квітня 1955 року відбулася українська виставка, на якій ОУЖ демонструвала експонати української культури та побуту [315].

Згодом експонати Централі ОУЖ були перевезені до Лондона, та центром збору експонатів став Лестер. Над збором у Лестері найбільше

працювали: У. Андрущенко (мистецький референт Централі), П. Семак, О.Кельман, Н. Марченко, М. Гложик, В. Загаєвич, Е. Михалків та ін. члени Головної Управи. На той час було зібрано понад 120 експонатів, розміщених у відповідних шафах, та декілька манекенів. Таким чином, у 1964 році офіційно був відкритий Музей народного мистецтва при Централі ОУЖ, про що писав у своїй статті професор Володимир Шаян [270, с. 3].

Зважаючи на те, що громада Манчестера значно більша, ніж Лестера, і туди приїздить більше відвідувачів з інших країн, було вирішено змінити місцезнаходження музею. Музей перевезли у приміщення манчестерського Відділу СУБ, де він знаходиться і тепер. Урочисте відкриття відбулося 9 жовтня 1971 року, і тоді ж до назви музею ім. Т. Шевченка додано назву – Відділ Алли Горської[23].

Серед експонатів музею багато книжок, пов'язаних з мистецтвом, взорів з різних місцевостей України, 12 пар ляльок у народних строях та експонати, виконані вже на еміграції. Багато експонатів подаровано українцями з інших країн. Так, наприклад, полтавський одяг надісланий родиною Ковалівих із Швейцарії, закуплений гуцульський одяг, старовинні кожухи, головні убори, навіть українські гроші. Дарували до музею експонати поодинокі люди, серед них п. Вацке – референт мистецтва при СФУЖО, п. Дембіцька з Детройта, та грошові пожертви від меценатів та окремих добродіїв.

Крім того, музей відвідала п. Уатрін Сайкес, заступниця N.W. Muzeum end Art Gallery Service [314, с. 5]. Оглянувши, була здивована і констатувала, що всі експонати належно збережені і музей працює на професійному рівні. Також порадила зареєструвати музей, виконавши певні

[23] Алла Горська (12 вересня 1929 р. – 28 листопада 1970 р.) – нескорена славетна жінка, що впала жертвою комуністичного режиму за свою любов до України. В 1960-х роках в Україні ширився рух «шістдесятників», що гуртував у своїх колах духовну еліту, щоб стати на захист рідної мови та культури. Дитячі роки Алла провела в Росії в російському оточенні, а вивчила українську уже в дорослому віці. Перед талановитою мисткинею з родини кінорежисера Олександра Горського стелилася дорога слави та комфортного життя, проте вона вибрала небезпечний шлях, щоб віднайти себе, воскресити в своїй душі національну свідомість та гордість, щоб стати невід'ємною частиною великого українського народу, говорилося на вечорі вшанування художниці [377, с. 5]. Вона була Душею Клубу творчої молоді, і стала прикладом для всіх українців в Україні та в діаспорі.

вимоги: мати власний музейний будинок, куди зможуть мати доступ інваліди, приназначити куратора музею, мати власні фінансові засоби, організувати впродовж року більше відвідувачів музею.

Такі вимоги потребували тісної співпраці Управи Відділу СУБ у Манчестері із головою Централі ОУЖ і погоджувались у справі перебудови. Для цього Централя СУБ надавала музею фінансову підтримку на збагачення скарбниці народного мистецтва [270, с. 3].

Музей співпрацює з іншими англійськими музеями, а також належить до «Muzeum Association». Експонати та виставки мандрівні, часто випозичуються для міжнародних виставок, які презентують мистецтво українських емігрантів цієї країни. Цінними в музеї є картини відомих митців та роботи скульптора Григорія Крука [315].

Таким чином, українське народне мистецтво збереглося, незважаючи на різні обставини і час. Воно зберігається і поширюється на Британських островах на прославу української культури.

Музей визвольної боротьби ім. Степана Бандери в Лондоні постав у 1959 році після суду над Богданом Сташинським – убивцею Провідника ОУН. Степан Бандера (01.01.1909, с. Старий Угринів, тепер Калуського р-ну – 15.10.1959, Мюнхен, Німеччина), видатний український політичний діяч, Провідник ОУН, один із лідерів українського національно-визвольного руху 30-50-х років ХХ століття [13, с. 52].

Після смерті Степана Бандери родина змушена була виїхати за океан, а його особисті речі і речі родини перевезені до Великобританії. Спочатку, в 1962–1965 роках, вони знаходилися в Ноттінгемі у Відділі СУБ і зберігалися належним чином, після чого вирішили, що такий музей повинен бути у Лондоні. Для цього добудували приміщення, де розмістили всі експонати, і в 1976 році на Ліверпуль Роуд, 200 був офіційно був відкритий Музей Визвольної Боротьби ім. Степана Бандери. У Музеї знаходяться речі Степана з бюро, де він працював, а також меблі, письмовий стіл, піаніно, особисті речі, одежа (в час смерті), револьвер, різні документи. Збережено з похорону

вінки, квіти (засушені), землю з України, Мюнхена. З бюро також зберігаються (на стіні) Хрест, Тризуб, портрети С. Петлюри і Є. Коновальця. Під скляним ковпаком зберігається посмертна маска – образ Провідника ОУН. У цьому Музеї екскурсію-розповідь проводили Василь Олеськів (соратник Бандери, який знав його особисто) та онук Бандери (теж Степан Бандера) [14].

Таким чином, українські бібліотеки і музеї становлять важливу складову в системі функціонування закладів культурно-мистецької мережі, відіграють провідну комунікативну роль для об’єднання українців різних поколінь у Великобританії.

РОЗДІЛ 4. ФОРМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

4.1. Концертно-фестивальний рух і виставкова діяльність

Численні колективи, що функціонували у Великобританії, провідні солісти і диригенти постійно презентували свої досягнення не лише перед співвітчизниками, а й перед широкою світовою громадою на концертах, імпрезах, конкурсах, фестивалях, виставках.

З 1951 р. у культурно-мистецькій діяльності українців Великобританії чималу роль відігравали Школи Українознавства, на базі яких проходили святкування, забезпечуючи спадкоємність поколінь. Вони проводили різні імпрези, святкування, концерти зокрема концерт українських колядок у Манчестері, Ноттінгемі, організовували концерти українських колядок і щедрівок у виконанні хору «Гомін» (радіопередача з міста Ліль, Франція), концерти «Гомону» і «Орлика» в Рочдейлі [389, с. 4].

Концертна діяльність українських мистецьких колективів діаспори проходила дуже активно, з великим піднесенням і успіхом. Особливо це проявилося на різноманітних **ювілейних урочистостях**.

Ювілейні дати хор «Гомін» і танцювальний ансамбль «Орлик» відзначали кожних п’ять років (з 1954 по 1999 рр.). На цих святкуваннях підсумком подавалась ґрунтовна інформація про створення цих колективів, творчий шлях та досягнення, знакові концерти та гастрольні поїздки. На таких звітах ювілярів вітали концертними номерами інші провідні колективи. На 25-річному звіті була висвітлена діяльність колективів і керівників різних періодів праці[24].

[24] 40-річний ювілей позначений виступами у Ковентрі, Манчестері, Ноттінгемі, «Альберт Голлі» Лондона. На цьому святкуванні співали запрошені солісти Григорій Дорожівський, Володимир Щур, бандурист Володимир Мота, співак-диригент хору «Русалка Дністрова» Павло Гунька та інші. Найбільш знаковими стали ювілейні концерти з нагоди 50-ліття репрезентативних мистецьких колективів «Гомін» та «Орлик», які відбулися в Лондоні, Бредфорді, Ноттінгемі та Манчестері (1999 р.). На цьому святкуванні вітав своїм співом баритон Павло Гунька, зачитувались привітання з Голландії від кер. Візантійського хору М.Антоновича, кер. хорів з Мельбурна (Австралія), Голови дивізійників Німеччини, бандуриста Богдана

Ансамбль танцю «Говерла» та оркестр «Верховина» святкували 10-ліття своєї творчої діяльності. Засновниками цих колективів були балетмейстер Степан Чупляк та керівник оркестру Ярослав Семчишин [108, с. 3].

Танцювальний колектив з Редінга «Метелик» святкував своє 10-річчя (1990) і 20-річчя (2000). Більш вагомим був 25-річний ювілей ансамблю «Метелик» Українського Товариського Клубу в Редінгу (кер. Михайло Буряк) за участю колишніх танцюристів та гостей з Франції, Бельгії, Шотландії, а також мера міста Редінга [3, с. 5] .

Велика заслуга СУБ в організації та святкуванні 1000-річчя Хрещення Руси-України, яке відбулися у 1988 році у Брюсселі (Бельгія), в Роял Алберт Гол (6000 місць) у Лондоні та Римі [47]. До українського Ювілейного хору «1000-ліття» у Великій Британії увійшли близько 450 осіб з 12 хорових колективів Великобританії, Канади й США.

Величне ювілейне святкування 190-річчя з дня народження Т.Шевченка з участю різних мистецьких колективів відбулося у Лондоні 2004 р. [212, с. 3].

У жовтні 2011 р. Культурний Центр Манчестера організував концерт до Дня Незалежності за участю хору «Оберіг», кер. Л. Лядик, колективу «Орлик» Школи танців ім. П. Дністровика, танцювального колективу «Поділля», кер. Л. Шляхетко. Виступали також гості зі Стоктона «Міраж» та місцевий СУМівський хор дружинників «Воля», кер. С. Мандзій.

Останні роки відзначаються новітніми напрямками молодих виконавців, хорових, танцювальних, театральних колективів, їх керівників та виставками художників. Приміром, 9 вересня 2012 року Відділ СУБ у Лондоні проводив концерт до дня Незалежності України, на якому глядачів вітав В. Плав'юк, виступали хор «Промінь надії» («Боже Великий Єдиний»,

---

Шарка з Мюнхена, Івана Драча з Києва та різних організацій Англії ─ОУЖ, УГКЦ та ін. З цієї нагоди 12 грудня 1999 року в Манчестері в залі Відділу СУБ відзначили мистецьку діяльність згаданих ансамблів продовж півстоліття. Централя ОбВУ вирішила відзначити Хрестами заслуги Я. Бабуняка, хореографа п.Марію Бабич, піаніста п. Ярослава Шутку, керівника оркестру «Орлик» п. Михайла Кузіва та хор «Гомін».

«Карпати», «А у нас на Україні»), театральна група «Молодий театр» з літературно-сценічною композицією «Моя мова» й емігрант четвертої хвилі співак-бард Тарас Житинський.

Серед ювілейних святкувань 2012 року слід відзначити 100-річчя від дня народження скульптора, графіка і портретиста Григорія Крука. Була відкрита виставка у Центральному Домі СУБ, де крім праць Г. Крука, були представлені роботи Я. Гніздовського, С. Борачка, М. Левицького, О. Новаківського, І. Труша [96, с. 9]. На 100-річчя «Пласту» була відправлена Служба Божа з участю хору «Промінь надії», дир. П. Качанський, а гостей Скаутської Асоціації привітали І. Терлецька, заступниця Головної Управи СУБ.

Ювілейний концерт з нагоди 25 років оперної творчості П. Гуньки відбувся у Болтоні. У виконанні ювіляра звучали оперні твори, твори зарубіжної та української класики. В концерті брав участь хор «Булава» [257, с. 7].

До святкування 70-річчя УПА на Покрову у концерті взяли участь хор «Промінь» і бард Тарас Житинський, який виконував козацькі пісні.

Варто зазначити, що у Лондоні на початку грудня 2012 р. було вшановано творчість тих, хто боровся проти режиму мистецтвом, музикою, поезією. «Молодий театр» (орг. О. Хромейчук) відкрив свою сцену «Туман яром» композицією «Мальви», в якій відтворені страшні сцени репресій, радянських таборів. Композиція відтворена на слова О. Олеся, В. Стуса, Л. Костенко, Є. Євтушенка. Звучав перелік розстріляних, замордованих, висланих. Декламувались вірші Г. Чубея, Б. Бойчука, а також виконувалась пісня «Червона рута» В. Івасюка.

Фестивальна діяльність мистецьких колективів у Великобританії велась на міжнародному рівні, у них брали участь колективи різних країн світу, в тому числі й українці. Так, вже у 1952–1955 рр. хор «Гомін» брав участь у Міжнародних фестивалях в Единбурзі, Лондоні, Кембриджі, де здобував нагороди. Варто зазначити, що хор «Гомін» співав у найбільшому

залі Лондона в присутності членів королівської родини, брав участь у «Кавалькаді народів» (1960), у концертах, присвячених 100-річчю з дня смерті Т. Г. Шевченка, організованих англійцями для біженців від імені ООН (1961), у міжнародній акції, присвяченій жертвам штучного Голодомору 1933 р в Україні (1964), у протестаційній маніфестації проти атомної аварії в Чорнобилі (Лондон). Хор «Гомін» – учасник міжнародних фестивалів у Лланголлені (Валія). У 1949 році на Міжнародному фестивалі у Манчестері переможцями стали хоровий колектив «Гомін» і танцювальний «Орлик», а в наступному році група бандуристів і балетна група (зайняли IV місце) [245].

Починаючи з 1950 року культурно-мистецьке життя пожвавилось, відбувались фестивалі в Скандгорпі [236, с. 3], Тодмордені [412, с. 3], Лланголлені [396, с. 3]. У них брали участь «Гомін» і Орлик». У 1951 році хор (кер. Я. Гордій) і танцювальний гурт (кер. П. Дністровик) виступили на Міжнародному фестивалі в Гаддерсфілді [246, с. 3]. На музичному фестивалі, що відбувся в місті Скантгорп, хор українських робітників міста Кідбі завоював найвищу нагороду – Чашу (1951) [411].

Того ж 1951 року у Рочдейлі відбувся фестиваль у якому взяв участь хор «Думка» під кер. О. Пицка з Ноттінгема. Запрошеними були іншонаціональні хори [401, с. 3]. Хор «Думка» виконував духовну музику, крім того, виступили чоловічий вокальний квінтет та О. Пицко як соліст.

Одним із наймасовіших фестивалів у Великобританії є **Eistedfood.** Кожного року починаючи від 1947 року у другій половині липня до маленького мальовничого містечка Лланголлен у Валії з'їжджаються хори, народні співаки, музиканти, танцюристи з різних куточків світу, щоб похвалитися своїм умінням та показати іншим народам культуру своєї нації. Ділові комітети фестивалю, як, наприклад, організаційний і адміністративний, працюють майже безперервно впродовж цілого року, оскільки після закінчення фестивалю починається підготовка до наступного. Обговорюються плани щодо програм, транспорту, приміщень для тисяч людей, запрошень для нових мистецьких груп – словом, усе. У містечку

Лланголлен заповнюються не тільки готелі й приватні житлові будинки, а й усі довколишні села й містечка [403].

Серед номінацій фестивалю – хорові колективи чоловічі, жіночі та мішані (дитячі, юнацькі і дорослі; фольклорні), солісти-виконавці (вокалісти й інструменталісти за віковими категоріями до 12 років, до 18 років), ансамблі до 7 учасників; танцювальні колективи (дитячі фольклорні, традиційні фольклорні, стилістичні фольклорні).

Щороку у журі фестивалю працюють спеціалісти з різних держав: музикознавці, диригенти, хореографи та інші[25]. З кожним роком все більше розширюються умови і вимоги цього фестивалю. Самі змагання проходять у величезному наметі на фестивальній площі Лланголлена, що вміщає 8 000 місць [38, с. 3]. Неодноразово на фестивалі виступали як українці зі світу, у т. ч. з Великобританії, так і з материкової України. Частими учасниками і переможцями на міжнародних фестивалях у Лланголлені були репрезентативні колективи: хор «Гомін» і танцювальний «Орлик» СУБу Манчестера (1960, 1961, 1964, 1974, 1980, 1983 рр.) [217].

Особливим досягненням мистецьких колективів стали **гастрольні турне** репрезентативних колективів СУБу Великобританії – хорового «Гомін» і танцювального «Орлик» – по північно-американському континенту (1974; 1978) під патронатом Ради у справах культури при СКВУ, УККА і КУК.

Згодом, у 1982 році, колектив «Гомін» відправився у концертне турне по Європі [370, с. 3]. А в 1995 році мав виступи спільно по Україні (Київ, Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль) спільно з «Гомоном» Києва та Львова під керівництвом Олега Цигилика [371, с. 3].

Гастролі мистецьких колективів з України у 90-х роках стали

[25] Так, наприклад, у 1961 році у журі фестивалю були задіяні: Томас Армстронг – директор музичної Академії, Герберт Варджет – диригент хору з Гаддерфілда, проф. д-р Чербулез із Цюріхського університету, д-р Цезар Геоффари з Парижа, Морис Якобсон із Лондона, д-р Салон Міхелідеас – директор музичної Академії в Уальоніках, Греція, проф. Фелікс Денобель – диригент амстердамського державного хору, проф.Д.Е. Паррі Віліямс із Бангора і В. С. Гвинн Віліямс – музичний директор фестивалю. У журі, яке оцінювало танцювальні групи, були Люсіля Армстронг, д-р Фелікс Гербургер із Німеччини й проф. Дінон із Бельгії [403].

досить поширеними у Великобританії. Так, у 1990 році відбулося концертне турне народної хорової капели «Світоч» з України [189]. Концерти відбулися у Лестері та інших містах Британії [330, с. 3]. В наступному році в Лондоні відбувся концерт молодих скрипалів з Київської музичної школи (викл. Б. Которович) О. Семчука, С. Семчук, Є. Андрусенко, які виконували твори Й. Гайдна, Й. Баха, М. Скорика та ін. [184, с. 3]

Того ж року загостив до Британії мішаний хор «Вірли» зі Львова (керівник М. Процев'ят). В його репертуарі була і Служба Божа.

Великою подією був приїзд у 1995 р. до Великобританії з концертною програмою Київської державної капели бандуристів під орудою Миколи Гвоздя [164].

З ініціативи В. Луціва відбулося турне Візантійського хору з Голландії по Великобританії та Україні (2001) [220]. Тоді ж (2001–2002) у Великобританії концертував Струнний квартет з України [222, с. 2].

Виставкова діяльність поширювалася не тільки на музеї, а й на бібліотеки, відділи СУБу, церкви, тобто на всі інституції, дотичні до проживання й забезпечення культурно-мистецьких та освітніх потреб української діаспори. Перші відомості про українську виставку було опубліковано ще 25 грудня 1947 року у газеті «Наш Клич», а в січні наступного року вийшла стаття під назвою «На першій українській виставці в Лондоні» [251].

Проект організації виставки українського мистецтва в Лондоні з ініціативи етнографічної секції Організації Українців-Державників і Православного Братства імені Архістратига Михаїла був опублікований 15 квітня 1949 року. Всіх українців на території Британії просили долучитися до цього проекту. Його метою була популяризація українського образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Для цього потребувалися взірці: церковних риз, образів ручної роботи, жіночий та чоловічий національний одяг різних регіонів, вишивки, художні вироби (шкіряні, дерев'яні), а також участь виконавців народних пісень, дум у супроводі бандури [102]

У приміщенні однієї з найбільших книгарень Лондона (1955) Foyles Art Gallery відбулася чергова організована СУБом виставка українського самодіяльного мистецтва з особливим акцентом на українську вишивку. Офіційне відкриття виставки провів професор Лондонського університету В.К. Матіюс. Зразки вишивок, різьби з дерева, кераміка, ткацтво, мереживо, шкіряні вироби і писанки довели високі досягнення майстрів навіть в умовах важкого психологічного стану еміграції [382].

У вересні 1972 року українське мистецтво було представлено на англійській виставці було представлене під назвою «Викомб Шов» (Лондон). На виставці, де понад 40 підприємств та організацій демонстрували свої вироби, українці представили різьблені альбоми і касетки, писанки, мистецькі святкові карточки, книжки, часописи, вишивані сорочки, блузки, подушки, рушники, скатерті та ін. [386]. 20 вересня 1973 року у Рагбі відбулася виставка українського народного мистецтва, на якій були презентовані різьблені експонати, вишивки та інші національні вироби [209].

На фестивалі 7 серпня 1977 року в місті Тондордемі у приміщенні англійської Методистської центральної церкви відбулася виставка, де було зібрано безліч мистецьких експонатів (вишивка, кераміка й різьба), виготовлених гуртком ОУЖ та місцевою українською громадою [278, с. 4]. Виставка українського народного мистецтва в Грімсбі, організована дружиною місцевого посла Л. Мітчель, відкрилася 18 березня 1978 року. Там демонструвалися вишивки, різьба, кераміка, великодні писанки, український народний одяг, 30 картин, намальованих художниками-аматорами та інші мистецькі речі [61, с. 3].

У мистецькій галереї Foyles Gallery (Лондон) 7–28 жовтня 1982 року відбулася виставка українського мистецтва, що презентувала 85 експонатів. Між ними були полотна таких визначних митців: В. Боровиковського, О. Новаківського, І. Труша, О. Грищенка, М. Кміти, М. Мороза, П. Мелика, О. Кульчицької, Я. Гніздовського, Г. Крука та інших. На виставці презентовано збірку українських ікон, графіки та скульптури. Технічним

організатором виставки був В. Луців [60, с. 7].

Готуючи вшанування 40-х роковин з дня смерті Бл. Митрополита Андрея Шептицького (1985), Президія Ради УКПО ввела до програми показ мистецької виставки, присвяченої його життю та діяльності. Виставку підготовлено під керуванням Р. та М. Кравців. Вона налічувала понад 20 великих картин з постаттю Митрополита та цитатами з його послань [86, с. 3].

Виставку рисунків-ілюстрацій дитячого журналу «Юні Друзі» з нагоди 30-річчя з часу його заснування підготувала і провела в приміщенні Філії УКУ у березні 1985 року Секція Українських Митців і Мистецтвознавців. Ініціатором цього проекту був Юрій Турченко. Головними ілюстраторами журналу на той час були Юрій Кульчицький (з Парижа) та Ростислав Глувко. На виставці журналу «Юні Друзі» знайшли місце також малюнки Роберта Лісовського, Галини Мазуренко, Олени Єнкали та ін. [58, с. 3].

Дев'ятого липня 1987 року в місті Бісноні, Ноттінгамшір, у приміщеннях бібліотеки відбулася організована Управою Осередку СУМ у Ноттінгемі «Виставка релігійної і національної культури». Виставка демонструвала історію України, її традиції і побут, духовну та матеріальну культуру. Також було презентовано велику кількість фотографій (св. княгині Ольги, св. Володимира Великого, князів, гетьманів, полководців, лицарів, національних провідників, державних діячів, письменників, поетів, митців та багатьох інших визначних людей). Одночасно було показано великого розміру мапу СРСР з позначенням 126 концтаборів, 42 в'язниць і 17 психіатричних лікарень, в яких каралися українські політичні в'язні. На фотографіях були відомі церковні діячі, запроторені в радянські концтабори, серед них Бл. Патріарх Йосиф Сліпий і Бл. Патріарх Мирослав [59, с. 3].

На виставці СУБ (1987) демонструвались унікальні пам'ятні речі, банкноти, а також вирізки з англійської преси про українську проблематику.

Бібліотека Філії УКУ в Лондоні влаштувала невелику, зате дуже цікаву і рідкісну виставку з нагоди тисячоліття Хрещення України, яка відбулася

24.09 – 30.09.1988 року. На ній були презентовані рідкісні книги: «Острозька Біблія» (1581 р.), Українське Євангеліє з Києво-Печерської Лаври (1712 р.), рукописна Служба Божа св. Івана Золотоустого XVIIст., старі українські літописи, грамоти князів, церковнослов'янський «Буквар» (1574 р.), українська лексикографія VI–VII ст., церковнослов'янська «Граматика» М. Смотрицького (1619р.), латинська граматика української мови Ужевича XVII ст. Виставка презентувала рукописний «Ізборник» Святослава 1073 р., такий самий «Ізборник» Святослава 1076 р. [321, с. 2].

Виставка «Українська весна» проводилась у залі Old Hall Lincoln's Inn (Лондон, 1993) під керівництвом Т. Демиденко. Представлено було більше 50 робіт художників з Східної України: А. Клименчука, Ю. Бондаренка, С. Блєдньова та інших [131, с. 7].

24 листопада 1995 року у Лондоні в приміщенні Філії УКУ, відбулася виставка української графіки, організована В. Луцівим при співпраці з Центральним Осередком СУБ. Презентувались картини, ікони, різьба та графіка, а також твори запрошених українських графіків зі Львова та Києва. Серед них Л. Левицький (авангард 1940-х років), І. Остафійчук, М. Яців (гуцульські і козацькі теми), І. Крислач («Народна архітектура і побут», Б. Сорока (серія «Старий Львів»), С. Нечай (літографія), В. Дем'янишин (мішана техніка), Р. Романишин (власна мішана техніка), Й. Кузишин (гравюри), Л. Лобода (портрет В. Стуса) [62, с. 3].

Найбільшим досягненням референтури українського народного мистецтва Головної Управи ОУЖ була участь у міжнародній виставці GMEX у Манчестері під назвою «National Cross Stitch Show» 20–22 вересня 1996 року. На ній представили різні зразки української вишивки (хрестиком, низинкою, настилянням). Було прочитано доповідь про історію української вишивки, найстаріші стібки, українські мотиви й кольори, про історію рушника і його вживання, релігійну вишивку та про вишивку в народному одязі [316, с. 4].

Експонати «Рідкісної книжкової виставки» (Лондон, 1988) належали

Бібліотеці Філії УКУ, СУБ та були запозичені з приватних бібліотек [321, с. 2].

У жовтні 1992 року в залі місцевого Відділу СУБ (Лондон) відбулося відкриття виставки «Мистецтво вільної України», влаштованої старанням Відділення Української служби ВВС. Попередньо вона була демонстрована у Києві, Ноттінгемі та інших містах. Відкривав виставку директор Всесвітньої служби ВВС Джон Тюса. Виставка демонсрувала твори сучасних українських художників з музеїв, майстерень та приватних колекцій [56, с. 1].

Посол України у Великій Британії проф. В. Василенко взяв участь у відкритті виставки творів українських художників «Реалізм та імпресіонізм з України», організованої факультетом мистецтв Гертфодшірського університету і фірмою «Дануша Файн Артс» за сприяння Посольства України. Громадськість мала можливість ознайомитися з творами Т. Яблонської, Т. Голембієвської, П. Магро та ін. [305, с. 1].

Вперше в Центральному Домі СУБ (Лондон, 2006), була розгорнута організована Бібліотекою ім. Т. Шевченка фотовиставка «Студентів з України», – О. Цимбалової, А. Косенка, В. Губського, К. Рейнолдс які навчалися у вищих навчальних закладах Англії, під назвою «Всі кольори світу» [286, с. 7].

2009 року в Бібліотеці відбулася виставка «Голодомор-геноцид в Україні 1932–1933 років» [255, с. 5]. Експонати про голодомор були зібрані та упорядковані заходами Українського благочинного фонду «3000 Україна» під керівництвом Катерини Ющенко. Виставка демонструвалася в британському парламенті, в Центральному Вестмінстерському Холі до відзначення 75-х роковин Голодомору (Лондон).

«Нагорода для українського митця» – «Цариці Скульптури» – була вручена 25-річній киянці Юлії Подільській з рук принцеси Майкл Кентської. 2010 року молода скульпторка взяла участь у 149-й щорічній літній виставці Товариства жінок-митців, перемогу здобула скульптура під назвою «Вагітна жінка» [295, с. 5–7].

У травні 2010 р. у посольстві України в Лондоні відкрилася виставка писанок, що вважаються раритетними [408, с. 7]. На писанках, що виставлялися в Лондоні, – англійські мотиви, зокрема середньовічні вишукані маєтки у сільській місцевості, іконки, портрети, зокрема британської королеви Єлизавети ІІ. Посол України Ігор Харченко зауважив: «Це такі речі, що їх навіть така вередлива публіка, як англійська, дуже цінує» [408, с. 7].

Виставкову діяльність провадили й українські художники, які живуть у Великобританії. **Анатолій Атаманюк** (1922–1985) – майстер портретного живопису. Близько 40 художніх робіт було перебрано його дружиною на постійне зберігання до мистецької колекції Бібліотеки і Архіву ім.Т. Шевченка (Лондон). Серед його творів – краєвиди, етюди, натюрморти, портрети тощо. Родом А. Атаманюк із Кам'янця-Подільського. В 1945 році був серед полонених англо-американської зони Німеччини. В тому ж році організував українську початкову школу та заснував організацію «Пласт». До Англії був перевезений у 1947 році: до військового табору Марвел Гіл у Валії, а згодом до околиць Вінчестера. Одна з найбільших художніх виставок А. Атаманюка відбулася в Катедрі УГКЦ (Лондон) в середині 60-х років як своєрідний творчий звіт.

До доробку митця належать композиції «Спогади про Батьківщину», «Молитва за Україну», «Степ» та портрети відомих особистостей – Маргарет Тетчер, леді Лічфілд, принцеси Анни, лорда-мера Лондона, які були високо оцінені мистецтвознавцями. У квітні 2009 року 130 картин було передано в дарунок Україні [177, с. 2].

Олег Островський – художник, член Спілки художників України (1995), проживає у Ноттінгемі (Англія). Свої мистецькі здібності проявляв під час перебування в італійському таборі (Ріміні), організовуючи перші свої виставки та працюючи над ілюстраціями таборового тижневика, а також брав активну участь у таборовому театрі, як актор і танцюрист. Перебуваючи в Іспанії, художник опановував навички гравюри в Державній академії

мистецтв. Повернувшись до Англії, працював у індустрійній галузі та одночасно заочно студіював у галузі машинобудування і механіки. Після одержання університетського диплома працював інженером-конструктором, отримав диплом доктора технічних наук, працював лектором-викладачем.

Художню діяльність О. Островський проявляє в портретних роботах, пейзажах, виконаних олійними фарбами. Відновлює свої перші задуми в оформленні ілюстрацій, святкових картках, плакатах, грамотах, комп'ютерних проектах і загальних графічних працях. Виставки художніх праць відбувалися у Фейкенгамі (1948), Лондоні (1990), Ноттінгемі, Дербі та Лестері (1991), Волвергамптоні (1992) та в Україні (1993, 1996) [177, с. 2].

Виставка «Подорож» української художниці **Ірини Єрмолової** відбулася в жовтні 2010 року (Лондон) в приміщенні Red Gate Gallery. Вона тривала впродовж шести днів. Її твори започаткували в Англії нову течію, яка народилась через зв'язок двох різних великих культур – України і Великої Британії. Свої відгуки про виставку дала преса Dorset Life Magazine [309, с. 8].

«Світ казок і поезії в картинах» (2007 р.) **Леся Паньків** презентувала у залі Катедрального Храму Пресвятої Скитальчої родини (Лондон). Це 140 робіт, мальованих аквареллю, олією, олівцем та акрилом. Виставка супроводжувалась читанням віршів авторкою [378, с. 8]. 8 червня 2010 року було відкрито другу художню виставку під назвою «В ім'я України», присвячену Голодомору 1932–1933 рр.

Помітна постать на художньому небосхилі Великобританії – художниця **Іванна Мащак.** Її перша художня виставка відбулася у філії УКУ. Крім того, вона взяла участь у трьох збірних художніх виставках, які проходили в Лондоні (1993, 1996) і Манчестері (1998). Чимало її картин знаходяться у приватних збірках [280, с. 2]. Складній техніці акварелі вона навчилася на вечірніх курсах живопису у Art Courses – Fox School, де велику допомогу отримала від свого вчителя Артура Гайнца. Більша наснага до цього мистецтва у І. Мащак виникла після ознайомлення з картинами Олени

Єнкали.

Друга персональна виставка Іванни Мащак відбулася 19–28 лютого 1999 року у залі Філії УКУ в Лондоні, де було експоновано 39 картин. На виставці були представлені різного роду барвисті розкішні квіти. Велику цінність виставки становили картини зруйнованих духовних скарбів, таких як Церква села Дошиця (1710 р.) і Богуш на Лемківщині (1858 р.), церква середини XVIII ст. в Белзі на Любачівщині. Цікаво було побачити церкву Святого Василія Великого в Кентиші (Польща), яка була збудована за п'ять років (1992–1997) пожертвами депортованих під час акції «Вісла» 1947 року. Особливу увагу привернув зображений Братський монастир Богоявлення на київському Подолі, який був споруджений 1693 року за сприяння Гетьмана Мазепи. Вона вважалася найкращою спорудою київського бароко і мала ампірний іконостас 1825 р., що вважався однією з найкращих робіт архітектора Андрія Меленського. Серед історичних скарбів були срібний вівтарний хрест – дар митрополита Петра Могили, срібна чаша – дар ігумені Магдалини, матері гетьмана Івана Мазепи. Незважаючина те, що у 1926 році монастир був оголошений пам'яткою історії та архітектури, в 1935 році він був знищений [216, с. 2] [26].

Загалом тематика праць Іванни Мащак – квіти, натюрморти, пейзажі, церкви тощо. Техніка виконання – акварель, пастель, олія, олівець. Картини малого і середнього формату. Звертали на себе увагу такі роботи: «Посохла гортензія», «Соняшники» (акварель), «Захід сонця», «Натюрморт» (пастель),

[26] Власне, ці зруйновані споруди – джерела духовності ─ нагадали Іванні Мащак дитинство, батьків, опіку, що виховували її в любові до рідного краю, його історії та традицій, надихнули І. Мащак до написання таких шедеврів мистецтва. Життя Іванни Мащак було важким, особливо у повоєнне десятиліття, коли в Західній Україні відбувався процес «радянізації». Тоді правоохоронні і каральні органи були насичені «спеціалістами», які викривали «ворожі» чи «сумнівні» елементи. Перший раз її заарештували в 19 років, помістили у в'язниці КДБ в Сокалі, потім перевели до Львова, пізніше знову до Сокаля й Польщі. У 1947 році, як і багато українців, була депортована в ході акціїакцією «Вісла» в околиці Ольштина. Саме тут її заарештовано другий раз за допомогу Українській Повстанській Армії. З варшавської в'язниці її перевели до Києва, де винесли вирок – 10 років таборів Сибіру. Вона витримала 7 важких і жорстоких років таборів. Звільнено Іванну в період хрущовської відлиги 1955 року. Згодом почала працювати інструктором у польській бібліотеці, але їздити по містах було заборонено. Ще один біль довелося Іванні пережити, коли одержала довідку про реабілітацію такого змісту: «...позбавлена волі... на примусовому лікуванні...» [280, с. 2]. Напевне, особисте драматичне життя Іванни вплинуло на змалювання зруйнованих святинь, яким вона хоче надати своїм мистецтвом друге життя.

церкви в Кливківці та в селі Дошиця, виконані аквареллю [216, с. 2].

Виставка мистецьких праць **Галини Мазуренко** була проведена в січні 1982 року (Лондон) і приурочена до 60-ліття перебування на чужині. До її експозиції входило 40 образів, виконаних аквареллю, мішаною технікою [28, с. 3].

Ростислав Глувко (1927–1990) – митець європейського виховання. Народився у Кременці на Волині. Його батько Олександр Глувко присвятив своє життя вихованню волинської молоді в українському національному дусі, за що відбував покарання у польській в'язниці та двічі – в більшовицьких таборах. Його дружину й 10-річного Ростислава вивезли до Казахстану. З Казахстану пощастило виїхати з польськими військами через Палестину до Англії. В Англії поселився у Лондоні разом з дружиною Марією і донечкою Світланою.

Маючи талант художника, Ростислав Глувко навчався і успішно закінчив студії мистецтва (малярства) в «Гаммерсмит Арт Скул» (школа мистецтва) 1949–1953 рр. Після закінчення працвав у графічно-дизайнерській фірмі «Russel Artists», пізніше як адміністратор.

Ростислав Глувко, як і інші митці, працював у різних напрямках, та все ж творча діяльність зводилася до трьох основних напрямів – іконописання, малярства та графіки. Найпомітніші його здобутки у графіці, зокрема книжковій. Десятки книг вийшли у світ, прикрашені його ілюстраціями. Спеціалісти найвище оцінюють англомовне видання «Тисячоліття християнської культури в Україні», яке вийшло в Лондоні 1988 року.

Багато книжок, виданих у Лондоні, на європейському і північно-американському континентах, прикрашені обгортками і віньєтками його роботи. Також упродовж багатьох років він ілюстрував дитячий журнал «Юні Друзі», який друкується у Лондоні[27].

[27] Треба відмітити, що видавництво «Хвилі Дністра» в Клівленді (США) випустило три серії оригінальних святкових листівок Р. Глувка. Крім того, він виконав пару десятків афіш, концертних програмок, сценічних декорацій тощо. Р. Глувко володів багатьма видами малярської техніки. Він є автором циклу ікон: «Вседержитель», «Ісус Христос», «Марія з дитям», «Борис і Гліб», «Святий Юрій». Як художник, Р. Глувко звертався й до історичних тем. Загальне визнання дістали такі його картини як «Хрещення України»,

Як зауважує Ю. Янчук, «оформлення афіш, книжкових видань, листівок, грамзаписів Р. Глувко виконував, поєдную- чи метод типографіки та метод ручного виконан- ня цілих сюжетно-віньєтних комплексів. Систему образотворчих засобів він підбирав відповідно до кожного окремого випадку і чітко розмежовував пошукові та постановочні завдання. Характерною особливістю митця було те, що він постійно пов'язував свої художні пошуки із українськими мистецькими та культурними традиціями» [428, с. 556].

Ростислав Глувко брав участь у трьох виставках українського творчого мистецтва: в Манчестері 1981 р., у Бредфорді та Лондоні в 1982 році. Він також зафіксував своє мистецтво в оформленні каталогів згаданих виставок. Останніми роками інтенсивно працював над створенням картин та ікон різної тематики. Мистецька галерея «Еко» в Детройті (США) влаштувала Р. Глувкові індивідуальну виставку, яка пройшла з великим успіхом, майже всі експонати були продані. Мистецький критик Володимир Баран на сторінках часопису «Свобода» писав: «Такий митець, як Ростислав Глувко, трактує ікону в новий притаманний йому спосіб виходячи з основи, що ікона не повинна бути археологічним предметом, але давати вияв сучасним релігійним почуттям...» [243, с. 2].

Щодо написання ікон, то Ростислав Глувко використовував власні

«Похорон Пантелеймона Куліша», «Козака несуть», а також твори пейзажного мистецтва: «Церква в Маткові», «Річмонд-парк», «Венеціанська лагуна».

Як графік, він малював ювілейні поштові марки, а саме серії, приурочені до тисячоліття хрещення України, серед яких «Церкви на Волині», де відображено у мініатюрі 10 храмів: Почаївську лавру, Замкову церкву в Острозі, Миколаївський собор в Кременці, собор у Ковелі, собор у Рівному, Покровську церкву у Низькеничах, Успенський собор у Володимирі-Волинському, Воздвиженську церкву у Луцьку, монастир у Межиріччі та Георгіївську церкву в Берестечку. До мистецьких напрацювань художника також належать серії марок «Одяг Волині та Волинського Полісся», «Тисячоліття хрещення Руси-України», «Історичні герби визначних міст України» та інші.

Крім марок, Ростислав Глувко виконував малюнки на обгортки до грамофонних платівок, ілюстрації до журналів та книг. Наприклад, понад 15 обгорток платівок, деякі з них ввійшли до реєстру найкращих платівок, виданих у США. Серед них, зокрема, і платівки співака-бандуриста В. Луціва – «Мій рідний край», «Серця у пісні обнялись», «Думи і пісні», «Українські та неаполітанські пісні», «Чабан».

До оформлених Глувком книг належать «В німецьких млинах смерті» П. Мірчука, «Московщина» Ю. Будки, «На крилах життя» М. Фостуна, «A millennium of Christian culture in Ukraine», «Звідуни степових когорт» М. Фостуна, «Вояки воякам», «На шляхах життя», «Історичний шлях Росії до большевизму» С. Горака, «Рейд без зброї» Юрія Борця-Чумака, «Який харч, таке здоров'я» Степана Зощука, «Ukraine and the ukrainians», «Мозаїка моїх споминів» Євгена Побігущого-Рема, «Грані культури» Степана Говерля, «Моє ремесло» Святослава Караванського, «Туга за Україною» Любомира Лосенка, «Плем'я непокірних» М. Фостуна, «Шляхами смерти» М. Фостуна, «Невольницькі плачі» Зиновія Красівського, «У вирі боротьби» Юрія Борця, «Від Бистриці до Темзи» Володимира Луціва та інші.

методи. Він брав старе дерево, чистив його, готував дошки у традиційний спосіб, накладаючи на верх шари гессо. Далі сам робив темперу (фарбу) з природних матеріалів та нею розписував ікони. Ікони переважно невеликого розміру різної тематики (понад 20 ікон) продемонстровані по всьому світу. Серед них ікони: Божої Матері, св. Юра, «в'їзд до Єрусалима» (триптих) та ін.

Інші його праці – це картини різної тематики, мальовані акрилом, хоч він малював і олійною фарбою на полотні. Його улюблені кольори – темно-зелений, бронзовий, бронзово-червонявий (теракота). Цікаві його картини з пейзажами Венеції, Греції та Італії, а також картини на козацьку чи історичну тематику що належать до найбільш вдалих [243, с. 2].

У Великобританії неодноразово проходили й мистецькі виставки з України та зарубіжжя. **Григорій Крук** (1911–1988, Івано-Франківщина) належить до когорти видатних українських скульпторів XX століття, чия творчість високо оцінена, а твори зберігаються в Європі (Німеччині, Франції, Англії та США. Його високомистецькі скульптури «Чатує», «Прачка», «Паламар», «Селянин перед розстрілом у Станіславі» принесли славу талановитому скульптору. Г. Крук творив портрети українських політичних діячів, таких як С. Петлюра, В. Липинський, А. Мельник, А. Жук, патріарх Й. Сліпий, папа Павло VI (Лондон, Единбург, 1954; Кіхлей 1986).

Готуючись до 100-річчя від дня народження митця – скульптора, графіка, портретиста, Бібліотека ім. Т. Шевченка зініціювала представлення його творчості в Україні у мистецькій галереї «Український Дім». Частина колекції була представлена у «Великому Скульптурному Салоні 2010» в Києві [290, с. 7].

У 2002 році було проведено декілька виставок. Перша з них відбулася в галереї «Меньє» і презентувала гобелени та скульптури (О. Гнедаш, О. Мединський, Г. Крук, Г. Шишко, П. Магра, Т. Яблонська, Т. Талемб'євська, Є. Волобаєва). Виставка була організована Посольством України, СУБ та мистецьким агентством «Дануша файн артс». Виокремилися

різьба у бронзі «Запорожець» і «Мати-біженка з дитиною». Друга виставка – відомого художника У. Гуменюка – відбулася в приміщенні галереї на Корк-стріт. Це були картини – «Недільний обід», «Нові українці», «Родина», «Прометей» як жертва глобального перенаселення», «Магдалина», «Паляниця з неба» [223, с. 2].

Чергова українська виставка у 2003 році, Була організована Т. Бассі-Давиденко. На ній були виставлені праці Л. Кудрявцевої: «Революційний дух», «Мітинг», «Після бою», «Молода комуністка», «Жінки-колгоспниці», «Соняшники», «Прогулянка на конях» тощо [224, с. 2].

У наступному році була проведена ще одна виставка художників з України: А. Яловського («Когут з курчатами», «Червоні маки»); П. Магра («Гуси»); М. Кублик («Будинки в квітах»); О. Алєксєєва («Танцюючі фігури», «Хлопчик з колесом», «Кінь»); а також представлені роботи П. Титенка та Л. Кудрявцевої [226, с. 3].

2005 року під враженням від Помаранчевої революції художник Д. Добровольський презентує в Лондоні свої найсучасніші художні твори. Попередньо його виставки відбувалися в Азербайджанському культурному центрі (Лондон, 1999), Музеї «Leyton House» (Лондон, 2000), в «Nexus Gallery» (Единбург, 2001) [323, с. 7]. Виставка автора під назвою «Sunshine in the Orangery» у 2007 році містила роботи «Зимовий вечір», «Нічний Київ», «Вечір у Гурзуфі» тощо [323, с. 7]. Наступного року в головному будинку СУБ (Лондон) успішно відкрилася виставка двох відомих постатей українського сучасного мистецтва – художника Дмитра Добровського і скульптора Леоніда Козлова, членів Національної спілки художників України.

Виставив свої роботи відомий художник Григорій Шишко – гість з України (Кривий Ріг). Серед них «Church on the hill», «Bridge over Inguletz» в Chambers Gallery (Лондон, 2006) [57, с. 4]. У тому ж 2006 році свою третю виставку у приміщенні «Peace and colour Gallery» провів художник-модерніст А. Якутович (Київ).

На виставці члена Національної спілки художників України, викладача Кременчуцького університету Святослава Дереки, яка тривала з 8 квітня по 8 травня 2009 р. у Лондоні, були представлені сільські пейзажі, урбаністичні картини, натюрморти, яскрава графіка та живопис. Британські мистецтвознавці називають С. Дереку майстром різних авангардних стилів (картина «Завод КРАЗ») [107, с. 7].

2012 рік був насичений творчими виставками-експозиціями, які дивуючи українсько-англійську аудиторію. Були виставлені твори Я. Гніздовського, С. Борачка, М. Кричевського, М. Левицького, О. Новаківського та І. Труша. До експозиції ввійшли також твори молодих художників С. Двурічевського («Краєвиди старого Києва»); С. Кравченка («Поезія квітів») та твори Д. Добровольського.

Демонструвалися і художні твори Лесі Кара-Коця (Київ) – дитячі книги з ілюстраціями «Пригоди Хоботарок», «Порятунок весняного сонечка», «Летюче слоненя» та 50 картин на теми подорожей і пригод [304, с. 4].

В. Коновал відкривав свою виставку сучасного українського мистецтва в галереї СУБ (Лондон, 2012) роботами аквареллю [303, с. 3]. У цій виставці брали участь художники О. Мартинюк («Чернівецькі ліси»); Л. Сенчук; фотохудожники Н. Любінецька, С. Березень, І. Поліщук, А. Джигир, М. Бацигін, В. Харченко, І. Калінік та вишивальниця І. Суліковська.

Доповненням до художньої виставкової діяльності стали започатковані українськими організаціями Великобританії **видання й експозиція марок і світлин.** В жовтні 1950 року в Лондоні вийшов каталог поштових марок. «Українська Думка» публікує статтю Петра Цегельського з Варшави «Корифеї української філателії у Великій Британії», де він подає вичерпну інформацію про всіх дослідників-філателістів Німеччини, Англії, України, їх видання, монографії, дослідження різного періоду [409–410]. П. Цегельський розповідає про значення Української Пластової Організації у випуску недержавних пластових поштових марок починаючи з 1927 року (Львів); 1931–1935 рр. (Прага); 1950 р. (Мюнхен); 1957 р. (Лондон). 1969 року до 20-

ліття Українського «Пласту» в Англії видано кольорові марки з тризубом, датою «1949–1969» та написом «20-ліття Українського Пласту у Великобританії» [410, с. 5]. У своїй рубриці «Українські недержавні марки» П. Цегельський розповідає історію про спеціальну Членську марку Української католицької церкви, видану в Лондоні у січні 1950 року [410, с. 5].

На користь та шкільні потреби української громади Англії 10 жовтня 1954 року СУБ випустив добродійну серію марок із зображенням голівки дитини у віночку з квітів з написом «Фонд Української Дитини» [410, с. 5].

Петро Цегельський постійно публікує до «Української Думки» під рубрикою «Українські недержавні марки у ВБ», про марки, які відсутні у світових каталогах. Прикладом є «Членська марка Українців у ВБ» дописи яку випустило Об'єднання Українців у Великобританії у 1950, 1952, 1958 рр. (друкувались у Лондоні) [410, с. 5]. Це, зокрема, Ювілейний блок Союзу Українців у Великій Британії, з нагоди 920-річчя проголошення князем Ярославом Мудрим Божої Матері Царицею України. Автор рисунків та проекту блока – Роберт Лісовський [410, с. 5].

Новий блок марок виданий в Лондоні 1958 року з нагоди 10-річчя Спілки Української Молоді (СУМ) – рисунки за проектом Ростислава Глувка [410, с. 5]. Також до приїзду Кардинала УГКЦ Йосифа Сліпого випущена марка з зображенням Патріарха накладом 25.000 шт. (Лондон, 1970 р.). Філателістична виставка «Світ українських поштових марок» Теодора Федишина (1926–1974), відомого колекціонера, засновника відділу філателії Бібліотеки ім. Шевченка в Лондоні, відбулася в червні 2005 року [329, с. 1]. Його виставкові експонати становили велику мистецьку цінність, також були представлені його досягнення та нагороди.

«Українська еміграція в світлинах» – унікальна колекція, упорядкована до 60-річчя СУБ 2006 року [291, с. 1]. Це подорож у минуле, про різні етапи розбудови, маловідомі факти українського життя на еміграції, що представлені на світлинах з колекції Бібліотеки і Архіву ім. Т. Шевченка.

До святкування 60-річчя СУБ раритетні фотографії публікувалися на сторінках газети «Українська Думка»[28].

Таким чином, концертно-фестивальний рух і виставкова діяльність органічно доповнили напрями роботи українців Великобританії у справі популяризації не лише здобутків українського мистецтва, а й загалом інформації про Україну, її історію і культуру.

4.2. Звукозаписи

Значну роль у популяризації української музичної культури другої половини XX століття у Великій Британії відіграли звукозаписи. Починаючи з 1950-х домінуючою в звукозаписах була хорова музика. Тоді одним з перших був професійно записаний хор «Пласту» (диригент Я. Бабуняк) «Пласт співає» [227, с. 109] (дві платівки) з виконанням пластових та народних пісень. Хор «Діброва» (диригент Ярослав Гаврилюк) записав платівку «Рідні звуки» [227, с. 118].

Хор «Дніпро» з Олдгему під кер. А. Корольчука випустив платівку православної Святої Літургії за Святим Іоаном Золотоустим, також 1994 р. хор під кер. С. Мороза випустив касету греко-католицької Літургії [133,

---

[28] Свят-вечеря, зорганізована СУБом у «Камбермаед Готель» у Лондоні (6 січня 1946 р.);
учасники Зборів Союзу Українців у Великій Британії (Единбург, 19 січня 1946 р.);
хор «Б» з членами оркестру, дир. хору і оркестру Ярослав Гаврилюк (Ріміні, 15 лютого 1947 р.);
три унікальні фотографії поміщені в «УД» 2006 року – Перший Чоловічий Соборний Хор 85 табору в місті Мілденгол, дир. Анатолій Кліщ, адміністратор Григорій Болюбаш (1947 р.); Танцювальна група у таборі м.Мілденгол, балетмейстер Ілля Куриляк (1948 р.); Ріміні – Італія, співмешканці намету № 5, 1947 р.;
Перший мішаний хор у готелі «Сілсден» з диригентом Михайлом Грабарем та танцювальний гурток під керівництвом Михайла Терлецького, 1948 р.;
Квартет хору «Славута» 1948 р. під акомпанемент бандуриста Домошовця;
Балет у 85 таборі Мілденгол, керівник І. Куриляк, 1949 рік;
Викладачі Української Гімназії в таборі Ріміні – Італія (на тлі барака ч. 19) [291, с. 6].
Серед інших фото в номерах газети «УД»:
«Наталка Полтавка» Івана Котляревського, муз. М. Лисенка (Кооп-Голл 1950 р.);
Драмгурток ім. Кропивницького при Бредфордському відділі СУБ, постановник А. Пурас (постановка пройшла з успіхом у Галіфаксі, Кіхлей, Олдгамі в 1951 р.);
Мішаний хор «Думка» з Ноттінгема, під час Різдвяного концерту, дир. О. Пицко (7 січня 1951 р.);
Дует Одарки і Карася з опери «Запорожець за Дунаєм»; Великодній вечір «Вітаю, Весно»;
Соло-дума «Я сьогодні щось дуже сумую», вик. Ліщинський (20 квітня 1952 р.);
Члени аматорського гуртка «Хмара» при осередку СУМ в Лондоні, режисер Олександр Барчук (1956 р.) (див. Додаток В).

с. 148].

Шість платівок чоловічого хору «Гомін» – це колядки та щедрівки, концертні програми хору із солістом В. Луцівим (диригент Я. Бабуняк) [227,с. 113]. Найбільше багатство хору «Гомін» – його солісти-співаки. Тут співали знаменитий баритон швейцарської опери Павло Гунька, співак-тенор і бандурист Володимир Луців.

З проголошенням незалежності України 1991 року відбулися зміни в хоровій культурі західної української діаспори. Хорові колективи набувають широкого розмаху в концертно-виконавській діяльності. У співпраці з хорами України здійснюється обмін концертами для популяризації національного духовного багатства хорової музики, її відродження та розвитку. Хор «Гомін» започаткував світове єднання хорів-побратимів: з великим успіхом виступав в Україні спільно із львівським чоловічим хором «Гомін» (диригент Олег Цигилик), у 1995 році – з хором «Бурлака» (Торонто, Канада), у 1997 році – у Великобританії.

Така співпраця культурно-мистецьких колективів, що знайшла своє відображення не лише у виконавській, але й у звукозаписній діяльності, сприяє утвердженню творчих концепцій, відкриває нові сторінки хорової музики, завойовує прихильність численної аудиторії, дає можливість керівникам колективів обмінюватися репертуаром, інтерпретацією того чи іншого твору, художнім виконанням, результатами своїх творчих досягнень, піднімати професійний рівень як диригента, так і колективу.

Кожен диригент і колектив уже утвердили власний стиль виконання, але така співпраця чи спілкування дає новий поштовх творчості, новий етап у хоровому виконавстві.

Репертуар «Гомону» побудований на основі старої хорової музичної традиції. Основу її становлять українська хорова класика та народні пісні. Поряд з історичними піснями та думами звучать жартівливі, ліричні пісні, а також щедрівки, веснянки, колядки та гаївки. Немає сумніву, що над багатющим репертуаром хору «Гомін» працювали обидва керівники-

диригенти, зібравши понад 600 пісень різних жанрів. Маестро Ярослав Бабуняк збагатив репертуар мистецькими зразками церковної музики композиторів Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, Г. Рачинського.

Хор «Гомін» постійно популяризує творчість М. Лисенка, К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича, С. Людкевича, А. Вахнянина, Ф. Колесси, М. Колесси, А. Гнатишина, О. Садовського, Ф. Жарка, І. Воробкевича, О. Кошиця, Б. Крижанівського, Є. Козака, А. Кос-Анатольського, Н. Нижанківського, О. Нижанківського, Р. Купчинського, Д. Котка та ін. «Гомін» вирізняється також виконанням релігійних пісень: великодніх, різдвяних, богослужбових співів.

У переліку звукозаписів сольне й ансамблеве бандурне мистецтво репрезентував Володимир Луців. В його перших платівках уміщені «Дума на смерть козака-бандуриста», «Реве та стогне Дніпр широкий» та інші. Важливе місце займають альбоми «Українські та неаполітанські народні пісні», «Думи. Пісні. Співає Володимир Луців» [227, с. 114].

2009 року Володимир Луців урочисто відсвяткував 80-річчя в Україні – у Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Надвірній (Івано-Франківської обл.) [167, с. 19]. На урочистостях було презентовано і ювілейний комплект компакт-дисків митця – своєрідну тридискову колекцію («серіал») із записами його найкращих творів. В його основу лягли записи різних років, видані на семи платівках, а сьогодні переведені у цифровий варіант (55 творів). Колекцію випустила в Києві фірма «Наш формат» (автор проекту та упорядник – Орест Цимбала зі Львова, мистецьке об’єднання «Ревія»). Збірка «З Україною в серці» – естрадні пісні-діаманти, серед яких твори П. Майбороди, К. Стеценка, А. Кос-Анатольського та ін. Друга збірка – «Українські пісні й думи» – представляє справжні шедеври народної і авторської музики: романси «Чорнії брови, карії очі», «Дивлюсь я на небо», «Повій, вітре», старовинні думи та ін. Це записи 60–70-х років ХХ ст., зроблені у супроводі оркестру швейцарсько-італійського радіо хором

«Гомін» із Манчестера та камерним оркестром під керівництвом Стіва Норберта. Третій диск – «Міжнародні пісні» – містить переважно європейські пісні-перлини 50–70-х років. Важливо, що більшість тих пісенних «шлягерів» перекладено українською. Усі три альбоми оздоблено самобутньою графікою українського митця, земляка В. Луціва, Ростислава Глувка, який також мешкає в Лондоні [167, с. 19].

Звукозаписну творчість митця можна умовно поділити на дві частини – це твори для бандури (вокально-інструментальні й інструментальні) та вокальні твори у супроводі фортепіано чи оркестру (народні пісні, естрадні, оперні арії, романси, солоспіви). Тому можна визначити, що музичні смаки митця розвивались у двох напрямах, але завжди були тісно пов’язані між собою, доповнювали один одного.

Звертаючись до аналізу вокального репертуару, слід зазначити, що він у В. Луціва надзвичайно великий і багатий у жанровому і тематичному плані, представлений творами різних епох, стилів (як музичними, так і композиторськими).

Серед вокальних жанрів – арії з опер українських та західноєвропейських композиторів, народні пісні, романси-солоспіви, популярні шлягери, естрадні пісні різними мовами («Ти моє сонце», муз. Е. Капуа, «Вернись в Соренто», муз. Е. де Куртіс, «Мама», муз. Ц. А. Біксіо та ін.).

Його вокальний репертуар надзвичайно різнохарактерний: ліричні, сумні, веселі, жартівливі, трагічні, героїчні і т.д., що надає йому різноманітності і цікавості.

У записаних В. Луцівим сольних альбомах «Володимир Луців тенор», «Серця у пісні обнялись», «Думи», «Мій рідний край», «Українські і неаполітанські пісні», «Спогади з України» представлені численні зразки його репертуару в супроводі оркестру чи фортепіано, а також бандури.

У своїй творчості В. Луців в основному опирався на естрадно-концертний стиль, що було вимогою сценічних виступів того часу, хоча з

надзвичайно великим успіхом виконував він і оперні арії.

Слід відмітити, що в своєму багатому вокальному репертуарі, який маестро пропонував слухачам, В. Луців мав також маловідомі або й зовсім невідомі пісні, твори, які з певних політичних чи ідеологічних причин не виконувалися в Україні (наприклад, Оксана Лятуринська «Волошки»), пропагував твори композиторів української діаспори (А. Гнатишина, О. Бобикевича, А. Рудницького, Г. Китастого, Б. Весоловського та інших).

Другу і вагому частину вокального репертуару В. Луціва становлять різні за жанрами пісні – пісні різних народів, естрадні популярні шлягери, романси, солоспіви багатьма мовами. Ця частина вокального репертуару митця надзвичайно велика за кількістю творів.

Бандурний репертуар Володимира Луціва охоплював як традиційні кобзарські твори, так і зразки академічного вокально-інструментального виконавства. Його репертуарні пошуки зумовлювалися не лише концертно-сценічною діяльністю, але й головною метою – пропаганди української національної культури в чужоземному середовищі. Саме на цю ділянку музичного мистецтва були спрямовані всі мистецькі зусилля Володимира Луціва, саме цим і зумовлюється широка жанрова різноманітність його бандурного репертуару: думи – «На смерть козака-бандуриста», «Буря на Чорному морі», «Невольник» (сл. Т. Шевченка, муз. А. Голуб), «Дума про Матір-Україну» (аранж. Ф. Глушка), «Дума про Богдана Хмельницького» (аранж. Г. Китастого) та ін.; історичні пісні – «Про Байду» (обр. Г. Хоткевича), «Про Нечая» (обр. Г. Хоткевича), «Про Морозенка», «Встає хмара з-за лиману» (сл. Т. Шевченка, муз. В. Ємця) та ін.; псалми – «Страшний суд» (з репертуару О. Вересая), «А у Господа превелика сила» та ін.; різнохарактерні українські народні пісні – «Бандуристе, орле сизий» (сл. Т. Шевченка), «Взяв би я бандуру», «Вечір надворі», «Сіяв мужик гречку», «Ставок заснув» та ін.; інструментальні твори – авторська «Музична фантазія», «Гавот» М. Лисенка та ін.

З вищенаведеного переліку можна визначити репертуарний пріоритет

для В. Луціва епосу (дум та історичних пісень), що визначав «спадковість традицій полтавської кобзарської школи, представником якої був його вчитель Григорій Назаренко» [123, с. 81], адже саме в репертуарі кобзарів полтавської школи переважав епос. Окремі музичні твори В. Луців отримав безпосередньо від свого вчителя («дума про Богдана Хмельницького» в аранж. Г. Китастого, «Думи мої» на сл. Т. Шевченка, «Сім струн» на сл. Лесі Українки, історичні пісні «Максим козак Залізняк», «Запорізький марш», «Морозенко» та ін.), інші самостійно аранжував для голосу з бандурою.

Характерною ознакою думової інтерпретації В. Луціва є індивідуальний підхід, зумовлений специфікою тембру співака-тенора, що не поширений серед кобзарів. Виразність виконавства митця відзначали його сучасники, підкреслюючи емоційну сценічну поведінку («гру від серця»), виразну чітку дикцію для донесення змісту творів, контраст ігрових характерів тощо. Подібні визначення можуть бути застосовані і для звукозаписів дум. До перезаписаного диска В. Луціва «Українські народні пісні й думи» увійшли такі зразки епічного репертуару: «На смерть козака-бандуриста» (старовинна дума, передав кобзар Г. Назаренко), «Буря на Чорному морі» (старовинна дума, передав кобзар Г. Назаренко), «Невольник» (сл. Т. Шевченка, муз. А. Голуб). Всі три твори представлені в аудіоформаті, а дума «На смерть козака-бандуриста» ще й у відеоформаті (запис 1990 року, Львівське телебачення).

Всі запропоновані у записах думи сповнені трагічних переживань і подій української історії. В них бандурист виявив своє співчуття до людського горя, асоціативно і до страждань своїх земляків на далекій батьківщині. Своїм завданням у думах Луців ставив відображення реалістичності, історизму, поєднання трагедійності та героїки [105]. Музичні критики неодноразово відзначали глибоке емоційно-психологічне входження митця в художній образ, тонке динамічне нюансування, раціональне агогічне мислення, обґрунтованість цезур-пауз, що надавали експресивності звучанню.

Практика оперного та естрадного співака не могла не вплинути на виконавську манеру Володимира Луціва як бандуриста. У співі дум він опрацьовував насамперед вокальну партію, звертаючи особливу увагу на дикцію у вокалі та речитативах, динамічно вибудовуючи музичну форму із врахуванням не лише темпу й агогіки, а й сценічної гри. Вплив академічного оперного співу проявився у стилі В. Луціва якісною вокальною лінією, оптимальним поєднанням голосу та акомпанементу (в т. ч. і бандурного), класичними параметрами співвідношення репертуарних жанрів. Естрадний спів істотно вплинув на підбір репертуару, чітку орієнтацію виконавця на публіку, врахування ним як специфіки аудиторії, так і вибору послідовності творів, їх сприйняття.

Інтерпретація бандурних творів у В. Луціва особлива, оригінальна, тому що він ніколи не наслідував інших виконавців, а завжди, як сам наголошував, «грав від серця», про що свідчать його чітка дикція для донесення змісту творів, чудовий милозвучний голос широкого діапазону з металевим забарвленням як у низьких, так і у високих регістрах, плавні переходи від піано до форте у високих регістрах для контрасту характеру і т.д.

У репертуарі В. Луціва слід відзначити твори, які він виконував з іншими інструментами, оскільки саме він вперше в бандурному мистецтві в 60-х роках здійснив сміливий експеримент, поєднавши бандуру зі струнним камерним оркестром у інструментальних та вокально-інструментальних композиціях, що знайшло відображення як на концертній сцені, так і в аудіозаписах. Це, зокрема, «Гавот» М. Лисенка, пісня «Ставок заснув», романс «Бабак» Л. Бетховена, які він виконував з бандурою і оркестром Стіва Норберта. Це ще раз підкреслює синтезуючий характер творчої постаті Луціва-бандуриста, яка поєднує в собі традиції кобзаря (з його репертуаром, епічною виконавською манерою) та концертного виконавця (з вимогами жанрового ускладнення – від пісні до романсу, балади, арії та сценічною орієнтацією на художньо-естетичні смаки та уподобання публіки) [123, с. 81].

Саме завдяки В. Луціву бандура виступила на рівні поряд із смичковими та духовими, іншими широко відомими музичними інструментами.

Повстанській пісні «Дівчино-голубко», що робить її однією з найкращих пісень цього жанру, митець надав звучання «солодкого вальсика» і знайшов для неї інтерпретацію, гідну пісні вояків УПА.

Слід відмітити, що до записаного репертуару В. Луціва входили і твори, які він виконував з різними ансамблями та капелами бандуристів. Наприклад, під час виступу з капелою бандуристок з Детройта виконував «В гаю зеленім» у дуеті з М. Брездень та соло в пісні «Черемош». Особливо оригінально тенор звучить у поєднанні з жіночими голосами.

Але аналіз бандурного репертуару не буде повним без аналізу значної за кількістю дискографії співака. Вона охоплює і класичний («Гетьмани», «Гавот», муз. М. Лисенка, «Бабак», муз. Л. Бетховена), і народний репертуар (думи та українські народні пісні), а також пісні сучасних українських композиторів, пісні інших народів, що дозволяє відзначити не лише широту репертуару співака-бандуриста, але й удосконалення його виконавської майстерності впродовж творчого шляху, співпрацю з провідними музикантами (виконавцями і музикознавцями) свого часу. Більшу частину дискографії занотовано у виданні «Від Бистриці до Темзи», але вона охоплює лише сольні диски співака-бандуриста. Проте існує і ряд аудіозаписів, де сольні виступи Володимира Луціва перемежовуються із ансамблевими колективами, з якими він разом виступав у гастрольних турне [218]. Це, зокрема, українські пісні «О ти, дівчино зарученая», «Встає хмара з-за лиману» (сл. Т. Шевченка), «Повій, вітре, на Вкраїну» (сл. С. Руданського), «Садом, садом, кумасенько» – на платівці «Дівчата-україночки» (Торонто, Канада); «Коли заснули сині гори» (муз. А. Кос-Анатольського), «Повернись до мене» (сл. С. Гуменюка, муз. Є. Козака) – на платівці вокально-інструментального ансамблю «Чабан» (США, 1976 р.); сольні твори на платівках хору «Гомін» – «Ой під гаєм зелененьким» (народна пісня, обр.

М. Колесси), «Чарівниця» (сл. А. Драгомирецького, муз. М. Степаненка); думи – на платівках «Візантійського хору» (Голландія); пісні Богдана Весоловського з оркестром С. Норберта – на платівці «Мрії» (Канада) – «Біжить доріжка» (сл. М. Масла), «Чумацький шлях» (сл. В. Сосюри).

Звукозаписна діяльність представлена і у творчості Євгенії Зарицької. Вона записала перший стереодиск із українськими народними піснями у Нью-Йорку – «Є. Зарицька з камерним оркестром Жака Беляско» (Уранія, 1959). Ця платівка з анотацією англійською мовою про Україну, її пісні, як і попередня, що була записана співачкою в Парижі, мала міжнародний успіх [166, с. 837]. В. Витвицький зауважував: «Її гарний, абсолютної інтонаційної точності голос – мецо-сопрано – має справність і легкість колоратурного сопрано. Її передання творів глибоке, хвилююче… Про Євгенію Зарицьку не вистачить сказати, що її дикція знаменита. У своєму співі вона передає типові ознаки і дух мови, якою співає…» [166, с. 369–370].

Важливими для розвитку українських мистецьких колективів Великобританії є відеозаписи подій: концерту у Королівському залі Ноттінгема (танцювальний ансамбль «Чупляк» та Володимир Луців, 1983 р.); концерт у Королівському залі «Альберт Гол» у Лондоні з нагоди 1000-річчя Хрещення Руси-України (29.05. 1988 р.) та ін. [227, с. 112].

Звукозаписи Павла Гуньки – 124 солоспіви М. Лисенка на 6 дисках CD, 55 солоспівів Я. Степового на двох дисках та 42 солоспіви К. Стеценка на двох дисках, здійснені в межах проекту «The Ukrainian Art Song Project», доступні сьогодні для використання користувачами мережі інтернет на сайті проекту [440].

Таким чином, хоча звукозаписна діяльність українських митців Великобританії не представлена дуже кількісно, проте за якісним жанровим і тематичним наповненням репрезентує вокально-інструментальні та інструментальні сольні, ансамблеві, хорові жанри, творчість українських композиторів, у т.ч. діаспори, зарубіжних композиторів (у т. ч. українською мовою), українські народні пісні та пісні народів світу.

4.3. Медіа-організації й видання

Українська діаспора у Великобританії завжди намагалась підтримувати тісні зв'язки з рідною землею. Культурно-просвітницькі та громадські організації також дбали про збереження рідної мови, звичаїв і традицій. До початку Другої світової війни пресово-інформаційну діяльність проводила Українська Дипломатична Місія Англії. Відомим її діячем був інженер Микола Горбенко [253, с. 127].

Згодом головним осередком української культурної праці медійними засобами в Англії стало Українське Бюро в Лондоні, засноване Яковом Макогоном у 1931 році. Це Бюро мало своїм завданням «подавати англійському загалові всяку інформацію про українські справи, кільтурні, релігійні та політичні події з України». Директором Бюро, головним організатором та виконавцем його завдань був В. Ю. Кисілевський, син української діячки О. Кисілевської. Розташовувалось Бюро в репрезентативному будинку напроти Букінгемської Палати в Лондоні [253, с. 128].

Діяльність Українського Бюро в Лондоні була досить різноманітною. Воно виготовляло і поширювало меморіали, видавало бюлетні для англійської й української преси в кількості до 2000 примірників. Помітно зростала кількість українських матеріалів в англійській пресі[29]. Крім пресової праці, Бюро проводило широке листування із закордоном, розсилало інформаційну літературу й залагоджувало українцям багато різних справ у Лондоні. Брало також участь у лондонському дипломатичному житті й виконувало «завдання посольств та консуляту недержавного народу» [239, с. 57].

Згодом Бюро співпрацювало з Англо-Українським Комітетом (1935 р.),

[29] За статистикою в 1931 р. було близько 200 статей-заміток про Україну; 1932 р. – вже 360, 1933 р. – 627, 1934 р. – 750, 1936 р. – 1163, а в 1938 р. – понад 2000. Завдяки заходам Бюро в англійській пресі перестали вживати на означення українців різні невідповідні назви, такі як «малороси», «рутенці» та ін.

створеним українськими діячами, які цікавились українською справою та слідкували за розвитком українського руху. Для цього Комітету Бюро організувало виставку української преси і мистецтва, дбало про створення кафедри українознавства в одному з англійських університетів, видавало публікації, одна з них – «Українське питання та його значення для Великої Британії» [252, с. 128].

У кінці 20-х на початку 30-х рр. в Лондоні діяло Англо-Українське товариство (Рада). Воно видавало гетьманський місячник «The Investigator» (1932–1933 рр.), в якому містилися статті В. Коростовця, Е. Соковича, В. Доманицького, Л. Білецького та інших авторів – українських емігрантів [252, с. 129].

Українська Інформаційна Служба (УІС) та Українська Видавнича Спілка (УВС) обслуговували потреби української громади у Великобританії, друкуючи для СУБ тижневу газету «Українська Думка», англомовний квартальник «Ukrainian Review», підручники для Шкіл Українознавства та окремі видання для інших установ та організацій.

Паралельно з видавничо-друкарською діяльністю УІС – УВС від самих початків існування поширювали інформацію про Україну серед чужинців, британців й інших англомовних народів. З цією метою в 1978 році при УІС було створено Українську Центральну Інформаційну Службу (УЦІС) з філіями в Канаді, США, Австралії та деяких країнах Західної Європи. Вона знаходиться у власному приміщенні, в якому постійно працювало близько дванадцяти осіб, а її діяльність фінансувалась українською громадою – передплатами на журнал, оплатою за друкарські послуги, продажем книг і добровільними пожертвами на видавничий фонд[30].

З відновленням незалежності Української держави діяльність УІС – УЦІС поширилася на Україну. Тут зареєстровано Представництво УІС. Це

[30] Діяльність служби проходила під орудою таких діячів як ред. Г. Драбат, Б. Микитин, Р. Борковський, В.Василенко, П. Олійниченко, І Ратушний, І. Гаврилів, Я. Деременда, Ю. Заблоцький, В. Гуменюк, М.Щупляк, П. Цимбалістий, А. Тисячний, І. Равлюк, М. Білан, І. Дмитрів, О. Музичка, В. Олеськів, С.Олеськів, В. Павлюк, М. Матвіївський, І. Дмитрів.

уможливило виконувати видавничу й інформаційну працю, корисну для українського народу, що було і є головною метою функціонування Української Інформаційної Служби.

Серед видань друкарні Української Видавничої Спілки: «Марко Чубатий» О. Воропая, «Календарець», «Як писати листи по-англійськи», «Похід Карла VII на Україну» і «Росія чи Європа» Д. Донцова, «Над Галичем гримить» М. Фостуна, «Фрагменти життя і мук» С. Глід, дитячі книги – «Жучок Щербачок», «Слон по Африці ходив», «Лебеді» Л. Полтави, «Філософсько-християнська думка Т. Шевченка» Д. Бучинського [142, с. 2–3].

З 1950-х років Союз Українців Британії перебуває під впливом ОУН. СУБ періодично видає газету «Українська Думка» (з 1947), англомовний квартальник «The Ukrainian Review» (з 1954), дитячий журнал «Юні Друзі» (з 1956); велику кількість книг.

В «Українській Думці» публікувалися дописи про життя і діяльність українських громад у Великій Британії, а також про діяльність українських установ, організацій, товариств, різних комітетів із виокремленням праці Союзу Українців у Великій Британії, як української центральної суспільно-громадської установи в країні.

Кольоровим друком виходили святкові (різдвяні, великодні, «зеленосвяточні») номери тижневика. Деякі сторінки видавали братні організації, за такі сторінки відповідали їхні редакційні колегії чи окремі редактори. Зокрема, серед таких організацій: «За єдність Церкви й народу» (Об'єднання Помісної Української Католицької Церкви – УКПО); «Голос Молоді» (Спілка Української Молоді – СУМ); «Жіноча Сторінка» (Організація Українських Жінок у Великій Британії – ОУЖ); «Літературна Сторінка» (Товариство Української Літератури – ТУЛ); «Пластова Сторінка»» (Крайова Пластова Старшина). Ці сторінки друкувались протягом року на одній сторінці тижневика, а всього було відведено 46 сторінок протягом року.

Традиційно сторінки тижневика мали тематичне спрямування. Перша сторінка – редакційні статті, важливі комунікати, звернення, заяви, декларації, важливі посмертні згадки, вісті з України та світу. Друга сторінка призначалась для літератури, мистецтва і культури. Третя сторінка вміщувала дописи про громадське і культурно-освітнє життя української громади у Великій Британії. Четверта сторінка – «чужі сторінки» громадських установ і організацій. П'ята сторінка була призначена для матеріалів політичної тематики. На цій сторінці протягом року друкувались «Матеріали з України». Шоста сторінка – так званий підвал. Тут друкувались історичні повісті, романи, науково-історичні розвідки, об'ємні матеріали політичної, аналітичної, а також цікавої публіцистичної тематики. Сьома сторінка призначена для різних цікавих матеріалів на медичні теми, гуморесок, оголошень та вістей. Восьма сторінка – посмертні згадки та різні оголошення.

Газета «Українська Думка» друкувала матеріали українського культурно-мистецького спрямування під рубриками: коротких інформацій, анонсів, анотацій, хроніки, репортажів, рецензій, оглядів, заміток, нарисів: «З життя громад», «З Українського життя у Великій Британії». Ці матеріали культурно-мистецького спрямування торкалися таких тем: 1) концертна діяльність хорових колективів та солістів; 2) проведення урочистих імпрез мистецького спрямування; 3) вшанування видатних постатей (ювілеї, некрологи); 4) виставкова справа (художні, фотовиставки, виставки філателії та ін.); 5) театральна діяльність; 6) загальні питання культури в еміграції.

Серед колективів, яким на сторінках газети присвячені окремі статті, відзначимо колективи Великої Британії – хори («Гомін» під керівництвом Я. Бабуняка з Манчестера, «Діброва» під керівництвом Я. Гавриліва з Бредфорда; хор ім. М. Лисенка з Ноттінгема під кер. О. Пицка та ін.) і танцювальні групи («Орлик» під кер. П. Дністровика з Манчестера, «Лиман» із Лондона під керівництвом М. Гайви і М. Ткачука; «Запорожець» із Ноттінгема під кер. В. Луцика та ін.)

Особливі в тижневику статті-присвяти видатним солістам – Ярославу Бабуняку – лауреату Міжнародного музичного фестивалю (Валія, Лланголлен, 1953) у номінаціях: інструментальна гра на бандурі, спів та співак-бандурист; Володимиру Луціву – лауреату Міжнародного конкурсу вокалістів у Бельгії та багатьох інших фестивалів [105, с. 5].

Серед рецензій – відгуки на виступи репрезентативного танцювального ансамблю «Орлик» під мистецьким керівництвом хореографа Петра Лазорищака-Дністровика, а після його смерті – п-ні Марії Бабич і п. Дмитра Парадюка; чоловічого хору «Діброва» відділу СУБ у Бредфорді, диригент Ярослав Гаврилюк, акомпаніатор п. Ярослав Шутка; чоловічого хору ім.Миколи Лисенка в Ноттінгемі під керівництвом п. Остапа Пицка; дівочого хору СУМ «Трембіта» в Олдгемі; чоловічого хору «Верховина» в Ковентрі – диригент Марія Костюк; оркестру СУМ у Ноттінгемі – диригент Мирон Скаліш; танцювального ансамблю «Крилаті» з Бредфорда [344, С. 245].

На сторінках тижневика представлено інформацію про такі мистецькі колективи:

хорові: «Сурма», «Промінь» (дир. П. Кочанський) з Лондона; «Бурлака» (дир. С. Гумінілович), «Гомін» (дир. Я. Гордій, Я. Бабуняк), «Русалка Дністрова» (дир. П. Гунька) з Манчестера; «Діброва» (дир. Я.Гаврилюк, С. Замулінський) з Бредфорда; хор «Дніпро» (дир. Анатолій Кліщ), «Трембіта» (дир. Я. Бабуняк) з Олдгама; хор ім. М. Лисенка (дир. О. Пицко), «Боян» (дир. М. Бучок), хор ім. Лесі Українки (М.Скаліш), «Заграва» (дир. Марія Семак, Ірина Курляк) з Ноттінгема; «Оберіг» з Болтона;

танцювальні: «Орлик» (кер. П. Лазорищак-Дністровик, М. Бабич, Д. Парадюк) з Манчестера; «Лиман» (кер. М. Гайва і М. Ткачук) з Лондона; «Запорожець» (кер. В. Лущак) з Ноттінгема; «Крилаті» (кер. О.Буряк) з Бредфорда; танцювальний колектив (керівник А. Буряк) з Редінга; «Говерла» (керівник Й. Купранець) з Дербі; «Веселка» (керівники Марія Джула та Оксана Абабурко) з Ковентрі; «Чупляк» (керівник С. Чупляк) з Ноттінгема;

інструментальні та вокально-інструментальні: Юнацький оркестр (керівник М. Скаліш) з Ноттінгема; «Міраж» (керівник М. Кузів) із Стокпорта; співочий гурток з Лідса; Октет бандуристів при хорі «Бурлака» з Манчестера; чоловічий квартет бандуристів «Кобзарське братство» (керівник Юрій Бабчук) з Болтона; ансамбль бандуристів з Редінга (керівник М. Телюк); дует П. Семенюк і Б. Боднар з Манчестера, брати Постолани, тріо бандуристів «Жайвір» з Лондона; дует «Конвалія» з Бері [344, с. 245].

Окрему тематику складають питання мистецьких гастролей колективів і митців з материкової України, Північної Америки, Австралії.

Цікавим був суспільно-політичний журнал (місячник) **«Визвольний Шлях».** Випускаючи в січні 1948 року перше число журналу (місячника) «Визвольний Шлях», тогочасна його редакційна колегія поставила перед журналом такі важливі завдання: «Журнал ставить перед собою ціль висвітлювати читачам та обговорювати на своїх сторінках різноманітні державно-політичні, суспільні, соціально-економічні та громадські проблеми і питання національно-визвольної боротьби України та всіх поневолених московським імперіалізмом народів-націй єдиного фронту АБН. Журнал також буде подавати вісті збройної боротьби підпільних революційних армій та політичних акцій керуючих чинників Великої Вітчизняної Революції Народів, маючи тут на увазі такі головніші революційно-підпільні формації в Україні та на Сході Європи, як: ОУН, УПА, УГВР та АБН» [113].

Журнал став продовжувачем виконання тих завдань, що були започатковані в 1930-х роках під назвою «Розбудова Нації», в 40-х – «Ідея і Чин». А в 1949 році Українська Інформаційна Служба (УІС) постала під назвою Українська Видавнича Спілка (УВС) з метою видавати місячний журнал «Визвольний Шлях», який згодом став пресовим органом Організації Українських Націоналістів під проводом С. Бандери.

У своїй ідейно-політичній площині «Визвольний Шлях» допомагав розробляти ідейно-політичні постулати ОУН під проводом С. Бандери, Р. Шухевича, С. Ленкавського та Я. Стецька, а перед тим полковника

Є. Коновальця. На його сторінках безкомпромісно публікувалися політичні напрямки, методи і засоби, що мали привести український народ до здобуття державної незалежності й соборності, висловлювалася всебічна підтримка головних постулатів лідерів і речників.

Щоб проілюструвати цей аспект на сторінках журналу «Визвольний Шлях», співробітниками в різних ділянках стали відомі громадсько-політичні діячі, представники наукової та мистецької інтелігенції[31].

З перекладної літератури, поезії друкувалося 100 авторів, різних за національним походженням. За весь час існування (50 років) на його сторінках зареєструвались близько тисячі співпрацівників. А в процесі функціонування «Визвольного Шляху» Українська Видавнича Спілка широко відчинила двері для співпраці багатьом визначним українським політикам, науковцям, літераторам та суспільно-політичним діячам, що несли багато позитивних думок і поглядів у загальнонаціоналістичному русі.

Таким чином, друкована інформація та науково-популярні праці стали необхідними не тільки для дослідників, а й для кожного свідомого українця, а особливо для молоді.

Суспільно-політичний і науково-літературний місячник «Визвольний Шлях» видавався в Лондоні, а від 1996 р. став загальноукраїнським виданням, друкується у Києві. Він будує свою громадсько-політичну лінію на ідеологічній базі ОУН і виходить з теорії: одиниця, родина, народ, нація – еволюційна і рушійна сила в розвитку світової історії і державництва. За майже 60 років існування журналу вийшло приблизно 800 номерів. Аналіз

---

[31] Суспільно-політичну тематику висвітлювали: С. Бандера, Я. Стецько, С. Ленкавський, П. Полтава, О.Дяків-Горновий, В. Василенко, Г. Васькович, А. Бедрій, Д. Донцов, Г. Драбат, М. Климишин, В. Косик, д-р О. Кушпета, О. Коваль, З. Пеленський, С. Стецько, І. Кічак та ін.

Науково-дослідницький напрям вели В. Андрієвський, М. Аркас, Л. Буковський, Ю. Бойко-Блохин, Г.Ващенко, М. Величківський, К. Титаренко, І. Токаржевський-Карашевич, Д.Чайковський, Л.Шанковський, В. Шаян, П. Штепа, Д. Штикало, В. Щербаківський, Л. Винар, О. Воропай, М. Глобенко, Д. Горняткевич, О.Кульчицький, П. Курінний, М. Кушнір, І. Мірчук, О. Оглоблин, П. Олійниченко, Н. Полонська-Василенко, Ю. Русов, В. Січинський, В. Яні, О. Романишин, П. Цимбалістий та ін. [166, с. 797−800].

Літературна творчість та критика стала предметом дописів Ю. Буряківця, Б. Бори, М. Вереса, Н. Геркен-Русова, І. Журливого, О. Керча, А. Легіта, М. Фостуна, О. Лубської, В. Луціва, О. Мака, Л. Муровича, М.Ореста, Я. Славутича, З. Красівського, В. Симоненка, В. Стуса, І. Калинця, І. Качуровського, Ю. Клена, А. Косовської, Г. Черінь, М. Щербака, Б. Стебельського, Р. Кухара, М. Ломацького, В. Державина, А.Кирпича, В. Плюща, Л. Полтави, І. Музички, Ю. Русова, А. Шума, Д. Рихтицької, М. Гайя, М. Боєслава, Я. Курдидика, Є. Маланюка, І. Леваждного, О. Манцібовича і багатьох інших [166, с.798].

матеріалів видання засвідчив, що поряд із політичними, економічними статтями тут постійно друкувалися статті, присвячені українській культурі, в тому числі музичній. Серед авторів мистецько-публіцистичних статей: В. Щербаківський, В. Витвицький, З. Лисько, М. Скала-Старицький, Я. Ласовський, В. Завітневич, Т. Терен-Юзьків, Я. Сорокер, В. Луців, Г. Китастий, М. Аркас, Ю. Григоріїв, С. Наумович, С. Вожаківський, Р. Кухар, К. Титаренко, Т. Олексіюк-Олексевич, М. Мушинка, Л. Полтава та багато ін. [166, с. 798].

Щоправда, із перенесенням видання до України теми публікацій почали концентруватися більше на проблемах материкової, а не діаспорної України.

Аналіз видання засвідчує, що впродовж другої половини XX ст. «Визвольний Шлях» на своїх сторінках публікував актуальні дописи про музичне життя діаспори, музикознавчі статті, мемуари та епістолярій, доносив важливу інформацію до українців усього світу, сприяв кращому розумінню ролі мистецтва у суспільстві, особливо в еміграційних умовах. Тематичне коло публікацій журналу: мемуари бандуриста В. Ємця, диригента та композитора Я. Барнича; спогади про композитора М. Лисенка, О. Кошиця, М. Аркаса, Г. Хоткевича, М. Вериківського, З. Лиська; відомості про встановлення пам’ятника М. Вербицькому; епістолярій О. Кошиця; нариси музичної культури України, нарис розвитку культурно-освітнього життя української еміграції; огляд музичного життя у Великобританії, Аргентині; інформації про освітні музичні заклади діаспори, її митців та колективи, мистецькі події, аналіз розвитку музикознавства в Україні; творчі портрети співаків, диригентів, композиторів, бандуристів; некрологи музикантів; жанри української народної пісні, фольклорні розвідки; історія написання та виконання опер, музичних п’єс і комедій; рецензії на музикознавчі та нотні видання, на грамзаписи, на нові музичні твори та

постановки; статті з соціології культури [32]. Додаткова інформація про життя українців надходила у ВБ з газети «Українська Думка» та місячника «Визвольний Шлях», з перекладом на англійську.

«Юні Друзі» – ілюстрований журнал для українських дітей, видання Союзу Українців у Великій Британії (СУБ), виходив квартально у Лондоні (1955–1985), редактор Т. Кудлик. Англомовний журналик «Юні Друзі» розпочав своє існування з ініціативи А. Бідося. Перше число появилось у березні 1955 року, видавець: Союз Українців у ВБ (49, Linden Gardens, London, W2), редактор А. Бідось при співпраці І. Ратушного та Л. Полтави (тираж 1500 примірників). До видання підключилася Спілка Учителів, оскільки журнал призначений для дітей, молоді юнацького віку та Шкіл Українознавства [142, с. 2–3].

Першим редактором журналу «Юні Друзі» в 1954–1957 рр. (зредагував 14 номерів) був Андрій Бідось, відомий зі своїх розмов з дітьми на сторінці «Дядька Андрія». Після його смерті головним редактором став Теодор Кудлик. Вже в 1960 році журнал «Юні Друзі» виходив друком на початку кожної пори року: літо, осінь, зима, весна тиражем 1500 примірників. Передплачували його читачі Канади, Бельгії, Америки, Франції, Німеччини [143, с. 5]. Редакційна колегія була створена на початку 1963 р. під кер. ред. Т. Кудлика, адміністратором був В. Мащак, ілюстрації виконував Р. Глувко [144, с. 6]. До 1960 року подавав художні матеріали Юрій Кульчицький (Франція), від 1960 року – Р. Глувко. Своїми дописами підтримували журналик Леонід Полтава, Софія Наумович, Петро Кіцко, Микола Верес.

Журнал «Юні Друзі» своєю тематикою охоплював не тільки дітей, а й молодь до 15 років. На його сторінках друкувались цікаві релігійні подання з історії нашого спасіння, з історії Церкви, про великих святих, богоугодників.

[32] З 1954 року Л. Демчук веде постійну рубрику «Із хроніки української культури на еміграції», де інформує читачів про події музичного життя діаспори. У 1975−1977 рр. рубрику під цією назвою вів поет О. Олесь. Іноді журнал передруковував актуальні статті із журналів України. У 2000-х роках в розділі «Культура та література» матеріали друкуються за тематикою: «Фольклор. Етнографія» і «Мистецтвознавство» [166, с. 800].

Також журнал відводив багато місця історії України і в доступний спосіб ілюстрував події та постаті нашої минувшини: оповідання, поезії, малюнки, які розповідали про лихоліття нашого народу. Журнал «Юні Друзі» постійно друкував твори української літератури, також життєписи українських письменників, поетів, художників та майстрів мистецтва. Не бракувало в журналі матеріалу для дитячої втіхи і забави: пісні, п'єси, сценки, веселі ілюстрації, загадки, пригодницькі оповідання тощо [248, с. 4].

Англомовний місячний журнал «**The Ukrainian Review**» мав свої особливі напрями інформації. Публікувався The Association of Ukrainians in Great Britain, 49 Linden Gardens.

Перша назва щомісячника – «Ukrainian Press Service London Edition». У 1949 році виходив як місячний бюлетень на шести сторінках. У цьому журналі висвітлювалися внутрішні і зовнішні політичні події, святкування ювілеїв історичних і політичних діячів, подавались заборонені документальні факти про Україну. Інформувалося про українське життя діаспори в інших країнах. Друкувалися статті про відомих українських письменників та громадських діячів, таких як Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, Т. Чупринка, С. Бандера та інші. Публікація велася англійською. Вже в січні 1952 року журнал перейменовано на «Ukrainian Observer» [435]. Журнал на той час вже друкувався на 15 сторінках. Цей журнал мав політичний характер, в ньому згадувалися історичні та тодішні події УПА, Микола Міхновський – відомий письменник і політичний діяч, М. Омелянович-Павленко, діяч Д. Мирон-Орлик [434].

У цьому журналі висвітлювалися проблеми політичного та соціального життя в Україні. В грудні 1954 року квартальний журнал знову було перейменовано на «The Ukrainian Review» [436]. Його редакторами були В.Державин і В. Орелецький. Публікувався Українською Асоціацією Великої Британії. Цей журнал підтримували Д. Донцов, О. Дяків, Б. Крипніцький, А.Микулин, принц N. Nakashidze, Г. Селеген, Джон Стюард. В кінці кожного журналу опублікований список авторів статей.

Англомовний квартальник «The Ukrainian Review» друкувався в книжковій формі, 96 сторінок у м'якій обгортці з графічним наросом, оформлений відомим художником-графіком Робертом Лісовським. Співробітниками журналу були українські та іноземні журналісти, науковці, публіцисти, політичні та громадські діячі [155, с. 3].

Фінансування журналу «The Ukrainian Review» забезпечувала Управа СУБ, що також дбала про розповсюдження примірників зовнішньо-інформаційним службам. Цей журнал передплачували військові різних армій вільного світу. Журнал був важливим засобом української зовнішньо-інформативної діяльності, друкував статті на політичні теми, про визвольну боротьбу українського народу, а також про історію, культуру, мистецтво та літературу.

Останній номер журналу «The Ukrainian Review» вийшов у 1999 р. Над ним працювали: редактор Степан Олеськів, заступник редактора Віра Річ, журналісти Володимир Микула, Олег Романишин.

Важливе місце у житті української діаспори Великобританії займає **радіослужба ВВС.** Радіо ВВС засноване 1922 року групою підприємств як приватна компанія. Перша радіопрограма вийшла 14 листопада 1922 року, а через п'ять років одержала королівський привілей, була націоналізована урядом, але залишилася незалежною у редакційній політиці. В 1929 році вже використовувався передавач у Лондоні, 2 серпня 1932 року запустила телевізійне виробництво і відома ВВС One. Тоді ж і почала мовлення Всесвітня служба ВВС. Після війни телемовлення було відновлено завдяки Alexandra Palace під назвою The BBC Television Service, який транслював різноманітні програми. В 1967 році ВВС Two став першим в Європі, що транслював телепередачі в кольорі за схемою PAL, а з липня 2003 року за допомогою супутника. Управління ВВС Television, очолюване Джано Беннет, влилося в ширше об'єднання ВВС Vision (2006).

Перше червня 1992 року ввійшло в історію британсько-українських зв'язків. Тоді вперше Всесвітня служба ВВС заговорила українською (о 12

год. за київським часом з одногодинною програмою, в якій прозвучали інтерв'ю прем'єр-міністра Великобританії Джона Мейджера та Президента України Леоніда Макаровича Кравчука. Багаторічна мрія українців здійснилася, адже впродовж десятиріч українці, передусім українські поселенці у Великобританії (як і в інших державах), зрозуміли, що з Україною треба рахуватись. У цьому велика заслуга Елізабет Робсон, яка донедавна була заступником головного редактора відділу тематичних програм Російської служби ВВС. Групу журналістів Української служби ВВС очолив Олексій Сологубенко (колишній працівник Київського радіо). У складі цієї групи – відомі перекладачі та редактори з України: А. Куликов, член Спілки письменників України В. Романець та ін. [156] Передачі охоплюють новини з України та світу загалом, висвітлюють певні культурні події, музичні сторінки. Передачі ведуться українською літературною мовою з добре поставленою фонетикою, чіткою дикцією.

Українська служба у Всесвітній службі ВВС отримувала фінансову підтримку від держави, відома завдяки якісним інформаційним і розважальним програмам. 29 квітня 2011 р. ВВС припинила мовлення українською мовою. Причиною стала фінансова криза. Голова Всесвітньої служби ВВС Пітер Горрокс оголосив, що через скорочення бюджету корпорації відбудеться закриття 5 мовних служб, та 7 служб, серед яких і українська, припиняють радіомовлення, але залишаються в інтернеті [81].

Українська музика на радіо, телебаченні, засобами інтернет активно завойовувала свою нішу з часу появи цих засобів масової інформації. Радіо було одним з перших засобів масових комунікацій ХХ ст., яке представляло численній аудиторії виконавців та сприяло консолідації української громади в світі. Британська телерадіомовна корпорація ВВС, у складі якої є українська редакція, з 1992 р. по 29 квітня 2011 р. проводила у постійному щоденному режимі радіомовлення українською мовою.

Британське радіо ВВС в програмі передач також проводило географічні радіогуртівки про Україну (Гоум Сервіс) для шкільної молоді (18 хв.).

Основу радіогуртівок становив текст, складений з живих діалогів, доповнений зауваженнями ведучого та музичними ілюстраціями. В гуртівках подавали важливі моменти з історії України, географічне положення і багатство країни, звичаї, музику тощо. Важливе імпресивне місце в гуртівці займав старий дід, який оповідав онукові про долю України. «Безмежними просторами України від століть і тисячоліть снували хижі орди загарбників – половців, татар, турків, поляків, москалів, – огнем і мечем винищуючи на своєму шляху місцеве населення та його культуру...» [36, с. 4].

Частими були концертно-музичні передачі. Так, 14 січня 1951 року відбувся радіоконцерт колядок та щедрівок з манчестерського хору СУБ під орудою Я. Гордія [381, с. 4]. Звучали колядки, щедрівки, українські релігійні пісні. Ведучий п. Джеджора від імені СУБ побажав українським слухачам у всьому світі веселих і щасливих свят.

Радіо ВВС проводило і добродійні акції. Одна з них – це українсько-англійський благодійний концерт, організований власним радіо ВВС – Ноттінгем[33] [112, с. 5]. Отже, добродійний концерт відбувся 7 листопада 1980 року у формі кабарету (люди сиділи за столиками) і тривав чотири години. Програму концерту з української сторони виконав молодіжний хор СУМ (кер. Мирослав Бучок) і танцювальний колектив (кер. В. Лущак, Л. Кухта, Р.Мороз), з англійської сторони – два музично-вокальні тріо «Роурінг Джелі» і «Сикс Гандс ін Темпо» та соліст Рон Гаріс. Програмою керував представник радіо Іян Камерон. Він і перекладав зміст українських пісень, оскільки присутні здебільшого були англійці, переважно молоді люди. Цілий концерт записаний і буде передаватися по радіо при різних нагодах, зазначалося на цьому вечорі.

Цікавою подією стало відкриття виставки «Мистецтво Вільної України» старанням відділення Української служби ВВС, що відбулося у Лондоні в залі Відділу СУБ 21 жовтня 1992 року. Відкрив виставку Джон

[33] Причиною стала хвороба дівчинки Сал Ан, яка від народження мала хворобу, тубероуз склерозіс. Для дослідження цієї хвороби і для користі майбутніх таких випадків потрібний компютер, що коштує 50 тисяч фунтів. Власне радіо ВВС Ноттінгема зайнялося різними акціями зібрання даної суми.

Тюса, директор Всесвітньої служби ВВС. Виставка призентувала твори сучасних українських художників з музеїв та приватних колекцій. На відкриття виставки завітали посол України Сергій Комісаренко, радник посла М. Білоусов, перший секретар посольства Ігор Логінов, а також гості з Києва, голова і ген. секретар Союзу Українців, українські діячі, працівники ВВС і гості – англійці. (Ця виставка вже відбулась у Києві, а також в Ноттінгемі) [56].

На хвилях ВВС виступали українські музичні колективи та окремі виконавці у Великій Британії: хор «Бурлака» на радіо (1948), на телебаченні ВВС (1948); Українські мелодії на хвилях Британського радіо (1948) [390, с. 3]. Хор «Дніпро» з Олдгема перший свій виступ на цій радіостанції здійснив у Манчестері (1956), виконавши під керівництвом А. Кліща шість українських народних пісень [133, с. 148]. Того ж року хор «Дніпро» виконував на ВВС програму українських колядок. Успішний виступ на ITV мали танцювальний колектив «Орлик» з Манчестера (кер. Д. Парадюк) (1973р.) [415, с. 3] та танцювальний ансамбль з Бредфорда (кер. Остап Буряк) (12 серпня 1974 року) [50, с. 3].

Відомий хор «Дніпро» під керівництвом А. Корольчука в 1975 році був запрошений на радіо для підготовки спеціальної програми – ознайомлення англійських дітей з українською піснею. З нагоди Папської Служби Божої в Манчестері 31 травня 1982 р. відбувся виступ хору «Дніпро» (кер. А. Корольчук) із трьома високомистецькими наспівами УПЦ, трансляцію якого через канали світового телебачення бачили мільйони глядачів. У 90-х роках записи хору та інтерв'ю з його керівником С. Морозом звучать в ефірі радіо і телебачення (1992), радіо ВВС (1994, 1996), радіо «Україна» (1995) [166, с. 866].

Незважаючи на відсутність державної підтримки, українці діаспори впродовж ХХ ст. використовували можливості пропагувати своє мистецтво й культуру різними засобами інформації починаючи від радіо, телебачення до сучасних інтернет-сторінок. Засобами медіа і комп'ютерних мереж

досягалася мета організації і комунікації членів українських товариств і об'єднань, у т. ч. Великобританії, незалежно від їх територіального розміщення.

Власні україномовні телевізійні програми у телепросторі Великобританії відсутні. Багато українців діаспори використовують сучасні засоби супутникового зв'язку, які дають можливість переглядати програми українських телеканалів через інтернет.

В останні роки активізувалися комунікативні зв'язки українців світу через мережу інтернет. Всі об'єднання українців в різних країнах мають власні інтернет-сторінки. Значна частина узагальненої інформації міститься на Вікіпедії – Українці у Великобританії [393]. Проте існують і самостійні сторінки і портали – Союз Українців у Великобританії [355], BBC [81], Українська преса у Великобританії [385], Асоціація скаутів Великобританії [18], Спілка Української молоді СУМ [357], сторінка Посольства України у Великобританії [306] та ін.

Найповніший англомовний інтернет-портал, що діє як навігаційний сайт, – The Association of Ukrainians in Great Britain (AUGB) – Союз Українців у Великобританії [434]. Він містить декілька інформаційних напрямів – про організацію; регіональні відділення; Бібліотека і архів; газета «Українська Думка»; Український сувенірний магазин; послуги; членство в організації; Українське телебачення і радіо – Live Streaming і через супутник; інформаційні агентства, газети, журнали, уряд тощо.

Важливими тематичними сторінками є «Голодомор 1932–1933 рр.», а в світлі останніх політичних подій – сторінка «Патріотична оборона», що містить звернення про збір коштів, медикаментів, одягу та ін. для української армії на Сході України. Швидка навігація на сайті – корисні лінки безпосереднього зв'язку з українськими організаціями і установами у Великій Британії, а також українсько-британськими в Україні[34] [434].

[34] Послуги міжнародної торгівлі для експортерів, Британська Рада в Україні, Британський бізнесовий клуб, BBC Україна, Брама, Британське посольство в Україні, Українське посольство у Великобританії, Британсько-Українське Товариство, танцювальний колектив «Говерла», танцювальний колектив «Орлик»,

Порівняно новим порталом є інтернет-енциклопедія «Українці в Сполученому Королівстві» [393]. Серед її рубрик «Оглядові статті», «Організації», «Періодичні видання», «Персоналії». Оглядові статті пропонують аналіз історії Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, українсько-британських зв'язків, історії першої хвилі еміграції, діяльності українців у польських збройних силах під британським командуванням, колишніх вояків Дивізії «Галичина», історії переміщених осіб та біженців у післявоєнній Європі, формування післявоєнних таборів, аналіз четвертої хвилі еміграції.

В енциклопедії пропонуються наступні напрями аналізу діяльності українців Великобританії: організація громадського життя, церковно-релігійне життя, політичні партії та організації, освітньо-виховна діяльність, культурна діяльність, літературне життя, інформаційно-політична діяльність, допомогова діяльність.

Крім того, подаються короткі нариси про українські організації: Український комітет (1913–1915), Дипломатична місія УНР (1919–1921), «Самопоміч» (засн. 1919), Дипломатична місія ЗУНР (1920–1923), Український товариський клуб (засн. 1929), Українське Бюро (1931–1940), Англо-український комітет (1931 – бл. 1934), Англо-український комітет (1935–1938), Українська Національна Інформаційна Служба (1939–1941), Союз Українських Канадійських Вояків (1943–1946), Український Допомоговий Комітет у Великій Британії (1945–1948), Центральне Українське Допомогове Бюро (1945–1948), Союз Українських Вояків у Польських Збройних Силах (1945), Союз Самопомочі Українців у Великій Британії (1945–1946), Союз Українців у Великій Британії (1946), Українська Інформаційна Служба (1946), Українська Автокефальна Православна Церква у Великій Британії (1947), Українська Греко-Католицька Церква у Великій Британії (1947), Організація Українських Жінок у Великій Британії (1948),

---

танцювальний колектив «Поділля», Асоціація скаутів Великобританії, Асоціація скаутів Лондона, Україно-британський сіті-клуб, Українська церква в Лондоні, Українські подорожі, Національне українське радіо, Український світовий конгрес, Українці в Сполученому Королівстві – інтернет-енциклопедія, Спілка української молоді Великобританії – СУМ, Український інститут у Лондоні та ін.

Спілка Української Молоді у Великій Британії (1948), «Пласт» – Українська Скаутська Організація у Великій Британії (1948/9), Об’єднання Українців у Великій Британії (1949/50).

Коротко аналізуються і періодичні видання – «Юкрейн» (1919–1920), Бюлетень Українського Бюро (1931–1939), «Інвестігейтор» (1932–1934), «Юкрейнієн Буллетин» (1939–1941), «Українська Думка» (з 1945).

Слід зауважити, що сьогодні більшість інтернет-сторінок українців Великобританії приєднані до соціальних мереж, що забезпечує активність комунікації і співпраці.

Таким чином, концертно-фестивальний рух, художня виставкова діяльність та широке висвітлення громадських, політичних, культурно-мистецьких подій засобами медіа (україномовна преса, радіо, інтернет-сторінка) в загальному доповнювали як складові систему української культури у Великобританії, сприяли її популяризації.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження зумовило наступні висновки.

1. Джерелознавча база вивчення, формування та розвитку основних осередків українців у Великій Британії визначена як розпорошена по архівах, бібліотеках, особових фондах. Серед пріоритетних джерел дослідження різнобічної культурно-мистецької діяльності української діаспори Великобританії – архівні документи та матеріали особових архівів В. Луціва, П. Щура, Я. Бабуняка; довідкова література (енциклопедична, статистична, бібліографічна); наукові, документальні й науково-популярні видання діаспори; мемуарні видання та альманахи зарубіжжя; наукові й публіцистичні статті в зарубіжній україно- та англомовній періодиці; програми, афіші, проспекти концертних турне солістів-виконавців і колективів; дисертації та монографії українських науковців; музичні звукозаписи та відеоматеріали; музейні й приватні мистецькі колекції; «віртуальні» джерела мережі інтернет: сторінки громадських і релігійних організацій, колективів, шкіл, окремих виконавців. Аналіз джерел засвідчив відсутність цілісного системного дослідження культурно-мистецької праці українців Великобританії, розгляду її різних напрямів і компонентів у взаємодії.

2. Історичними передумовами формування українських осередків у Великобританії стали військово-політичні процеси в Європі, зокрема в Україні, після Другої світової війни. Становлення українських осередків відбувалося через так званий таборовий період у Німеччині та Італії. Система налагодження таборового життя українців дозволила не лише зберегти, а й розвинути традиційні культурно-мистецькі та громадсько-освітні форми соціальної активності.

Еміграція до Великобританії, що почалася наприкінці 50-х рр. XX ст., за своїм соціальним статусом (переважання військових) і характером

(політична) зумовила специфіку формування української спільноти у цій країні. Вона полягала в її високій організованості, дисциплінованості, єдності ідеологічних переконань. Відповідно до еміграційних хвиль з України до Великобританії найбільше українців прибувало в межах третього (кінець 40-х – початок 50-х років XX ст.) та четвертого (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.) періодів.

За минулі десятиліття українська громада Великобританії збільшилася за рахунок трудових мігрантів, значна кількість яких перебуває в країні нелегально. Хоча для останньої еміграційної хвилі характерне переважання економічних причин, проте високий соціальний статус емігрантів, наявність у багатьох із них вищої освіти дозволили їм органічно адаптуватися й легалізуватися в британському суспільстві.

За статистичними даними, сьогодні у Великобританії налічується до 40 тисяч українців.

Періодизацію формування й розвитку української діаспори у Великобританії можна визначити таким чином:

- кінець 40-х – початок 50-х років – гуртування українців, офіційне юридичне оформлення громадських організацій, виокремлення основних напрямів і форм культурно-мистецького життя;
- кінець 50-х – 60-ті роки – становлення діяльності українських осередків, перші яскраві здобутки митців і колективів, розвиток початкової освіти й мистецьких шкіл; наукові досягнення; концертно-гастрольна діяльність солістів й ансамблів;
- 70–80-ті роки – яскрава концертна діяльність представників культури й мистецтва українських осередків Великобританії: солістів-вокалістів, інструменталістів, диригентів, колективів – танцювальних, хорових, бандурних, оркестрових, розширення виставкової художньої діяльності, інтенсифікація видавничої та пресово-інформаційної справи;
- 90-ті роки – початок XXI ст. – чисельний демографічний спад у функціонуванні осередків, компенсований за рахунок нової еміграційної

хвилі з України; тісна співпраця товариств, організацій, колективів та окремих діячів культури, науки, освіти по лінії Великобританія – Україна; сьогодні найчисельніші українські осередки на території держави функціонують у Лондоні, Манчестері, Бредфорді та Ноттінгемі.

3. Результатом дослідження стало узагальнення провідної ролі Союзу Українців у Великій Британії у формуванні української громади в країні. СУБ – найчисельніша українська громадська організація Об'єднаного Королівства. Вона налічує близько двох тисяч членів, координує діяльність 42 відділів і 16 осередків. На всіх етапах своєї роботи СУБ сприяв розвитку освіти, культури й мистецтва, збереженню мови, релігії, традицій. За час функціонування СУБ заснував у Великобританії ряд українських шкіл, клубів, Бібліотеку, Архів і Музей ім. Т. Шевченка у Лондоні, музеї та мистецькі колективи.

Пріоритетними напрямами діяльності відділень та осередків СУБ стали: освітня робота; забезпечення інформаційних потреб; збереження й поширення національно-культурних традицій, звичаїв та обрядів; ініціювання фольклорних і мистецьких свят; історично-пошукова робота; вивчення та популяризація історії українського етносу, особливо його замовчуваних в Україні сторінок (голодомор, національно-визвольна боротьба, ідеологічне переслідування тощо); захист громадянських, економічних і соціальних інтересів членів СУБу; налагодження економічних та культурних зв'язків з історичною батьківщиною; вшанування пам'яті видатних митців, громадських і політичних діячів. СУБ співпрацює з іншими українськими громадськими організаціями – Об'єднанням Бувших Вояків Українців у Великій Британії та Організацією Українських Жінок, Спілкою Української Молоді та «Пластом».

4. Форми проявів культурно-мистецького життя української діаспори Великобританії – музичні, театральні, хореографічні, художньо-пластичні – розглядаються як взаємопов'язані складові єдиної системи. Констатовано, що впродовж усіх етапів діяльності української діаспори Великобританії

спостерігалося домінування певних форм, завмирання старих чи поява нових. Нерівність динамічного розвитку культурно-мистецького життя зумовлена відсутністю централізованого державного фінансування національно-культурних українських об'єднань, мистецької професійної освіти. Як наслідок, аматорський рівень багатьох колективів і солістів не дозволяв їм адекватно конкурувати з професійними митцями.

Окремі напрями культурно-мистецької діяльності українців Великобританії, зокрема сольне вокальне виконавство та хореографія, засвідчили їх високі здобутки порівняно з іншими українськими діаспорами світу.

5. Провідну консолідуючу роль у духовно-культурному становленні українців у чужоземному іншомовному оточенні відіграли у Великобританії ряд музеїв, бібліотек, мистецьких фестивалів, художніх виставок, медіа-засобів. Серед них Бібліотека, Архів і Музей ім. Т. Шевченка та Музей визвольної боротьби ім. Степана Бандери в Лондоні, газета «Українська Думка», місячник «Визвольний Шлях», ілюстрований журнал «Юні Друзі», журнал «The Ukrainian Review», українська редакція радіослужби BBC, інтернет-портал The Association of Ukrainians in Great Britain (AUGB) – Союз Українців у Великобританії та ін.

Музеї та бібліотеки стали першим кроком для збереження матеріальної й духовної культури українців Великобританії, розвитку їх інтелектуального потенціалу, національної ідентифікації.

Концертно-фестивальний рух та художня виставкова діяльність були вагомим комунікативним чинником не лише для українських митців Великобританії, але й для їх міжнародних зв'язків.

Засобами медіа (україномовна преса, радіо, інтернет-сторінка) здійснювалося широке висвітлення громадських, політичних, культурно-мистецьких подій.

6. Серед провідних митців і діячів Великобританії, діяльність яких сприяла поширенню та розвитку української культури, слід відзначити

співаків Павла Гуньку, Євгенію Зарицьку, Володимира Луціва; композиторку Стефанію Туркевич; диригентів Ярослава Бабуняка, Мирослава Бучка, Маріяна Костюка, Остапа Пицка, Марію Семак; хореографів Остапа Буряка, Михайла Буряка, Петра Лазорищака-Дністровика, Степана Чупляка; бандуристів Ярослава Бабуняка, Володимира Луціва, Володимира Моту, Мирослава і Михайла Постоланів, Михайла Телюка; художників Анатолія Атаманюка, Ростислава Глувка, Галину Мазуренко, Іванну Мащак, Олега Островського та ін.

Колективні здобутки українських митців Великобританії відіграли важливу роль у популяризації національної культури у світі. Серед них хорові колективи «Бурлака», «Сурма», «Промінь», «Гомін», «Трембіта», «Русалка Дністрова», «Діброва», «Дніпро», хор ім. М. Лисенка, «Боян», хор ім. Лесі Українки, «Заграва» та ін.; танцювальні ансамблі «Орлик», «Лиман», «Запорожець», «Крилаті», «Говерла», «Веселка», «Чупляк» та ін.; вокально-інструментальні ансамблі, чоловічий квартет бандуристів «Кобзарське братство», «Село», дует братів Постоланів, тріо бандуристів «Жайвір» та ін.

Загалом діяльність української діаспори Великобританії можна розглядати як структуроване системне утворення. Його основними підсистемами виступатимуть культура й мистецтво, а відповідними компонентами – мистецькі цінності (музичні, художні пластичні, театральні, літературні); композиторська, виконавська творчість (вокальна – сольна, ансамблева, хорова, інструментальна оркестрова, хореографічна та ін.), звукозаписи, музейні колекції тощо. Розвиток культури й мистецтва ґрунтується й забезпечується функціонуванням таких важливих напрямів діяльності українців Великобританії як українське шкільництво, музейництво, бібліотечна мережа, видавнича та медійна справа, фестивальний рух тощо.

Українська діаспора у Великій Британії не тільки зберегла свою ідентичність, не втративши духовності протягом багатьох років перебування

на чужій землі, а й весь час чесно й віддано служила українській національній справі. Численні культурно-освітні осередки українців у Великобританії слугували середовищем, де сформувалися покоління діячів, які принесли славу національному мистецтву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 100 років Пласту // Українська Думка. – 2012. – 14 квітня.
2. 1000-річчя Хрещення Руси-України [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1988. – 11 лютого.
3. 25-літній ювілей українського танцювального ансамблю «Метелик» [З життя громад] // Українська Думка. – 2005. – 20–27 січня. – С. 5.
4. 30-ліття репрезентативних ансамблів СУБ [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1979. – 29 листопада. – С. 3.
5. 30-ліття хору «Діброва» [Культура] // Українська Думка. – 1980. – 2 жовтня. – С. 3.
6. 70 років УПА // Українська Думка. – 2012. – 27 жовтня.
7. 75 роковини Голодомору в Лондоні / Українська Думка. – 2008 – 11 жовтня.
8. Альманах ОбВУ. 1949–1964. – Лондон, 1964. – 152 с. [Об'єднання Бувших вояків Українців у Великій Британії].
9. Альманах ОбВУ (3). 1980–1990. – Лондон, Англія, 1990. – 375 с. – [Об'єднання Бувших вояків Українців у Великій Британії].
10. Альманах ОбВУ 1949–1999. – Лондон, 2003. – 160 с. [Об'єднання Бувших вояків Українців у Великій Британії].
11. Англійська брошура про Шевченка [Оголошення Головної Управи СУБ] // Українська Думка. – 1951. – 14 червня. – С. 4.
12. Антонович Д. Українська культура / з передмовою К. Костева / Дмитро Антонович. – Мюнхен : Український Технічно-Господарський Інститут, 1988. – 518 с. : іл.
13. Арсенич П. Бандера Степан / П. Арсенич. – Івано-Франківськ. Енциклопедичний словник // Упоряд. Карась Г., Діда Р., Головатий М., Гаврилів Б. – Івано-Франківськ : Нова Зоря. 2010. – 496 с.
14. Архів ОУН. Українська Інформаційна Служба – Лондон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ounuis.info/archive.html.

15. Архівна україніка у Великобританії: Попередній анотований перелік матеріалів / Укл. Дж. М. Хартлі. – К.; Лондон, 1993. – 94 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/britain.php.
16. Архівні документи особистого фонду В. Луціва (м. Надвірна, Івано-Франківська обл.).
17. Архівні документи Петра Щура.
18. Асоціація скаутів Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki.
19. Б. Ш. Участь українців у міжнародному фестивалі / Б. Ш. / Українська Думка. – 1953. – 9 липня. – С. 4.
20. Безклубенко С. Українська культура: погляд крізь віки: історико-теоретичні нариси / Сергій Данилович Безклубенко. – Ужгород : Карпати, 2006. – 512 с.
21. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів: актуалізація звичаєвої традиції: навч. посіб. / Ольга Бенч-Шокало. – К. : Ред. журн. «Укр. світ», 2002. – 440 с.: іл., нот.
22. Берегова О. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість?: наукове видання / О. М. Берегова. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. – 388 с.
23. Бермес І. Л. Український хоровий рух у контексті соціокультурних процесів XIX – початку XXI століття : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : 26.00.01 / Ірина Лаврентіївна Бермес. – Київ, 2014 . – 36 с.
24. Бермес І. Л. Український хоровий спів як соціокультурне явище : монографія / І. Бермес. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – 432 с.
25. Бібліотека і Архів ім. Т. Шевченка : новини збереження історичної спадщини // Українська Думка. – 2010. – 14 серпня. – С. 8.
26. Бібліотека і Архів. Українська еміграція у світлинах – до 60-ліття СУБ / Українська Думка. – 2006. – 12–19 січня. – С. 7.
27. Бібліотека і Архів. Українська еміграція у світлинах – до 60-ліття СУБ / Українська Думка. – 2006. – 4–11 листопада. – С. 7.
28. Біла Д. Виставка мистецьких праць Галі Мазуренко / Д. Біла // Українська

Думка. – 1982. – 8 квітня. – С. 3.

29. Білас О. Форми культурного життя українців у Німеччині та Австрії (1939–1955): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство) / О. Л. Білас. – Львів, 2010. – 17 с.

30. Блажківська-Гринаш Н. 45-річчя репрезентованого хору «Гомін» / Н. Блажківська-Гринаш // Українська Думка. – 1995. – 20 липня.

31. Блискуча Євгенія Зарицька [Постаті] // Українська Думка. – 1963. – 8 серпня. – С. 5.

32. Болюбаш Г. Праця Болтонського драматичного гуртка. 50-60 роки / Григорій Болюбаш // Українська Думка. – 2007. – 10–17 лютого. – С. 7.

33. Болюбаш Г. Перша школа українознавства у Великій Британії / Григорій Болюбаш // Українська Думка. – 2006. – 2–9 грудня. – С. 9.

34. Болюбаш Г. Перший соборний чоловічий хор / Григорій Болюбаш // Українська Думка. – 2006. – 21–28 жовтня. – С. 7.

35. Брадфорд. В 90-ту річницю Генія – Пророка України [З життя громад] / Українська Думка. – 1951. – 29 березня.

36. Британське радіо ВВС. Радіогуртівка // Українська Думка. – 1951. – 8 листопада. – С. 4.

37. Бурбан М. Всеукраїнське турне «Гомонів» / М. Бурбан // Галицька Зоря. – 1995.

38. Бурбан М. Українські хори і диригенти: монографія / Михайло Бурбан. – Дрогобич : Посвіт, 2006. – 640 с.

39. Бурбан М. Хорова культура української діаспори: навч. посібник / Михайло Бурбан. – Дрогобич : НВЦ «Каменяр», 2003. – 94 с. – [Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. І. Франка; каф. методики муз. виховання та диригування; Т-во «Україна–Світ»].

40. Буряк М. Танцювальний ансамбль «Метелик» у Німеччині / М. Буряк // Українська Думка. – 1994. – 29 вересня. – С. 3.

41. В Алконбері [З життя громад] / Українська Думка. – 1950. – 25 червня. – С.

3.

42. В. І. Виставка рисунків / Українська Думка. – 1985. – 4 квітня. – С. 3.

43. Ваврик О. Кобзарські школи в Україні / Оксана Ваврик. – Тернопіль: Збруч, 2006. – 221 с. – [ІМФЕ НАНУ; Академія мистецтв України].

44. Вдалий концерт [З життя українських поселенців] // Українська Думка. – 1947. – 17 червня. – С. 4.

45. Великий концерт в Редінгу // Українська Думка. – 1950. – 22 жовтня, С. 4.

46. Величавий фестиваль [З життя громад] / Українська Думка. – 1950. – 3 грудня. – С. 3.

47. Величне українське свято в Лондоні в 1000-річчя хрещення Руси-України / Українська Думка. – 1988. – травень.

48. Верес М. Золотий Ювілей Остапа Буряка / М. Верес // Українська Думка. – 1975. – 31 липня. – С. 2.

49. Верес М. Весняний концерт молоді в Лондоні / Микола Верес // Українська Думка. – 1967. – 25 травня. – С. 5.

50. Верес М. Українські танцюристи на телевізійному екрані / Микола Верес // Українська Думка. – 1974. – 14 листопада. – С. 3.

51. Верига В. Схема історії Першої Української Дивізії УНА // Вісті комбатанта. – 1967. – Ч. 5–6. – С. 74.

52. Весняний концерт [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1953. – 7 травня. – С. 3.

53. Вистава «Нема на світі» на сцені Мекмері [З життя громад] / Українська Думка. –1950. – 19 лютого. – С. 4.

54. Вистава оперети «Наталка Полтавка» у Брадфорді [З життя громад] // Українська Думка. – 1955. – 24 лютого. – С. 4.

55. Виставка Дмитра Добровольського «Помаранчеве» [Події] // Українська Думка. – 2005. – 19 травня. – С. 3.

56. Виставка – мистецтво Вільної України / Українська Думка. – 1992. – 29 жовтня.

57. Виставка Григорія Шишка. G. Shyshko painting the Ukrainian landscape

[Події] // Українська Думка. – 2006. – 13 квітня. – С. 4.

58. Виставка рисунків [З життя громад] // Українська Думка. – 1985. – 4 квітня. – С. 3.

59. Виставка української культури // Українська Думка. – 1987. – 22 жовтня. – С. 3.

60. Виставка українського мистецтва [Оголошення Головної Управи СУБ] // Українська Думка. – 1982. – 14 жовтня. – С. 7.

61. Виставка українського народного мистецтва в Грімбсі [З життя громад] / Українська Думка. – 1978. – 13 квітня. – С. 3.

62. Виставка української графіки в Лондоні [Мистецька Академія Лондона] // Українська Думка. – 1996. – 1 лютого. – С. 3.

63. Виступ «Говерли» в Альберт Голі [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1984. – 20 грудня. – С. 7.

64. Виступ хору «Булава» в Манчестері. Дир. П. Гунька [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 2012. – 3 березня. – С. 10

65. Виступ хору «Бурлака» на радіо [З життя українських поселенців] // Українська Думка. – 1948. – 5 лютого. – С. 3.

66. Витвицький В. Євгенія Зарицька / Василь Витвицький // Свобода. – 1959. – 13 січн.

67. Витвицький В. Музикознавчі праці. Публіцистика / упор., піготовка до друку, коментарі, перекл. і переднє слово Л. Лехник; відп. ред. Ю. Ясіновський [= Історія української музики (Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), 11: Дослідження] / Василь Витвицький. – Львів, 2003. – 400 с.

68. Витвицький В. Музичне виконавство / В. Витвицький // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Репринтне відтворення видання 1949 р. Перевидання в Україні. – К. : Віпол, 1995. – Т. 3. – С. 876–879.

69. Витвицький В. Музичними шляхами: спогади / Василь Витвицький. – Мюнхен : Сучасність, 1989. – 215 с.

70. Вищий Учительський Курс / Українська Думка. – 1962. – 8 лютого. – С. 3.

71. Відділи СУБ Великобританії. Бері / Українська Думка. – 1996. – 1 лютого. –

С. 1.

72. Відзначення 40-ліття осередку ім. Шевченка у містах. Ковентрі [З життя громад] / Українська Думка. – 1990. – 4 січня. – С. 5.

73. Відзначення 40-ліття осередку ім. Шевченка у містах. Лестер. [З життя громад] / Українська Думка. – 1990. – 22 лютого. – С. 3.

74. Відзначення 40-ліття осередку ім. Шевченка у містах. Лій. [З життя громад] / Українська Думка. – 1990. – 13 лютого. – С. 3.

75. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki.

76. Вітряченко Н. Концерти Шведченка і Олешкевича / Н. Вітряченко // Українська Думка. – 1950. – 5 березня. – С. 3.

77. В молитві і пісні з Остапом Пицком / авт.-упор. М. Пінковська. – К. : «BONA MENTE», 2005. – 192 с.

78. Волоцька С. 40-ліття Державного Акту / С. Волоцька // Українська Думка. – 1981. – 12 листопада.

79. Воропай О. Живемо в Англії... (уривки зі щоденника 1972 р.) / О. Воропай // Визвольний шлях. – 1982. – Кн. 4. – С. 1121–1136.

80. Воропай О. Балетна група «Орлик» на міжнародному фестивалі в Альберт голл у Лондоні / О. Воропай // Українська Думка. – 1953. – 16–17жовтня; 22 жовтня. – С. 4.

81. Всесвітня служба ВВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki.

82. Вшанування пам’яті Чупринки [З життя громад] // Українська Думка. – 1950. – 12 листопада. – С. 4.

83. Вшанування тих, хто боровся проти режиму // Українська Думка. – 2012. – 8 грудня.

84. В 50-ліття мистецьких ансамблів СУБ. Хор «Гомін» – 1949–1999 // Визвольний шлях. – Лондон, 1999. – Кн. 11 (620). – С. 1382–1387.

85. Гаврих Я. Пам’ятна книга відзначення 1000-ліття Хрещення України / Я. Гаврих. – Лондон, 2001. – 176 с.

86. Гайдабура В. Театр, розвіяний по світу. Феномен сцени повоєнної української діаспори (Німеччина, Австрія, Франція, США, Канада, Австралія) / В. Гайдабура. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. – 324 с.

87. Гаращенко Володимир. Відзначення в Тарасівці / Володимир Гаращенко // Українська Думка. – 2008. – 15 березня.

88. Гвоздик І. Тріумфальний успіх студії Остапа Буряка / І. Гвоздик // Українська Думка. – 1970. – 1 жовтня. – С. 3.

89. Гіффі Ц.К.О.Б. Лланголлен 1956 / Ц.К.О.Б. Гіффі // Українська Думка. – 1956. – 2 серпня. – С. 3.

90. Глувко Р. Memorabilia : спомини / Ростислав Глувко ; пер. з англ. М. Яців ; вступ. ст. М. Енкала, Р. Яціва ; післяслово С. Глувко. – Львів : Афіша, 2003. – 176 с.

91. Гнедаш О. Мистецька виставка в Лондоні / О. Гнедаш // Українська Думка. – 2002. – 14 лютого. – С. 1.

92. «Гомін» з українською піснею по Європі [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1982. – 3 червня. – С. 3.

93. «Гомін» з українською піснею по Європі [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1982. – 10 червня. – С. 5.

94. «Гомін» у Лланголлені [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1971. – 29 липня.

95. Гординський С. В обороні культури. Спогади, портрети, нариси. – К., 2005. – 360 с.

96. Гордість і легенда українського мистецтвознавства. До 100-річчя Г. Крука [Культура] // Українська Думка. – 2012. – 21 січня. – С. 9.

97. Граб Уляна. До історії намірів українського еміграційного музикознавства / Уляна Граб. // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії. – 2014. – Вип. 14. – С. 27–37.

98. Гринюк М. «Гомін» знову в Ланголені / М. Гринюк // Українська Думка. – 1980. – 11 вересня.

99. Грица С. Й. Мелос української народної епіки / Софія Грица. – К. : Наукова думка, 1979. – 248 с.

100. Грушевська К. Українські народні думи / Катерина Михайлівна Грушевська. – К. : Державне видавництво України, 1927. – Т. І. – 175 с.

101. Грушевська К. Українські народні думи / Катерина Михайлівна Грушевська. – Харків–Київ : Державне видавництво «Пролетар», 1931. – Т. ІІ. – 304 с.

102. Губаржевський І. Проект організації виставки українського мистецтва в Лондоні [З життя українських поселенців] / І. Губаржевський, О. Степовий // Українська Думка. – 1949. – 17 квітня.

103. Гуменний М. Виставка української культури / М. Гуменний // Українська Думка. – 1987. – 22 жовтня. – С. 3.

104. Давидов М. Проблеми розвитку академічного народно-інструментального мистецтва в Україні / Микола Давидов // Зб. ст. – К. : В-во ім. О. Теліги, 1998. – 207 с.

105. Демиденко І. Співак-бандурист великого масштабу / Ілля Демиденко // Українська Думка. – 1969. – 10 липня. – С. 5.

106. Дем’янець І. Мистецька діяльність Андрія Гнатишина в контексті музичної культури ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – муз. мистецтво / І. Й. Дем’янець. – Львів, 2009. – 20 с.

107. Дерека підкорив Лондон... [Українська Служба ВВС] // Українська Думка. – 2009. – 9 травня. – С. 7.

108. Деременда Л. 10-ліття діяльності ансамблю «Говерла» та оркестру «Верховина» / Ліда Деременда // Українська Думка. – 1982. – 13 травня. – С. 3.

109. Десятиліття хору «Верховина» в Ковентрі [З життя громад] // Українська Думка. – 1963. – 27 червня. – С. 3.

110. Дещо про театр у Бредфорді [З життя громад] // Українська Думка. – 1959. – 14 травня. – С. 3.

111. Дитиняк М. Українські композитори: біобібліографічний довідник /

Марія Дитиняк. – Едмонтон : Альбертський ун-т, 1986. – 160 с.

112. Джус М. Концерт радіо ВВС з українцями / М. Джус // Українська Думка. – 1980. – 18 грудня. – С. 5.

113. Дмитрів І. Перші кроки СУБу ВБ в діяльності на суспільно-громадському полі / І. Дмитрів // Українська Думка. – 1996. – 15 лютого. – С. 1–2.

114. Дмитрів 1. Відзначення 1000-ліття Хрещення України українською громадою. Пам'ятна книга відзначення / І. Дмитрів. – Лондон, 2001. – 176 с.

115. Дністровик П. «Орлик на міжнародних фестивалях фольклору в Агрідженто і Шака на Сіцілії / Петро Дністровик // Українська Думка. – 1964. 12–14 лютого.

116. Дністровик П. Український танцювальний ансамбль ім. Пилипа Орлика / П. Дністровик // Українська Думка. – 1964. – 22 жовтня. – С. 3.

117. Драматичний гурток відділу СУБ в Бредфорді [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. – 25 лютого. – С. 3.

118. Драматичний гурток у Фулней Парк, Спандінг [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. – 18 лютого. – С. 3.

119. Драматургія в Веллінгор [З життя громад] / Українська Думка. – 1950. – 26 березня. – С. 3.

120. Драмгурток в Алконбері [З життя громад] // Українська Думка. – 1954. – 14 жовтня. – С. 4.

121. Драмгурток в Малбері [З життя громад] / Українська Думка. – 1950. – 5 лютого. – С. 3.

122. Думич М. Золотий ювілей школи / М. Думич // Українська думка. – 2006. – 9–16 березня. – С. 6.

123. Дутчак В. Виконавська творчість Володимира Луціва в контексті бандурного мистецтва другої половини XX ст. / Віолетта Дутчак // Культура і сучасність : альманах. – К. : ДАКККіМ. – 2004. – № 1. – С. 78–84.

124. Дутчак В. Співак-бандурист Володимир Луців / Віолетта Дутчак // Мистецько-творча спадщина почесного громадянина м. Надвірної, співака і

бандуриста Володимира Луціва. Каталог / [укл. Т. Гавриленко, О. Струтинська].– Надвірна, 2004. – С. 7–8.

125. Дутчак В. Бандурне мистецтво діаспори. Проблеми виконавства / Віолетта Дутчак // Мистецтвознавчі записки. – Київ. – В. 5. – 2004. – С. 22–29.

126. Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво у Великобританії другої половини XX – початку XXI ст. : персоналії і колективи / В. Дутчак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки / Національний університет «Острозька академія» ; Українське історичне товариство ; [відп. ред. І. Пасічник, Л. Винар]. – Острог : В-во Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 21. – С. 39–45.

127. Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя : монографія / Віолетта Дутчак. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 488 с.+ 72 іл.

128. Дяківська В. Гостинний виступ Державної капели бандуристів у Ноттінгамі / В. Дяківська // Українська Думка. – 1995. – 5 жовтня.

129. Енциклопедія, що говорить про нас [З життя української громади] // Українська Думка. – 2009. – 14 лютого. – С. 5.

130. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина / гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. Перевидання в Україні. – Львів : Молоде життя, 1993–2000. – Т.1–10; Т.11. Доповнення і виправлення. – 2003.

131. Живописна Українська весна // Українська Думка. – 1993. – 17 червня. – С. 7.

132. Заслужений посол української культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nashe-misto.at.ua/news/2009-08-14-415.

133. З піснею на устах: ювілейний збірник на честь 50-ліття хору «Дніпро» [Упор. Михальчук В.] – К. : Вид-во Олени Теліги; Олдгам; Лондон, 1999. – 280 с.

134. З українською піснею з Голландії в Україну [Культура] // Українська Думка. – 2001. – 15 лютого.

135. Забавська Ольга. Джерела вивчення історії українців за кордоном (на прикладі української діаспори у Великобританії) / О. Забавська [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://vuzlib.com/content/view/1829/103.

136. Загачевський Є. Белярія – Ріміні – Англія: репортаж-спогад / Євстахій Загачевський. – Мюнхен : Вид-во Братства колишніх вояків 1 УД УНА, 1968. – 319 с. – [Б-ка «Листки Червоної калини»].

137. «Запорожець за Дунаєм» в Болтоні [З життя громад] // Українська Думка. – 1956. – 23 лютого. – С. 4.

138. «Запорожець за Дунаєм» в Лондоні [З життя громад] // Українська Думка. – 1956. – 29 березня. – С. 1.

139. Засідання у справі диригентського курсу // Українська Думка. – 1977. – 22 вересня.

140. Заставний Ф. Українська діаспора (розселення українців у зарубіжних країнах) / Ф. Л. Заставний. – Львів : Світ, 1991. – 120 с.

141. Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії // Українська Думка. – 1952. – 20 березня.

142. Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії за 1955 рік . Англомовний Журналик «Юні Друзі» // Українська думка. – 1956. – 15 березня. – С. 2–3.

143. Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії за 1960 рік. Англомовний Журналик «Юні Друзі» // Українська думка. – 1961. – 16 лютого. – С. 5.

144. Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії за 1963 рік. Англомовний Журналик «Юні Друзі» // Українська думка. – 1964. – 19 березня. – С. 6.

145. Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії за 1977 рік. Видавнича діяльність // Українська думка. – 1978. – 30 березня. – С. 4.

146. Звіт Спілки Українських Учителів і Виховників (СУУВ) у Великій Британії за 1960–1961 шкільний рік // Українська Думка. – 1961. – 17 серпня. – С. 3.

147. Звіт із діяльності Спілки Українських Учителів і Виховників СУУВ за 1961 рік. Шкільні підручники // Українська Думка. – 1961. – 6 липня. – С. 5.

148. Звіт Спілки Українських Учителів і Виховників (СУУВ) у Великій Британії за 1963–1964 н.р. // Українська Думка. – 1964. – 20 серпня. – С. 3.

149. Звіт із діяльності Спілки Українських Учителів і Вихователів СУУВ 1971–1972 років // Українська Думка. – 1972. – 24 серпня. – С. 4.

150. Звіт Спілки Українських Учителів і Виховників (СУУВ) у Великій Британії. Таблиця Шкіл Українознавства за 1992–1993 н. рік // Українська Думка. – 1996. – 7 березня. – С. 3.

151. Звіт СУБу [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1952. – 20 березня. – С. 4.

152. Звіт СУБ за 1955 рік // Українська думка. – 1956. – 15 березня. С. 2–3.

153. Звіт СУБ за 1960 рік // Українська думка. – 1961. – 15 лютого. С. 5.

154. Звіт СУБ за 1963 рік // Українська думка. – 1964. – 19 березня. С. 6.

155. Звіт СУБ за 1977 рік // Українська думка. – 1978. – 30 березня. – С. 3.

156. Зорівчак Р. Українська служба ВВС в ефірі / Роксолана Зорівчак // Українська Думка. – 1992. – 27 серпня.

157. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка ХХ століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців ; Нац. акад. наук України, Львів. нац. акад. мистецтв, Ін-т народознавства НАН України. – Львів : ЛНАМ : Ін-т народознавства НАН України, [2012]. – Ч. 2. – 2012. – 829 с. : іл.

158. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип’якевича. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 1999. – 651 с.

159. Історія української та зарубіжної культури : навчальний посібник / С. М. Клапчук, Б. І. Білик, Ю. А. Горбань та ін. ; за ред. С. М. Клапчука. – 6-те вид., випр. і доп. – К. : Знання-Прес, 2007. – 358 с.

160. Євтух В. Закордонне українство: навч. посібник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, А. А. Попок. – К : ВІК, 2005. – 308 с.

161. Євтух В. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / В. Євтух, В. Трощинський, А. Попок, О. Швачка. – К : Вид-во УАННП «Фенікс», 2003. – 228 с.

162. Євтух В. Етнічність : глосарій / Володимир Євтух. – К. : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. – 170 с.

163. Калакура Я. С. Українська історіографія : курс лекцій / Я. С. Калакура. – К. : Генеза, 2012. – 512 с.

164. Капела бандуристів ім. Шевченка в Лондоні [Культура] // Українська Думка. – 2004.

165. Капела бандуристів м. Редінг // Українська Думка. – 1955. – 17 лютого. – С. 1.

166. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття / Ганна Карась. – Івано-Франківськ : Типовіт, 2012. – 1164 с.

167. Карась Г. В Україні вшанували 80-річчя мецената Володимира Луцева / Ганна Карась // Свобода. – 2009. – № 31. – С. 19.

168. Карась Г. Володимир Луців – менеджер українського мистецтва (рефлексії з нагоди 80-річчя митця) / Ганна Карась // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2009–2010. – Вип. 17–18. – С. 18–23.

169. Каталог українських поштових марок [З життя громад] // Українська Думка. – 1950. – 8 жовтня. – С. 3.

170. Каталог українських поштових марок [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1950. – 8 жовтня. – С. 3.

171. Кейван І. Українські мистці поза Батьківщиною / І. Кейван. – Едмонтон ; Монреаль, 1996. – 225 с.

172. Кияновська Л. Деякі аспекти стильового аналізу регіональних музичних культур (на прикладі Галичини) / Любов Кияновська // Sintagmation : зб. наук. статей на пошану доктора мистецтвознавства, професора Стефанії Павлишин / ред. кол.: С. Павлишин та ін., ред.-упор. Л. Кияновська. – Львів : Сполом, 2000. – С. 87–99.

173. Кияновська Л. Галицька музична культура XIX–XX ст.: навч. посібник / Любов Кияновська. – Чернівці : Книги–XXI, 2007. – 424 с.

174. Климчук М. Голодомор на британській сцені / Михайло Климчук // Українська Думка. – 2009. – 1 серпня. – С. 7.

175. «Кобзар» Т. Шевченка. Перше видання 1940 року (знайдено в В. Британії) [Події] // Українська Думка. – 1951. – 17 травня.

176. «Кобзар» Шевченка у Британському музеї [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. – 2 серпня. – С. 4.

177. Коваль Я. Українець з Англії – член Спілки Художників України / Я. Коваль // Українська Думка. – 1996. – 15 лютого. – С. 2.

178. Концерт Г. Шведченка в Кембрідж // Українська Думка. – 1951. – 25 лютого. – С. 4.

179. Концерт Шведченка в Інсвіч // Українська Думка. – 1951. – 5 квітня.

180. Концерт Шведченка в Галіфаксі // Українська Думка. – 1951. – 22 листопада. – С. 3.

181. Концерт Шведченка і Олешкевича в Смолтон // Українська Думка. – 1951. – 20 грудня. – С. 3.

182. Концерт в пошану Шевченка в Лондоні [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1950. – 2 квітня.

183. Концерт з українських пісень і танців (Тенор київської опери) [З англійської преси] // Українська Думка. – 1952. – 29 травня. – С. 3.

184. Концерт молодих київських скрипалів у Лондоні [Культура] // Українська Думка. – 1991. – 2 травня. – С. 3.

185. Концерт українських колядок в Манчестері; Концерт у Ноттінгамі [Оголошення Головної Управи СУБ] // Українська Думка. – 1951. – 7 січня. – С. 6.

186. Концерт до 16 річниці незалежності України у лондонському відділі СУБ // Українська Думка. – 2007. – 1–8 вересня. – С. 9.

187. Концертне турне «Говерли» по Україні [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 2002. – 17 січня. – С. 3.

188. Концертне турне українських репрезентативних мистецьких ансамблів СУБ по північноамериканському континенті [З українського життя в Британії]

// Українська Думка. – 1974. – 14 лютого. – С. 2.

189. Концертне турне хору «Світоч» [Культура] // Українська Думка. – 1990. – 26 липня. – С. 1.

190. Концертне турне хору «Світоч» [Культура] // Українська Думка. – 1990. – 16 серпня. – С. 3.

191. Концертне турне хору «Світоч» [Культура] // Українська Думка. – 1990. – 6 вересня. – С. 3.

192. Кравець Р. Українці у Великобританії / Р. Кравець // Українська діаспора. – К.; Чикаго, 1994. – Ч. 5. – С. 44–57.

193. Кравченко О. Школи українознавства у світлі діяльності українських громадських організацій Великобританії [Електронний ресурс] / Оксана Кравченко. – Режим доступу : http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1845.

194. Кузик І. Доповідь у Вольвергамптоні / І. Кузик // Українська Думка. – 2008. – 20 грудня.

195. Кузів М. Успіх у Лланголлені / М. Кузів // Українська Думка. – 2010. – 31 липня. – С. 5.

196. Культурно-освітня праця СУБ [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1951. – 26 липня. – С. 4.

197. Купранець Й. Поїздка української танцювальної групи «Говерла» до Ірландії / Йосип Купранець // Українська Думка. – 2002. – 28 листопада. – С. 4.

198. Купранець Й. Танцюристи «Говерли» вітають Королеву / Йосип Купранець, Н. Сурма // Українська Думка. – 2002. – 28 листопада. – С. 4.

199. Купранець Й. Виступ «Говерли» в Іспанії – Каталонський фестиваль / Йосип Купранець // Українська Думка. – 2004. – 6 лютого. – С. 4.

200. Купранець Й. «Говерла» на міжнародному фестивалі в Німеччині / Йосиф Купранець // Українська Думка. – 2005. – 14–21 квітня. – С. 5.

201. Купранець Й. «Говерла» в Польщі / Йосиф Купранець // Українська Думка. – 2009. – 1 серпня. – С. 6.

202. Купранець Й. «Говерла» відкрила Олімпійське святкування у Дербі /

Йосиф Купранець // Українська Думка. – 2012. – 21 липня. – С. 13.

203. Кущинський А. Північноамериканські відгуки на гастролі ансамблів «Гомону» й «Орлика» / Антін Кущинський // Українська Думка. – 1974. – 25 квітня. – С. 4.

204. Лазебник С. Закордонне українство: витоки та сьогодення / Станіслав Лазебник. – К. : Істина, 2007. – 160 с.

205. Лащенко А. З історії київської хорової школи / Анатолій Лащенко. – К : Музична Україна, 2007. – 198 с.

206. Левицький Д. Наш «Орлик» привіз з Сицілії золоту медаль / Д. Левицький // Українська Думка. – 1956. – 23 лютого. – С. 2.

207. Левицький Д. Ювілейний концерт з нагоди 10-х загальних зборів СУБ / Дмитро Левицький // Українська Думка. – 1955. – 31 березня.

208. Леник В. Українці на чужині, або Репортажі з далеких доріг / Володимир Леник. – Львів : Червона калина, 1994. – 335 с. – [Історична б-ка, ч. 10].

209. Ленчик В. К. Участь українців у фестивалі в Рагбі (виставка) // Українська Думка. – 1974. – 31 січня.

210. Липовецький С. Спілка Української Молоді : на службі Богові та Україні / Святослав Липовецький. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2011. – 128 с. [Англійський переклад : Уляна Палюх (США), Ірина Мицак (Канада)].

211. Лисько З. Музичний словник / Зиновій Лисько: Репринтне відтворення видання: Музичне т-во ім. Лисенка, Стрий, 1933. – К. : Муз. Україна, 1994. – 165 с.

212. Лондон. 190-річчя Шевченка [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 2004. – 22 квітня. – С. 3.

213. Луців В. Визначний мистецький ювілей / В. Луців // Українська Думка. – 1973. – 2 грудня; 1974. – 31 січня.

214. Луців В. Лланголлен – місто міжнародної зустрічі / Володимир Луців // Українська Думка. – 1981. – 6 серпня.

215. Луців В. Український Ювілейний Хор 1000-ліття у Великій Британії / В. Луців // Українська Думка. – 1988. – 11 лютого. – С. 3.

216. Луців В. Виставка картин Іванни Мащак / Володимир Луців // Українська Думка. – 1999. – 18 березня. – С. 2.

217. Луців В. Золотий Ювілей «Гомону» і «Орлика» / Володимир Луців // Українська Думка. – 1999. – 9 грудня.

218. Луців В. Від Бистриці до Темзи : Спогади, документи, публікації, листи / В. Луців. – Львів : Дивосвіт, 1999. – 608 с.

219. Луців В. Маріян Костюк – диригент, громадський діяч / Володимир Луців // Українська Думка. – 1999. – 9 грудня. – С. 2.

220. Луців В. З українською піснею з Голландії в Україну / Володимир Луців // Українська Думка. – 2001. –1 лютого. – С. 6; 15 лютого. – С. 7.

221. Луців В. Незабутній концерт / Володимир Луців // Пам'ятна книга відзначення тисячоліття Хрещення України / гол. ред. С. М. Фостун. – Лондон : Крайовий комітет тисячоліття у Великій Британії. – 2001. – С. 46–59.

222. Луців В. Струнний квартет / Володимир Луців // 2001. – 6 вересня. – С. 2.

223. Луців В. Виставка українського мистецтва у Лондоні / Володимир Луців // Українська Думка. – 2002. – 7 березня. – С. 2.

224. Луців В. Чергова українська живописна виставка / Володимир Луців // Українська Думка. – 2003. – 29 травня. – С. 2.

225. Луців В. Концерт хорової капели «Мрія» в Лондоні / Володимир Луців // Українська Думка. – 2004. – 19 серпня. – С. 3.

226. Луців В. Чергова виставка / Володимир Луців // Українська Думка. – 2004. – 9 вересня. – С. 3.

227. Луців В. Мистецько-творча спадщина. Каталог / Володимир Луців // Надвірна, 2004. – 138 с.

228. Луців В. Визначний мистецький ювілей. Голоси Ріджексі / Володимир Луців // Українська Думка. – 2006. – 2 лютого. – С. 11.

229. М. Г. Опера «Запорожець за Дунаєм» у Болтоні / М. Г. // Українська Думка. – 1956. – 23 лютого. – С. 4.

230. М. Г. Опера «Запорожець за Дунаєм» в Лондоні / М. Г. // Українська Думка. – 1956. – 29 березня. – С. 1.

231. М. К. Рідкісна книжкова виставка / М. К. // Українська Думка. – 1988. – 13 жовтня. – С. 2.

232. Мазур Л. «Гомін» у Лланголлені / Л. Мазур // Українська Думка. – 1983. – 18 серпня.

233. Мазур Л. Інтерв'ю з головою СУБу / Українська Думка. – 2008. – 5 січня. С. 2.

234. Мазур Л. Важко було стримати сльози / Л. Мазур // Українська Думка. – 2009. – 26 вересня. – С. 1.

235. Максимюк С. З історії українського звукозапису та дискографії / Степан Максимюк. – Львів–Вашингтон : Вид-во Українського Католицького ун-ту. – 2003. – 288 с.

236. Мальовничий фестиваль [З життя громад] / Українська Думка. – 1950. – 15 січня. – С. 3.

237. Мальовничий Київ: репортаж з виставки [З життя української громади] // Українська Думка. – 2004. – 23 – 30 грудня. – С. 3.

238. «Мати-наймичка» в Манчестері [З життя громад] / Українська Думка. – 1950. – 26 лютого. – С. 3.

239. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Роки 1952–1975. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1998. – 126 с.

240. Мацюк Л. «Гомін» і «Орлик» в Чікаґо / Любо (Любомир) Мацюк // Українська думка. – 1979. – 1 лютого. – С. 4.

241. Мельник Т. Святкування в Рочдейлі / Тарас Мельник, Марія Копчик // Українська Думка. – 2008. – Жовтень.

242. Мистецтво української діаспори / голов. ред. О. Федорук ; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. Рильського НАН України. – К. : Тріумф, 1998 . – (Повернуті імена).

243. Митець Ростислав Глувко [Постаті] // Українська Думка. – 1983. – 27 січня. – С. 2.

244. Міжнародна виставка у Бредфорді [З життя громад] // Українська Думка. – 1974. – 28 листопада. – С. 3.

245. Міжнародний фестиваль у Манчестері [З життя громад] // Українська Думка. – 1950. – 10 липня.

246. Міжнародний фестиваль в Гаддерсфілд [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. – 4 березня. – С. 3.

247. Мікулін А. 60-ліття СУМу у Лондоні / Анна Мікулін // Українська Думка. – 2008. – 11 жовтня.

248. Музичка І. Наші діти і їх журналик «Юні Друзі» / І. Музичка // Українська Думка. – 1982. – 10 червня. – С. 4.

249. Мулик М. Під сонцем Італії. Московські морози / М. Мулик // Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 222 с.

250. На Міжнародному фестивалі у Манчестері [З життя громад] / Українська Думка. – 1950. – 10 липня.

251. На першій українській виставці в Лондоні [З життя української громади] // Українська Думка. – 1948. – 15 січня.

252. Наріжний С. Українська еміграція : культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 368 с.

253. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) / Симон Наріжний. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.

254. «Наталка Полтавка» [З життя громад] // Українська Думка. – 1949. – 23 жовтня. – С. 3.

255. Небесняк Є. Виставка у Манчестері // Українська Думка. – 2009. – 14 лютого. – С. 5.

256. Небесняк Є. «Поділля» – кольори України в діаспорі / Євген Небесняк // Українська Думка. – 2010. – 8 травня. – С. 5.

257. Небесняк П. П. Гунька. 25-річниця діяльності на оперних сценах / П. Небесняк // Українська Думка. – 2012. – 4 серпня. – С. 7.

258. «Невольник» в Галіфаксі [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. – 22 листопада. – С. 3.

259. «Невольник» в Рочдейлі [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. – 22 листопада. – С. 3.

260. «Невольник» на сцені Бредфорда [З життя громад] // Українська Думка. – 1957. – 3 жовтня. – С. 3.

261. «Нема в світі правди» на сцені Мекмері [З життя громад] // Українська Думка. – 1950. – 19 лютого. – С. 4.

262. Новоженець-Гаврилів Г.П. Культурно-мистецькі процеси в середовищі української діаспори кінця 1940 – 1970-х років : поліваріантність художнього досвіду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 – теорія та історія культури / Г. Новоженець-Гаврилів. – Львів, 2013. – 20 с.

263. Нова прем'єра Рімінського театру [З життя громад] // Українська Думка. – 1948. – 4 березня. – С. 3.

264. Новицька О. Тенденції розвитку хорового виконавства української західної діаспори другої половини XX століття : магістерська робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю «Музична педагогіка та виховання» / Ольга Новицька. – Івано-Франківськ, 2005. – 103 с.

265. О. С. Сам на сам : інтерв'ю з Головою СУБ Зеноном Ластовецьким про підсумки 2007 року і надії на 2008 рік / С. О. // Українська Думка.– 2008. – 5 січня. – С. 2.

266. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народа / Іван Огієнко. – К. : Вид-во книгарні Є. Череповського, 1918. – Репринт. відтворення. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.

267. Олесь Б. Українці у Великій Британії / Б. Олесь // Українська Думка. – 1993. – 24 червня. – С. 2–6.

268. Орлик : танцювальний колектив [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.orlyk.co.uk/.

269. «Орлик» на Міжнародному фестивалі танців у Едінбурзі [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1956. – 15 вересня. – С. 2 – 3.

270. Остап'юк А. Український музей ім. Т. Шевченка. Відділ Алли Горської / Анастасія Остап'юк // Українська Думка. –1981. – 23 липня. – С. 3.

271. П.В.О. Виступ «Говерли» в Альберт Голі / П.В.О. // Українська Думка. – 1984. – 20 грудня. – С. 7.

272. Павлишин С. Перша українська композитор Стефанія Туркевич–Лісовська–Лукіянович / Стефанія Павлишин – Л. : Бак, 2004. – – 160 с.: фотогр.

273. Павлів Я. Звучать пісні у виконанні манчестерського «Гомону» / Ярослава Павлів // Америка. – Філадельфія. – 2001. – 6 січня.

274. Павлів Я. Петро Щур – співак славнозвісного «Гомону» з Манчестера / Ярослава Павлів // Земля Підгаєцька. – 2004. – 7 липня.

275. Павлів Я. Гратуляції. Такого ще не було / Ярослава Павлів // Українська Думка. – 2006. – 20–27 травня. – С. 9.

276. Павлів Я. Нашого цвіту по всьому світу // Українська Думка. – 2006. – 9–16 вересня. – С. 7.

277. Палієнко М. Архівні центри української еміграції : створення, функціонування, доля документальних колекцій) / Марина Палієнко. – К. : Темпора, 2008. – 688 с. : іл.

278. Панас Н. Виставка в Тодмордені / Н. Панас // Українська Думка. – 1977. – 27 жовтня. – С. 4.

279. Паньків Я. Рімінський ансамбль «Бурлака» в моїй пам'яті. Спомини / Я. Паньків. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 127 с.

280. Пекарська Л. Квіти Івании (Г. Мащак) / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 1999. – 20 травня – С. 2.

281. Пекарська Л. Бібліотека й Архів ім. Т. Шевченка в Лондоні : до історії створення / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2005. – 20–27 січня. – С. 4.

282. Пекарська Л. Бібліотека й Архів ім. Т. Шевченка в Лондоні : до історії створення / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2005. – 3–10 лютого. – С. 2.

283. Пекарська Л. Бібліотека й Архів ім. Т. Шевченка в Лондоні : до історії

створення / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2005. – 3–10 березня. – С. 2.

284. Пекарська Л. Бібліотека й Архів ім. Т. Шевченка в Лондоні : до історії створення / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2005. – 31 березня – 7 квітня. – С. 2.

285. Пекарська Л. Бібліотека й Архів ім. Т. Шевченка в Лондоні : до історії створення / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2005. – 1– 8 вересня. – С. 2.

286. Пекарська Л. Виставка студентської творчості / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2006. – 18–25 листопада. – С. 7.

287. Пекарська Л. Гармонія кольорів: інтерв'ю з виставки / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2008. – 26 вересня. – С. 9.

288. Пекарська Л. А. Атаманюк – творчість і доля на чужині / Л. Пекарська // Українська Думка. – 2010. – 11 вересня.

289. Пекарська Л. З Ювілеєм! Нашій газеті 65 / Л. Пекарська // Українська думка. – 2010. – 20 листопада.

290. Пекарська Л. Ім'я Крука повертається на Україну / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2010. – 27 лютого. – С. 7.

291. Пекарська Л. Союзу Українців – 60 років / Л. Пекарська // Українська Думка. – 2006. – 12–19 січня. – С. 1; 21–28 жовтня. – С. 6.

292. Пекарська Л. Тріумф скульптури в Києві / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2010. – 13 березня. – С. 1.

293. Пекарська Л. Українська бібліотека в Лондоні / Людмила Пекарська // Бібліотечний форум України. № 3 (13). – Донецьк : НВП «Ідея», 2006. – С. 41–43.

294. Пекарська Л. Ювілей, що не відбувся / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2008. – 2 лютого. – С. 6–7.

295. Пекарська Л. Юлія Подольська : Трансформую почуття у форму (інтерв'ю) / Людмила Пекарська // Українська Думка. – 2010. – 14 серпня. – С. 5–7.

296. Пицко О.-Д. Нарис історії української музики / упор. П. Ревчук / Остап Діонізій Пицко. – Ноттінгем, Велика Британія : Приватне видання 2000. – 64 с. // Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей. – Фонд О. Д. Пицка (не описаний).

297. Підсумки і плани праці ОбВУ // Українська Думка. – 1951. – 24 травня.

298. Пінковська М. В молитві і пісні з Остапом Пицком / автор-упоряд. Мирослава Пінковська. – К. : Bona mente, 2005.

299. Подольська Ю. Нагорода українського митця / Юлія Подольська // Українська Думка. – 2010. – 17 липня. – С. 8.

300. Поїздка «Говерли» [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 2000. – 24 серпня. – С. 3.

301. Покальчук Ю. Українці у Великій Британії / Юрій Покальчук. – Львів : Кальварія, 1999. – 144 с.

302. Попович М. Нарис історії культури України / Мирослав В. Попович. – К: АртЕК, 1999. – 728 с.: іл.

303. Попуола Л. Ласкаво просимо до України / Л. Попуола // Українська Думка. – 2012. – 7 липня. – С. 13.

304. Попуола Л. Хоботарки в стилю каракоко / Л. Попуола // Українська Думка. – 2012. – 31 березня. – С. 4.

305. Посольство України у Великій Британії. Виставка українських художників у Великій Британії // Українська Думка. – 1999. – 13 травня. – С. 1.

306. Посольство України у Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.mfa.gov.ua/ua.

307. Презентація журналу «Визвольний Шлях» // Українська думка. – 1996. – 16 травня.

308. Президія Української Педагогічно-Освітньої Комісії. Вищий Учительський Курс // Українська Думка. – 1962. – 8 лютого. – С. 3.

309. Пресова служба Галереї Red Gate. Лондонська виставка українського митця // Українська Думка. – 2010. – 23 жовтня. – С. 8.

310. Прокопович Т. Функціонування національної традиції у релігійному мистецтві української діаспори другої половини ХХ століття: дис. … канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.01 – теорія і історія культури / Прокопович Тетяна Юріївна. – Рівне, 2001. – 185 с.

311. Прокопович Т. Національний фактор в культурі української діаспори // Посвіт: Наукове видання Українського центру культурних досліджень Міністерства культури і мистецтв України та Київського національного університету культури і мистецтв [Укл. Ківшар Т. І., Петрова І. В.] / Т. Прокопович. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 30–36.

312. Про танцюристів групи «Орлик» [З життя громад] // Українська Думка. – 1953. – 14 травня. – С. 3.

313. Радіоконцерт колядок з Манчестера [Повідомлення] // Українська Думка. – 1951. – 21січня. – С. 4.

314. Ратич О. Музей ім. Алли Горської в Манчестері (Референт народного мистецтва) / Оля Ратич // Українська Думка. – 1992. – 26 квітня. – С. 5.

315. Ратич О. Підсумок музею А. Горської в Манчестері / О. Ратич, Л. Болтон // Українська Думка. – 2012.

316. Ратич О. Українська виставка G-MEX / О. Ратич, М. Карапата // Українська Думка. – 1996. – 28 листопада. – С. 4.

317. Рафалюк П. Спогади в 45-ліття заснування Ноттінгамського відділу Союзу Українців у Великій Британії / Петро Рафалюк. – Ноттінггем, 1994. – 143 с.

318. Рафалюк П. Спогади. З діяльності братніх установ у Ноттінгамі / Петро Рафалюк. – Ноттінгем, 1996. – Т. ІІ. – 223 с.

319. Ревко П. «Веселка» на національному фестивалі в Південній Ірландії / П. Ревко, С. Волосянський // Українська Думка. – 1985. – 28 листопада. – С. 3.

320. Репертуар наших драм. гуртків [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. – 14 червня. – С. 4.

321. Рідкісна книжкова виставка [З життя громад] // Українська Думка. – 1988. – 13 жовтня. – С. 2.

322. Рімінський Театр [З життя українських поселенців] // Українська Думка. – 1948. – 4 березня.

323. Річ В. «Sunshine in the Orangery» / Віра Річ // Українська Думка. – 2007. – 22 вересня. – С. 7.

324. Рудницький А. Про музику і музик / Антін Рудницький. – Ню Йорк; Париж; Сідней; Торонто : НТШ. Б-ка Українознавства, ч. 39. – 1980. – 336 с.

325. Рудницький А. Українська музика: історико-критичний огляд / Антін Рудницький. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1963. – 406 с.

326. Саварин П. Вітальне слово голови СКВУ / П. Саварин // Українська Думка. – 1988. – Травень.

327. Савдик М. Навчальна програма школи українознавства : програма і методичні рекомендації / М. Савдик. – Лондон, 2002. – 37 с.

328. Савчук Б. Українська етнологія / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. – 559 с.

329. Світ українських поштових марок // Українська Думка. – 2005. – 9–16 червня. – С. 1.

330. Світоч у Лестері [Культура] // Українська Думка. – 1990. – 9 серпня. – С. 3.

331. Святкування 40-річчя Акту Злуки [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1981. – 6 серпня.

332. Семінар вищого учительського курсу // Українська думка. – 1962. – 11 жовтня. – С. 7.

333. Семчишин М. Тисяча років української культури / Мирослав Семчишин. – К. : АТ «Друга рука», 1993. – 550 с.

334. Сидоренко Н. Витоки інформаційних зв'язків між Україною і Великою Британією на початку ХХ століття / Н. Сидоренко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 75–89.

335. Сидоренко Н. Голос української молоді у Великій Британії / Н. Сидоренко // Вісник Київського університету. Сер. «Журналістика». – К., 1999. – Вип. 7. – С. 40–46.

336. Сидоренко Н. Друковане слово як духовний сполучник (українські інформаційні бюлетені та листки на терені Великої Британії у ХХ столітті) / Н. Сидоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1216.

337. Сирник І. Українці в країнах свого поселення / І. Сирник // Сучасність. – 1968. – №1. – С. 78–88.

338. Склярик Д. Свято Незалежності України в Лондоні / Д. Склярик // Українська Думка. – 2012. – 15 вересня. – С. 11.

339. Скрипка Х. Архів і бібліотека імені Т. Шевченка у Лондоні: історія і напрями діяльності / Христина Скрипка // Наукові записки Національного університету «Острозька Академія». Серія «Історичні науки». Вип. 21. – Острог, 2013. – С. 279–285.

340. Скрипка Х. Думовий епос у звукозаписах Володимира Луціва (Великобританія) / Христина Скрипка // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 6. – Луцьк, 2010. – С. 187–195.

341. Скрипка Х. Культурно-мистецька діяльність української діаспори Великобританії як системна модель / Христина Скрипка // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих учених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / [ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич : Посвіт, 2016. – Вип. 16. – С. 153–158.

342. Скрипка Х. Культурно-мистецька діяльність хору «Гомін» (Великобританія) / Христина Скрипка // Вісник Прикарпатського національного університету. Мистецтвознавство. Вип. 17–18. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009–2010.– С. 79–88.

343. Скрипка Х. Культурно-мистецька діяльність хору «Гомін» у контексті розвитку українського хорового мистецтва у Великій Британії / Х. Скрипка // Магістерська робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю «Музична педагогіка та виховання». – Івано-Франківськ, 2009. –

78 с.

344. Скрипка Х. Культурно-мистецька тематика на сторінках тижневика «Українська Думка» (Лондон, Великобританія) / Христина Скрипка // Збірник матеріалів четвертої науково-практичної конференції, 23–24 серпня 2013 р. [«Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «... землякам моїм в Україні і не в Україні...»] у рамках IV Міжнародного Конгресу Світового Українства. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. – С. 243–245.

345. Скрипка Х. Культурно-освітні аспекти діяльності Союзу Українців Британії / Христина Скрипка // Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Мистецтвознавство. Вип. 21–22. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2011. – С. 212–220.

346. Скрипка Х. Святкування 1000-річчя Хрещення Руси-України у Великобританії / Христина Скрипка // Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Серія «Мистецтвознавство». – 2011. – № 2. – Тернопіль, 2011. – С. 98–103.

347. Скрипка Х. Українська музична культура як складова тематики тижневика «Українська Думка» (Лондон, Великобританія) / Христина Скрипка // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24–25 квіт. 2013 р. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – С. 36–40.

348. Скрипка Х. Український медіапростір сучасної Великобританії // Христина Скрипка // Вісник Прикарпатського національного університету. Мистецтвознавство. – Вип. 28–29. Ч. І. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2014. – С. 149–156.

349. Смольський Я. 10-річний ювілей репрезентативного хору СУБ «Гомін» і танцювального «Орлик» / Ярослав Смольський // Українська Думка. – 1979. – 20 вересня. – С. 3.

350. Смольський Я. 30-річчя репрезентативного танцювального ансамблю СУБ «Орлик» / Ярослав Смольський // Українська Думка. – 1979. – 4 жовтня. – С. 3.

351. Смольський Я. Тридцятиліття репрезентативного ансамблю СУБ «Орлик» / Ярослав Смольський // Українська Думка. – 1979. – 29 листопада. – С. 3, 6.

352. Смольський Я. 40-ліття хору СУБ «Гомін» / Ярослав Смольський // Українська Думка. – 1989. – 9 липня. – С. 3.

353. Соддер М. Мальовничий Київ (репортаж з виставки) / М. Соддер // Українська Думка. – 2004. – 23–30 грудня. – С. 3.

354. Союз українців у Великій Британії. Звіт діяльності за 1991 рік. – Лондон : Українська Думка, 1991. – 54 с.

355. Союз українців у Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.augb.co.uk/index.php.

356. Спілка Українських Учителів і Виховників. Річний Звіт СУУВ // Українська думка. – 1961. – 17 серпня.

357. Спілка Української молоді СУМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.augb.co.uk/index.php.

358. Спілка Української Молоді: на службі Богові та Україні // С. Липовецький. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2011. – 128 с.

359. Станкевич М. Автентичність мистецтва / Михайло Станкевич // Питання теорії пластичних мистецтв. Вибрані праці. – Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва, 2004. – 192 с.

360. Стебельський Б. Ідеї і творчість : Збірник статей та есеїв / Б. Стебельський. – Торонто, 1991. – 352 с.

361. Сумівець : Турне Степана і Марусі Чупляків [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1974. – 15серпня.

362. Таблиця Шкіл Українознавства за 1992–1993 н. рік // Українська думка. – 1996. – 7 березня. – С. 3.

363. Театр у Брадфорді [З життя українських поселенців] // Українська Думка. – 1949. – 23 жовтня. – С. 3.

364. Театральна вистава в Лондоні [З життя громад] // Українська Думка. – 1956. – 17 червня. – С. 3.

365. Театральна вистава в Рочдейлі [З життя громад] // Українська Думка. – 1953. – 11 червня. – С. 4.

366. Терлецька Ірина. Нам треба Твого голосу, Тарасе! / Ірина Терлецька // Українська Думка. – 2008. – 15 березня. – С. 3.

367. Тернопільський Енциклопедичний Словник / Упор. Я. Павлів. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. – Том І. – 62 с.

368. Титко М. Вистава п'єси «Ясні зорі» у Вольвергамптоні [З життя громад] / М. Титко // Українська Думка. – 1956. – 20 вересня. – С. 4.

369. Тишкул К. Святкування Незалежності України в Манчестері / К. Тишкул // Українська Думка. – 2012. – 13 жовтня. – С. 13.

370. Ткачук Б. «Гомін» з українською піснею по Європі / Б. Ткачук // Українська Думка. – 1982. – 3 червня. – С. 3.

371. Ткачук Б. «Гомін» в Україні / Борис Ткачук // Українська Думка. – 1995. – 5 жовтня. – С. 3.

372. Третя виставка робіт Антона Якутовича [Події] // Українська Думка. – 2006. – 24 червня. – С. 5.

373. Троєльнікова Л. О. Крізь велич століть: Еволюція художньо-освітнього простору України: [монографія] / Людмила Троєльнікова. – К. : ДАКККіМ, 2006. – 443 с.

374. Троєльнікова Л. О. Художньо-освітній простір як культуротворчий чинник розвитку українського суспільства у ХХ столітті : автореф. дис ... д-ра мистецтвознавства: 26.00.01 / Л. О. Троєльнікова. – Київ : Б.в., 2009 . – 40 с.

375. Трощинський В. Українці в світі / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко. – К. : Видавничий Дім «Альтернативи», 1999. – 352 с. – [Україна крізь віки. Т. 15].

376. Турів М. В ім'я України / Марія Турів // Українська Думка. – 2010. – 2 січня.

377. Турів М. Вшанування Алли Горської / Марія Турів // Українська Думка. – 2009. – 24 жовтня. – С. 5.

378. Турів М. Світ казок і поезії в картинах / Марія Турів // Українська Думка.

– 2007. – 4–11серпня. – С. 8.

379. Турів М. Гуддерсвілд вшановує Кобзаря / Марія Турів // Українська Думка. – 2008. – 29 березня.

380. У 175-літній ювілей Тараса Шевченка [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1989. – 9 липня.

381. Українські колядки і щедрівки в Ліль, Франція (радіопередача) [Оголошення Головної Управи СУБ] // Українська Думка. – 1951. – 21 січня. – С. 4.

382. Українська виставка народного мистецтва у Лондоні [З життя громад] // Українська Думка. – 1955. – 28 квітня. – С. 3.

383. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть : Кн. 1 / Б. М. Ажнюк, М. П. Бондар, Д. О. Горбачов [та ін.] ; редкол. т.: М. Г. – 2011. – 863 с.

384. Українська пісня і український танець – переможці на міжнародному фестивалі в Манчестері [З життя української громади] // Українська Думка. – 1949. – 19 липня. – С. 3.

385. Українська преса у Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.augb.co.uk/index.php.

386. Українське мистецтво на англійській виставці [З життя громад] // Українська Думка. – 1972. – Вересень.

387. Українське мистецтво в полікультурному просторі : навчальний посібник / О. Рудницька, Л. Кондрацька. – К. : Єксоб, 2000. – 270 с.

388. Український Галіфакс [З життя громад] // Українська Думка. – 1953. – 14 травня. – С. 3.

389. Український концерт у Рочдейлі і Дарбі [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1951. – 4 лютого. – С. 4.

390. Українські мелодії на хвилях Британського радіо [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1948. – 14 листопада. – С. 3.

391. Українські митці у світі. Матеріали до історії українського мистецтва ХХ ст. [Текст] / Автор-упорядник Г. Г. Стельмащук. – Львів : Апріорі, Львівська національна академія мистецтва (Науково-дослідний

сектор), 2013. – 520 с.

392. Українські танцюристи на телевізійному екрані // Українська думка. – 1974. – 14 листопада.

393. Українці в Сполученому Королівстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/03/sub-u.htm.

394. Українці Волвергамптону відзначили 50-ліття ОУН [З життя громад] // Українська Думка. – 1979. – 27 вересня. – С. 3.

395. Українці Лондону в пошані Національного Пророка [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1951. – 15 березня. – С. 3.

396. Українці на міжнародному фестивалі пісні і танцю в Лланголлені [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1950. – 16 липня. – С. 3.

397. Унікальна книга про Голодомор [Радіо ВВС] // Українська Думка. – 2010. – 27 лютого. – С. 4.

398. Успіх українського танцювального ансамблю [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1985. – 4 квітня. – С. 1.

399. Участь українців у міжнародному фестивалі [З життя громад] / Українська Думка. – 1953. – 9 липня. – С. 4.

400. Федорук О. Перетин знаку: у 3 кн. Кн. 2: Українська культурологія. Історія та теорія мистецтва. Постаті. Народна творчість. Рецензії : вибрані мистецтвознавчі статті / О. Федорук ; Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – К : Фенікс, 2007. – 359 с. : іл.

401. Фестиваль у Рочдейлі [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. – 28 червня. – С. 3.

402. Фестиваль у Тодморден [З життя громад] // Українська Думка. – 1950.– 21 травня. – С. 3.

403. Фостун С. Міжнародний фестиваль у Лланголлені / С. Фостун // Українська Думка. – 1961. – 3 серпня.

404. Фостун С. Пам’ятна Книга відзначення 1000-ліття Хрещення України / Крайовий комітет тисячоліття. Гол. редактор Святомир Фостун. – Лондон, 2001. – 176 с.

405. Фоторепортаж. Відкриття Великого скульптурного салону // Українська Думка. – 2010. – 13 березня. – С. 7.

406. Хор «Бурлака» на телебаченні ВВС [З життя громад] // Українська Думка. – 1948. – 12 лютого. – С. 4.

407. Хор «Бурлака» припинив свою діяльність [З життя українських поселенців] // Українська Думка. – 1949. – С. 4.

408. Хотин Р. Британська королева на українській писанці / Ростислав Хотин // Українська Думка. – 2010. – 22 травня. – С. 7.

409. Цегельський П. Корифеї української філателії у Великій Британії / Петро Цегельський // Українська Думка. – 2005. – 9–16 червня. – С. 3.

410. Цегельський П. Українські недержавні марки у ВБ / Петро Цегельський // Українська Думка. – 2006. – 1–8 липня. – С. 5; 15–22 липня. – С. 5; 9–16 лютого. – С. 5; 23 лютого – 2 березня. – С. 5 ; 17–24 червня. – С. 5; 2 вересня. – С. 5.

411. Чаша для хору в Кідбі [З життя громад] // Українська Думка. – 1951. –17 травня.

412. Чернова К. Українська діаспора як соціокультурна система / Катерина Чернова. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 347 с.

413. Чернихівський Г. Митець світової слави Ростислав Глувко / Гаврило Чернихівський // Тернопілля-97. Регіон. річник. – Тернопіль : Збруч, 1997. – С. 642-644.

414. Чолій М. Ансамбль «Гомін», «Орлик» і В. Луців у Монреалі / Марійка Чолій // Українська Думка. – 1974. – 25 квітня. – С. 4.

415. Шаян В. «Орлик» у телевізії / Володимир Шаян // Українська Думка. – 1973. – 12 квітня. – С. 3.

416. Шаян В. 15 років праці хору «Гомін» / В. Шаян // Українська Думка. – 1964. – 15 жовтня. – С. 3.

417. Шейко В. М. Історія української культури : навчальний посібник / В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська ; за наук. ред. В. М. Шейка. – К. : Кондор, 2006. – 258 с.

418. Шейко В. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : Підручник / Володимир Шейко, Наталія Кушніренко. – К. : Знання, 2006. – 307 с.

419. Школа українознавства в Аштоні [З українського життя в Британії] // Українська Думка. – 1957. – 26 вересня. – С. 3.

420. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції / Р. Т. Шмагало. – Львів : Українські технології, 2005. – 528 с., 742 іл.

421. Шульгіна В. Музична українка / В. Д. Шульгіна. – К., 2000. – 230 с.

422. Шульгіна В. Музична українка: інформаційний і національно-освітній простір: дис. доктора мистецтвознавства: спец. 17.00.01 – теорія і історія культури / Шульгіна Валерія Дмитрівна. – К., 2002. – 425 с.

423. Щербаківський В. Олександр Кошиць / В. Щербаківський // Українська Думка. – 1951. – 20 грудня. – С. 3.

424. Щигельська Г. Інформаційно-видавнича та культурно-освітня діяльність Союзу українців у Великій Британії у боротьбі з радянським тоталітаризмом режиму у 40-х–80-х роках XX століття / Г. Щигельська // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – Вип. IX. – С. 171–181.

425. Щигельська Г. Союз українців у Великій Британії : етапи становлення, організація та діяльність (1945–1949 рр.) / Г. Щигельська // Автореферат на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук, спеціальність 07.00.02 «Всесвітня історія». – Чернівці, 2006. – 19 с.

426. Щур П. Справа видання історії хору «Гомін» / Петро Щур // Архівний документ СУБ, м. Аштон. – 2006. – 10 листопада.

427. Янчук Ю. Мистецькі напрями творчості Ростислава Глувка / Юлія Янчук // Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. «Мистецтвознавство». Вип. 24–25. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012. – С. 53–57.

428. Янчук Ю. Особливості графічного мистецтва Ростислава Глувка /

Ю. Янчук // Народознавчі зошити . – 2013. – № 3 (111). – С. 554–557.

429. Яців Р. Українське мистецтво ХХ століття: ідеї, явища, персоналії : збірник статей / Р. Яців ; НАН України, Інститут народознавства. – Львів, 2013. – 351 с., іл.

430. Яцків М. XXXVIII Вояцький З'їзд ОБВУ в Манчестері / Микола Яцків // Українська Думка. – 1992. – 29 жовтня.

431. BBC : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian.

432. Petryshyn W. R. Britain's Ukrainian community: A study of the political dimension in ethnic community development: Unpublished PhD thesis. – Bristol, 1980. / W. R. Petryshyn [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.artsrn.ualberta.ca/cius-sites/ukrcan/Diaspora/Research/Britains%20Ukrainian%20Community%20-%20R.Petryshyn%20(1980).pdf.

433. Public Record Office, Kew (hereafter – PRO). – FO 371.

434. The Association of Ukrainians in Great Britain [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.augb.co.uk/.

435. The National Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nationalarchives.gov.uk/.

436. The Ukrainian Review. Monthly bulletin of the Ukrainian Information Service. – 1949. – Жовтень.

437. The Ukrainian Review. Monthly bulletin of the Ukrainian Information Service. – 1952. – Січень.

438. The Ukrainian Review. Monthly bulletin of the Ukrainian Information Service – 1954. – Грудень

439. The Ukrainian Review. Monthly bulletin of the Ukrainian Information Service – 1956. – Грудень.

440. Ukrainian Art Song Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrainianartsong.ca/news/2016/5/16/69244df7n1lqqq5pgqox97qwzrtz.